

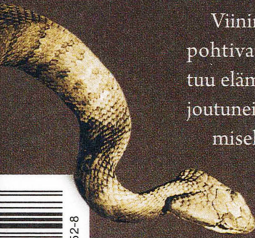
PLUTARKHOS
ELÄINTEN
ÄLYKKYYDESTÄ

JA MUITA KIRJOITUKSIA

GAUDEAMUS

Eläinten älykkyydestä on kokoelma Plutarkhoksen dialogeja, joissa tarkastellaan eläinten ja ihmisen välistä suhdetta.

Viinin siivittäminä nuoret ja vanhat keskustelijat pohtivat pieniä ja suuria kysymyksiä. Miltä tuntuu elämä sikana? Miksi delfiini auttaa merihätään joutuneita? Millaisia oikeuksia kaloilla on? Onko ihmisellä moraalisia velvollisuuksia muita eläimiä kohtaan? Onko älykyys yhteistä kaikille sielullisille olennoille? Ja mitä älykyys loppujen lopuksi on – ilmeneepä se sitten muurahaisessa, hevosessa tai ihmisessä?

Mukana ovat muun muassa Kapparos-koira, joka sai elinikäisen ruokinnan julkisin varoin, kuningas Poroksen uskollinen elefantti sekä nokkela muuli, joka yritti huiputtaa työnantajansa.

Plutarkhos (n. 45–120 jaa.) oli kreikkalainen filosofi ja elämäkerturi, joka kirjoitti paljon myös etiikasta, luonnontieteistä ja kirjallisuudesta. Hän uskoi, että eläimilläkin on järki, sielu ja mielikuviutus.

978-952-495-352-8

ISBN 978-952-495-352-8
www.gaudemus.fi

ELÄINTEN ÄLYKKYYDESTÄ

PLUTARKHOS
ELÄINTEN
ÄLYKKYYDESTÄ

JA MUITA KIRJOITUKSIA

SUOMENTANEET

TUA KORHONEN & LIISA KASKI

GAUDEAMUS

Kirjan suomentamiseen on saatu FILIn käännöstukea.

Alfred Kordelinin säätiö on tukenut suomennostyötä.

Tua Korhonen on suomentanut *Eläinten älykkyydestä*-dialogin luvut 1–8 ja 23–37, Liisa Kaski puolestaan luvut 9–22. *Grylloksen* suomenos on Tua Korhosen, ja *Pitopubeiden* jaksot on valikoinut ja suomentanut Liisa Kaski. Esseestä *Plutarkhos ja antiikin ihmisen eläinsuhde* Tua Korhonen on kirjoittanut sivut 157–204 ja Liisa Kaski sivut 205–215.

Copyright © 2015 suomentajat ja
Gaudeamus Helsinki University Press
Copyright © 2015 jälkisanat Elisa Aaltola

Gaudeamus Oy
HYY Yhtymä
www.gaudeamus.fi

Kansi ja kuvitus: Heikki Rönkkö

KL 11, 50.9 • UDK 1, 59

ISBN 978-952-495-352-8

Painopaikka: Printon Trükikoda, Tallinna 2015

Lukijalle

Plutarkhos (n. 45–120) oli kreikkalainen ja kirjoitti kreikaksi, mutta hän oli myös Rooman kansalainen. Hänen teostensa pääasiallinen yleisö oli Rooman imperiumin kreikkalaista kulttuuria ihannoiva sivistynyt luokka. Tuotteliaana kirjailija-filosofina hän matkusteli paljon ja opetti Roomassa filosofiaa. Pääosan elämästään hän kuitenkin vietti syrjäisessä Khaironeian pikkukaupungissa, joka sijaitsi noin sata kilometriä Ateenasta luoteeseen. Nykyisin paikalla on vaatimaton Kapurnan kylä.

Plutarkhos tunnetaan elämäkerroistaan, joissa hän asettaa rinnakkain kreikkalaisia ja roomalaisia kuuluisuuksia. Hän kirjoitti kuitenkin paljon muutakin. Nämä kirjoitelmat koottiin myöhemmin yhteen otsikon ”Eettisiä kirjoitelmia” alle, ja kokoelma tunnetaan latinankielisellä nimellä *Moralia*. Se sisältää myös paljon muuta kuin moraalia käsitteleviä kirjoituksia, kuten yleistajuisia luonnontieteellisiä esseitä sekä uskontoja, eri kansakuntia ja kirjallisuutta pohdiskelevia tekstejä.

Tähän kirjaan on *Moralia*-sarjasta suomennettu Plutarkhoksen kaksi ihmisen eläinsuhdetta käsittelevää kirjoitusta: lyhyt *Gryllos* ja pidempi *Eläinten älykkyydestä*. Lisäksi on suomennettu *Pitopuheita*-nimisestä pitkästä kirjoitelmasta otteita, joissa myös sivutaan eläinaihetta.

Gryllos-dialogissa keskustelevat Gryllos-niminen sika ja nokkeluudestaan kuulu Odysseus. *Eläinten älykkyydestä* -dialogin pääpuhujana on aluksi Plutarkhoksen oma isä, Autobulos. Isänsä suulla Plutarkhos pohtii muun muassa sitä perustavaa kysymystä, onko meidän lajillamme oikeus puuttua muiden lajien elämään niin paljon kuin ihmiskulttuurien piirissä yleensä tapahtuu.

Pitopuheissa joukko Plutarkhoksen ystäviä keskustelee – viinin ja huikopalan äärellä – kreikkalaisesta ruokakulttuurista, sikaan liittyvistä ristiriitaisista uskomuksista, lihansyönnin kulttuurisesta vakiintumisesta ja ihmislajin alkuperästä.

Näissä kirjoituksissa asiat esitellään meille usein yllättävistä näkökulmista, ja oppinut Plutarkhos lainaa runsaasti kreikkalaisia klassikkoja ja kertoo anekdootteja antiikin yleisölle tutuista henkilöistä. Dialogimuodon ansiosta Plutarkhos esittelee eläinkysymyksiä useammasta näkökulmasta, jolloin voi kysyä, mikä Plutarkhoksen oma kanta oikein oli.

Jokaisen suomennoksen jälkeen kirjaan on laadittu suomentajien selitykset. Suomennosten lisäksi kirja sisältää Plutarkhosta ja antiikin ihmisen eläinsuhdetta esittelevän esseen sekä ympäristö- ja eläinetiikan dosentti Elisa Aaltolan jälkisanat. Marginaaleihin on merkitty niin sanotut Stephanus-numerot, joilla *Moralia*-sarjan kriittiset editiot jäsennetään.

Helsingissä 2. 2. 2015

Tua Korhonen & Liisa Kaski

Sisällys

Eläinten älykkyydestä, 11

Gryllos, 95

Pitopuheita, 121

Plutarkhos ja antiikin ihmisen eläinsuhde, 157

Jälkisanat, 222

Kirjallisuutta, 226

Eläinhakemisto, 230

ELÄINTEN
ÄLYKKYYDESTÄ

Eläinten älykkyydestä

Keskustelut käydään Plutarkhoksen epävirallisessa filosofikoulussa eli viininjuonnilla piristetyssä keskustelu- ja lukupiirissä, johon kuuluu niin nuoria kuin vanhojakin – myös Plutarkhoksen isä Autobulos. Paikkana on Plutarkhoksen koti Khaironeiassa. Edellisenä päivänä on väitelty metsästyksestä, ja samalla on käsitelty saaliseläinten ove-luutta. Tällöin on sovittu, että seuraavana päivänä pohditaan sitä, ovatko maa- vai vesieläimet älykkäämpiä eli kumpienko pyydystäminen vaatii enemmän taitoa.

Aluksi Plutarkhoksen isä Autobulos hieman kertailee ystävänsä Soklaroksen kanssa eilistä keskustelua, kunnes he ajautuvat väittelemään eläinten henkisistä kyvyistä. Soklaros esittää stoalaisten kannanottoja, joiden mukaan eläimet ovat täysin vailla älyä ja mieltä, kun taas Plutarkhoksen isä puolustaa eläinten omalaatuista älykkyyttä samalla vastustaen eläinten laajaa hyväksikäyttöä. Tämä toimii dialogin johdantona.

Varsinainen kilpaväittely kahden nuoremman miehen välillä koostuu kahdesta pitkästä puheenvuorosta. Ensin Aristotimos todistelee maaeläinten ja sitten Faidimos vedessä tai rannoilla elävien älykkyyden puolesta. Kumpikaan ei käsittele aihetta varsinaisesti metsästämisen tai kalastuksen näkökulmasta. Molempien todistusaineisto perustuu osin filosofi Aristoteleen eläintutkimusten tyyliisiin tietoihin ja osin tarinaperinteeseen.

Autobuloksen ja Soklaroksen keskustelu eläinten henkisistä kyvyistä

959b 1. AUTOBULOS: Kerran Leonidaalta kysyttiin, mitä mieltä hän oli Tyrtaioksesta. ”No, onhan hän toki taitava innostamaan nuoria”, Leonidas vastasi. Tyrtaios kun innosti runoillaan nuoria miehiä olemaan säästelemättä itseään sodissa eli olemaan raivokkaan uhkarohkeita ja maineenhimoisia.¹

Ystävät kalliit, pelkäänpä, että myös meille eilen luettu *Metsästyksen ylistys* saattaa innostaa metsästyksestä kiinnostunutta nuorisoomme aivan kohtuuttomasti, niin että he tulevat pitämään kaikkia muita toimia vähempiarvoisina tai jopa arvottomina ja keskittyvät vain metsästykseen!

959c Itse asiassa minut itsenikin valtasi halu Euripideen Faidran tavoin ”usuttaa koiria jahtaamaan täplikästä kaurista”.² Niin paljon keskustelussa esitetyt varmat ja vakuuttavan tuntuiset todisteet metsästyksen puolesta vaikuttivat minuun.

SOKLAROS: Totta puhut, Autobulos. Mielestäni eilisen tekstin kirjoittaja näytti nimittäin vähä vähältä kasvattavan retorista tehoaan voittaakseen nuorukaiset puolelleen jakamalla myös heidän nuorekkaan intonsa.

Eniten minua miellytti se, kun hän käsitteli myös gladiaatto-reita todetessaan metsästystä voitavan ylistää siitäkin syystä, että se suo sitä samantyyppistä, luontaista tai kouluttua nautintoa, jota tunnemme katsellessamme asetaistelua ihmisten kesken. Metsästys kuitenkin tarjoaa ikään kuin *puhtaan* näytöksen, kun ihminen joutuu taituruutta ja neuvokasta rohkeutta osoittaen asettautu-

maan järjettömän eläimen voimaa ja raivoa vastaan. Ihmisen neuvokkuuttahan Euripideen seuraavat säkeet juuri ylistävät: ”Heikko on miehen fyysinen voima. Mutta / monitahoisen neuvokkuutensa / ansiosta hän kukistaa meren ja maan / kauheat heimot ja ilman / kasvatit.”³

959d

2. AUTOBULOS: Mutta parahin Soklaros, kuitenkin juuri metsästys on se syy, jonka vuoksi ihmisten sanotaan muuttuvan tunteettomiksi ja väkivaltaisiksi, kun he eräretkillään ja jahdeissa pääsevät veren makuun ja tottuvat olemaan välittämättä siitä, että tappavat ja haavoittavat eläimiä. He tottuvat jopa *nauttimaan* niiden teurastamisesta ja kuolemisesta.

Verrataanpa tätä siihen, mitä tapahtui Ateenassa. Ensin yksi ilmiantaja teloitettiin kolmenkymmenen tyrannin toimesta – hänen ajateltiin ansaitsevan kuolla, samoin kuin toisen ja kolmannenkin teloitettavan, mutta vähitellen päädyttiin tilanteeseen, jossa teloitettiin myös rehellisiä ihmisiä eikä lopulta säästetty edes hyveellisimpiä kansalaisia.⁴

Samoin kiitosta lienee saanut se, joka ensimmäisenä surmasi karhun tai suden. Tai ehkä pidettiin sopivana surmata sellainen lehmä tai sika, joka oli syyllistynyt nauttimaan esille pantua uhria. Tästä edettiin nykyajan tapaan syödä kauriita, jäniksiä ja antilooppeja, ja joissakin paikoin totuttiin syömään myös koiran ja hevosen lihaa. Ihmiset myös repivät ja silpoivat kesyn hanhen ja kyyhkyn, ”kotilieden asukin”, kuten kuuluu Sofokleen säe, mihin ei ollut syynä nälkä, kuten näädillä ja kissoilla, vaan nautinto ja pyrkimys kiihottavat ruokahalua.⁵

959e

Tällöin jättäydyttiin luontaisen raajan tappamisen himon val-

959f taan ja torjuttiin aina esille pyrkivä säälintunne; lempeys eläimiä
kohtaan pääosin kuoletettiin. Pythagoralaiset sitten jälleen otti-
vat asiakseen kohdella eläimiä hyvin herättääkseen ihmisissä
960a inhimillisyyttä ja myötätuntoa. Ihmisethän voidaan saada totut-
tautumalla vähän kerrassaan tuntemaan monentyypisiä tun-
teita.

Mutta kuinka olemmekaan nyt päätyneet aiheeseen, joka
sivuaa sekä eilisen että tämänpäiväisen keskustelumme teemoja?
Kuten muistat, eilen esitimme olettamuksen, että kaikilla eläi-
millä on jonkinlaista ymmärrystä eli ne ovat rationaalisia, ja
ehdotimme sitten nuorille metsästyksenharrastajillemme väitte-
lynaihetta, joka vaatii niin sivistystä kuin hienoa aistiakin: nimit-
tään kysymyksen siitä, kummatko ovat älykkäämpiä, maa- vai
960b merieläimet. Sitäpä kysymystä pohtinemme tänään, jos Aristoti-
moksen ja Faidimoksen kantojen puolustajat pysyvät alkuperäi-
sessä vaatimuksessaan. Aristotimos tarjoutui näet toveriensa
puolesta puolustamaan maankamaraa älykkäämpien eläimien
tuottajana, kun taas Faidimos puolustaa merta.⁶

SOKLAROS: Sanassaan pysyvät, Autobulos, mutta he eivät vielä
ole täällä. Tänä aamuna aikaisin näin heidän tosin jo valmistau-
tuvan tähän tilaisuuteen. Mutta voisimmeko nyt ennen väittelyn
alkua käydä läpi eilisestä keskustelustamme käsittelemättä jää-
neitä asioita? Meillehän ei tarjoutunut tilaisuutta puhua niistä.
Tai ehkäpä viinistä juopuneina olisimme käsitelleet niitä turhan
kevytmielisesti.

Esimerkiksi eräs stoalaisten esittämä eläinten rationaalisuutta
vastustava argumentti kuulostaa aika hyvältä. Kuten kuolematon

on kuolevaisen vastakohta, siten tuhoutumaton on tuhoutuvan ja ruumiiton ruumiillisen. Samoin jos on olemassa rationaalisuutta, täytyy olla olemassa myös irrationaalisuutta rationaalisuuden vastapainona ja vastakohtana. Järjellisyys ei siis ainoana tällaisista pareista voi olla epätäydellinen ja vailla vastapuoltaan, järjettömyyttä.⁷

960c

3. AUTOBULOS: Mutta Soklaros, onko kukaan koskaan väittänyt, että järjettömyyttä ei lainkaan olisi olemassa, koska oleva todellisuus on jossakin määrin järjenmukainen? Ja kyllähän järjettömyyttä edustavat jo ne, joilla ei ole sielua. Järjelle ei siis tarvita *mitään muuta* vastakohtaa. Kaikki, mikä on sielutonta, on vailla järkeä tai älyä ja siten vastakohta sellaisille, joilla on sielu ja sen ohella myös järki ja ymmärrys.

Toisaalta jonkun toisen mielestä todellisuutta ei saisi paloittaa osiin: sielullisilla on sielussaan siis sekä järjellinen että järjetön osa. Toinen taas olettaa, että sielullisella on sekä kyky muodostaa mielikuvia että siihen kykenemätön osa, sekä aistiva että aistimaton osa. He siis olettavat, että todellisuus sisältää itsessään vastakkaiset ja vastakohtaiset tai vastaavat negatiiviset ominaisuudet, jotka ikään kuin tasapainottavat toisensa.

960d

Mutta jos on liioiteltua olettaa, että sielullisella on *sekä* aistiva *että* aistimaton tai *sekä* mielikuvia muodostava *että* siihen kykenemätön osa (koska kerran jokainen sielullinen olento *sekä* on syntynyt aistimaan *että* kykenee muodostamaan mielikuvia), niin silloin liioittelee myös sellainen ihminen, joka lähtökohtaisesti jakaa elävät olennot järjellisiin ja järjettömiin – ainakin väitellessään sellaisten kanssa, joiden mielestä aistimaan kykenevä on

960e välttämättä myös järjellinen ja ettei ole olemassa elävää olentoa, joka ei luonnostaan kykenisi arvioimaan tai päättämään, aivan kuten se kykenee aistimaan ja haluamaan.⁸

Sillä luonto, kuten he aivan oikein sanovat, tekee kaiken jostakin syystä ja jotakin tarkoitusta varten eikä luo aistivaa olentoa pelkästään aistimaan, mitä sille tapahtuu. On näet monia asioita, jotka ovat kullekin elävälle olennolle sopivia, ja monia, jotka ovat sille vieraita, eikä se selviydy hengissä, ellei se ole oppinut olemaan valppaana jälkimmäisten suhteen ja hyötymään edellisistä. On selvää, että juuri aistien avulla jokainen olento havaitsee, kummastako on kyse. Mutta ottaminen ja tavoitteleminen, jotka perustuvat havainnolle siitä, mikä on hyväksi – kuten välttäminen ja pakeneminen perustuvat puolestaan havainnolle siitä, 960f mikä on tuhoavaa tai tuskallista – eivät voi olla mahdollista olennoille, jotka eivät kykene jonkinlaiseen päättelyyn tai järkeilyyn, muistamiseen ja huomion keskittämiseen.⁹

Sellaisten olentojen, joiden oletetaan olevan kykenemättömiä ennakoimaan ja muistamaan sekä arvioimaan ja valmistautumaan, ei oleteta tuntevan toivoa, pelkoa, halua tai surua – eipä niillä silloin oletettavasti olisi mitään tarvetta käyttää silmiään tai korviaan, vaikka niillä sellaiset onkin. On itse asiassa parempi 961a olla kokonaan vailla aistimiskykyä tai kykyä luoda mielikuvia, jollei voi niitä mihinkään käyttää, kuin tuntea kärsimystä, tuskaa ja ahdistusta kykenemättä välttämään niitä.

Luonnonfilosofi Straton itse asiassa todistaa eräässä teoksessaan, että havaitseminen on mahdotonta ilman järkeilemistä. Niinhän usein luettaessa saattaa jäädä huomaamatta joitakin kirjaimia tai kuunneltaessa kuulematta jotakin silloin, kun mieli

harhailee muihin asioihin, mutta sitten palaamme asiaan, keskitymme ja seuraamme luetun tekstin jokaista yksityiskohtaa. Tämän johdosta sanotaankin: ”Mieli näkee ja mieli kuulee / kaikki muu on sokeaa ja kuuroa.” Se osoittaa, etteivät silmien ja korvien aistimukset sinänsä havaitse mitään, jollei järki ole niissä mukana. Kuningas Kun Kleomeneelta kysyttiin, oliko eräs ylis-

961b

tetty esitys juomapidoissa ollut hänen mielestään erinomainen, hän vastasi, että asiaa piti tiedustella toisilta – hänen mielensä oli nimittäin ollut Peloponnesoksella.¹⁰

Niinpä sellaisella, joka aistii, täytyy olla myös päättelykyky, jolloin aistiva välttämättä aina myös järkeilee.

Mutta olettaakamme, että aistimiseen *ei* tarvita älyä. Jos siis eläimiltä puuttuisi sellainen havainnointikyky, jonka avulla se pystyy erottamaan sille sopivat ja sille vieraat asiat, niin minkä avulla sen olisi mahdollista *muistaa* kyseinen ero sekä *pelätä* kärsimystä tuottavia ja *haluta* hyödyllisiä asioita? Ja miten se silloin pystyisi hankkimaan sitä hyödyttäviä asioita niiden puuttuessa, kuten valmistamaan itselleen väijymispaikkoja ja piiloja taikka ansoja saaliseläimilleen ja itselleen turvaa saalistajilta?

961c

Kuitenkin nuo mainitut kirjoittajat toistelevat ”Johdantoja”-teoksessaan turhauttavia määritelmiään, kuten että ”aikomus” merkitsee aikomusta saattaa päätökseen, ”suuntautuminen” tarkoittaa halua ennen halua, ”valmistautuminen” toimintaa ennen toimintaa ja ”muisti” havaintoa menneeseen aikaan viittaavasta väitteestä, jonka havaintokyky aistii nykyhetkessä. Kaikki nämä toiminnot vaativat päättelyä – ja kaikilla eläimillä tosiaan on nämä toiminnot – kuten tietysti myös mieltämistä, josta nuo mainitut kirjoittajat käyttävät passiivisena kykynä nimeä ”huomioiminen”

mutta käyttöönotettuna nimeä ”käsittäminen”.¹¹

961d Nuo kirjoittajat ovat sitä mieltä, että kaikki *tunteet* ovat sinänsä virheellisiä olettamuksia ja uskomuksia. On kuitenkin erikoista, etteivät he huomaa niitä eläinten tekoja ja eleitä, jotka selvästi osoittavat vihaa tai pelkoa tai, kautta Zeun, jopa kateutta ja mustasukkaisuutta. Mutta jos hevoset ja koirat toimivat väärällä tavalla, he kuitenkin rankaisevat niitä – eivät tarkoituksettomasti, vaan nimenomaan opettaakseen niitä. Tuottamalla niille tuskaa he saavat eläimet sellaisen surumielisen tunteen valtaan, jota me kutsumme katumukseksi. Korvien nautintoa on kutsuttu lumoamiseksi, kun taas silmien nautinto on eräänlaista taikuutta; hekin käyttävät näitä molempia keinoja eläimiin. Peuroja ja hevo-

961e sia lumotaan *aulos-* ja *syringks-*huiluilla ja ravut houkutellaan koloistaan lootushuiluilla. Kerrotaan myös, että niilinsilli nousee pintaan ja tulee lähelle, kun lauletaan ja taputetaan käsiä. Sarvipöllö voidaan vangita lumoamalla liikkeiden avulla, kun se tanssivia ihmisiä nähdessään yrittää nautinnokseen käänellä kylkiään samaan liikkeen rytmiin.¹²

Mitä tulee niihin, jotka vakuuttavat, etteivät eläimet tunne mielihyvää, vihaa ja pelkoa tai ennakoi tai muista, vaan että mehiläinen ”ikään kuin muistaa” ja pääskynen ”ikään kuin suunnittelee” ja että leijona ”on ikään kuin vihainen” ja peura ”on ikään kuin peloissaan” – en tiedä, miten he suhtautuisivat sitten niihin,

961f jotka sanoisivat, etteivät eläimet näe eivätkä kuule, vaan vain ”ikään kuin näkevät ja kuulevat”, etteivät ne ääntele, vaan ”ikään kuin ääntelevät”, eivätkä elä, vaan ”ikään kuin elävät”. Nämä viimeksi mainitut väitteet eivät näet ole sen enempää terveen järjen vastaisia kuin edellisetskään. Näin minä uskon.¹³

4. SOKLAROS: Autobulos, onnistuit kyllä vakuuttamaan minut, mutta kun vertaan eläinten ja ihmisten käyttäytymistä, elämäntapoja ja käytäntöjä keskenään, havaitsen eläinten olevan monella tapaa vajaita. Etenkään ne eivät näytä pyrkivän hyveellisyyteen, ja *hyvettä vartenhan* järki on olemassa. Ne eivät näytä edistyvän moraalisisessa mielessä, eikä niillä näytä olevan siihen edes halua. Niinpä en ymmärrä, kuinka luonto olisi antanut niille edes alkeellista päättelykykyä, koska mielestäni ne eivät voi saavuttaa päättelykyvyn päämäärää.

962a

AUTOBULOS: Mutta Soklaros, eipä noiden miesten mielestä seuraavissakaan seikoissa ole mitään kummallista. He ovat toisaalta sitä mieltä, että rakkaus jälkeläisiin on yhteiskunnallisen elämämme ja oikeudenmukaisuuden toteutumisen perusta, ja he kyllä näkevät, että eläimillä sellaista rakkautta on hyvin paljon, mutta kuitenkin he vakaumuksellisesti väittävät, ettei eläimillä ole mitään tajua oikeudenmukaisuudesta. Ja taas toisaalta onhan esimerkiksi muuleilla sukupuolielimet – niillä on siittimet ja emättimet – ja ne pystyvät käyttämään niitä nautinnokseen, vaikka eivät voi saavuttaa noiden elinten varsinaista *tarkoitusta*.

962b

Tai mietipä asiaa toiselta puolelta. Eikö heidän ole naurettavaa väittää, että Sokrateen ja Platonin kaltaisten miesten paheet ovat yhtä vakavia kuin jonkun orjan (eli että he voivat olla aivan yhtä typeriä, häilyväisiä ja epäoikeudenmukaisia) ja että eläinten epäselvä ja täsmentymätön hyveellisyys ilmentää täydellistä järjen puutetta (eikä vain järjen epätäydellisyyttä ja heikkoutta) samalla kun he määrittelevät, että järjellisyys on myös paheen edellytys ja että *kaikki* eläimet ovat vailla järkeä? Mehän havaitsemme, että

962c

monet eläimet ovat pelkurimaisia, tottelemattomia ja pahansuisia.¹⁴

Siis se, joka ei ole syntynyt kypsymään *täyteen* järjellisyys-
ei ole lainkaan järjellinen. Mutta ensiksikin tämä näkemys ei
olennaisesti eroa sellaisesta näkemyksestä, jonka mukaan apinat
ovat rumia tai kilpikonnat hitaita sen vuoksi, että apinat eivät ole
lainkaan osallisia kauneudesta tai kilpikonnat nopeudesta. Toi-
seksi, tällöin ei huomata sitä ilmiselvää seikkaa, että vaikka järki
on luonnon suoma, niin todellinen ja täysi järjellisyys on vaalimi-
sen ja kasvatuksen tulosta. Ja vaikka jokaisella elävällä olennolla
on järjellinen sielunosa, niin ei edes ihmisen voi sanoa olevan täy-
desti viisas ja järjellinen, jos sellaista ominaisuutta etsitään. Aivan
kuten näkö- ja lentokyky vaihtelevat (haukat ja kaskaat eivät näe
eivätkä kotkat ja peltopyyt lennä samalla tavalla), siten eivät
kaikki järjelliset olennot saavuta täyttä älyllistä joustavuutta ja
terävyyttä.¹⁵

Aivan samoin kuin on olemassa eläimiä, jotka eri tilanteissa
osoittavat yhteisöllisyyttä, rohkeutta, neuvokkuutta ja kykyä
huolehtia pesueestaan, on olemassa myös lukuisia esimerkkejä
päinvastaisesta – eläinten epäoikeudenmukaisuudesta, raukka-
maisuudesta ja typeryydestä.¹⁶ Tämänpäiväinen nuorten mies-
temme kilpaväittelykin todistaa tästä. Täytyyhän olla eroja, kun
toiset kerran väittävät maaeläinten ja toiset merieläinten olevan
taipuvaisempia hyveeseen.

Asia tulee selvemmäksi, kun verrataan virtahepoa haikaraan.
Haikara huolehtii isästään, kun taas virtahepo surmaa isänsä,
koska se haluaa paritella äitinsä kanssa. Sama tilanne on verratta-
essa kyyhkysiä peltopyihin. Peltopyyuros varastaa ja rikkoo

munat, koska hautova naaras ei halua enää paritella sen kanssa, kun taas uroskyyhky osallistuu poikasista huolehtimiseen pitäen vuorollaan munia lämpiminä ja on ensimmäisenä ruokkimassa poikasia. Jos naaras sattuu viipymään liian kauan, uros nokkii sitä ja ajaa sen takaisin munien tai poikasten luo. Toisaalta Antipatros moitti aaseja ja lampaita niitten likaisuudesta, mutta minua ihmetyttää, miten hän ei sitten huomioinut ilveksiä ja pääskysiä?¹⁷ Ilves näet peittää ja piilottaa virtsansa, ja pääskyet puolestaan opettavat poikasensa kääntymään ja ulostamaan pesän ulkopuolelle.

962f

Miksi sitten emme sano, että toinen puu on toista huonompi oppimaan, kuten sanomme lampaasta koiraan verrattuna? Tai että yksi vihannes on toista arempi, kuten kauris on leijonaa arempi? Eikö syynä ole se, että kuten on mahdotonta kutsua yhtä liikkumatonta oliota toista hitaammaksi tai yhtä mykkää toista mykemmäksi, on niiden olioiden joukossa, joille luonto ei ole suonut lainkaan järkeä, mahdotonta kutsua jotakin toisia aremmaksi, laiskemmaksi tai heikkotahtoisemmaksi? Sen sijaan juuri järjen olemassaolo, yhdenlainen yhdessä ja toisenlainen toisessa, saa aikaan havaitun erilaisuuden kirjon.¹⁸

963a

5. SOKLAROS: Mutta onhan kuitenkin hämmästyttävää, miten ihminen eroaa eläimistä kyvyssään oppia ja yleisessä älykkyydessään samoin kuin oikeudenmukaisuuden tunnossaan ja sosiaalisuudessaan!

AUTOBULOS: Niin ystäväiseni, mutta kun monet eläimet eivät ole ainoastaan ihmistä kookkaampia tai nopeampia, vaan joidenkin

963b näkö tai kuulo on ihmisen aisteja terävämpi, emme silti sano, että ihminen on sokea, rampa tai kuuro. Kyllähän me pystymme juoksemaan, tosin hitaammin kuin kauris, ja onhan meillä silti näkökyky, vaikkemme ehkä näe yhtä tarkasti kuin haukat. Eikä luonto ole jättänyt meitä osattomiksi voimasta ja koostakaan, vaikkakin niiden suhteen emme ole paljon mitään verrattuina norsuihin ja kameleihin.

Älkäämme siis sanoko, että eläimiltä *tyystin* puuttuu älykkyys ja ymmärrys tai etteivät ne ole lainkaan rationaalisia, kun niiden äly on vain vähemmän terävää ja niiden ymmärrys vähäisempää kuin meidän. Meidän pitää sanoa, että niiden äly on sekava ja hämärä kuin hämärtynyt ja kaihin peittämä silmä.

963c Ja jollen tietäisi, että oppineet ja koulutetut nuorukaisemme esittävät meille kohta runsaasti esimerkkejä, toinen maa- ja toinen merieläimistä, olisin itse esittänyt nyt lukuisia tapauskohtaisia esimerkkejä eläinten oppivaisuudesta ja luontaisista taipumuksista. Niitä kaunis Roomamme on tarjonnut kukkuramitoin ammennettaviksi, nimittäin keisarillisissa näytöksissään. Jättäkäämme siis tämä aihe tuoreeksi ja koskemattomaksi heidän keskusteluaan varten.

Erästä asiasta haluan kuitenkin keskustella kanssasi. Olen sitä mieltä, että jokaisella ruumiinosalla ja kyvyllä on sille ominainen heikkous, puute tai sairaus, jota ei sitten esiinny missään muualla, kuten esimerkiksi sokeus silmässä, rampuus jalassa tai änkyttäminen kielessä. Sokeutta ei voi esiintyä sellaisessa elimessä, 963d jolla ei ole näkökykyä, tai rampuutta sellaisessa elimessä, jolla ei kävellä. Eikä voida kuvata kielettömän eläimen änkyttävän tai luonnostaan mykän olevan puhumaton.

Samaten ei myöskään voida kuvata hulluksi tai mielettömäksi tai raivoavaksi sellaista, jolle luontaisesti ei ole suotu kykyä har-
kita ja ajatella ja päätellä. On näet mahdotonta sairastua sellai-
sen, jolla ei ole kyseistä kykyä, jonka suhteen sairaus on puute tai
menetys tai jonkinlainen pahennus.¹⁹

Olet tietysti nähnyt raivohulluja koiria – minä puolestani
myös hevosia. Joidenkin mielestä myös naudat ja ketut voivat
tulla hulluiksi. Mutta riittää, että puhumme koirista, sillä kukaan
ei epäile niiden raivohulluutta. Niiden mielipuhisuus puolestaan
todistaa sen, että tällä eläimellä on järkeä ja – ei niinkään kehnoa
– päättelykykyä, koska järjen häiriintyminen ja sekaantuminen
on niin sanottua raivohulluutta, päättelykyvyn vioittumista.
Emmehän havaitse, että raivohullujen koirien näkökyvyssä tai
kuulossa olisi mitään vikaa.

963e

Se, joka väittää, että melankoliasta tai hulluudesta kärsivällä
ihmisellä ajatteleva, päättelevä ja muistava osa *ei* ole sekasorrossa
ja vioittunut, on väärässä (yleensä hän sanotaan, että mielipuoli ei
ole oma itsensä vaan että hän on poissa raiteiltaan). Aivan samoin
näyttää jättävän huomiotta ilmiselvät tosiasiat tai tarkoituksella
hyökkäävän totuutta vastaan se, joka väittää raivohullun koiran
kärsivän jostakin muusta kuin siitä, että sen ajatteleva, päättelevä
ja muistava osa on joutunut epäjärjestykseen ja hulluuden val-
taan, niin etteivät nämä koirat enää tunnista tuttuja kasvoja ja
karttavat normaaleja ruokiaankin.

963f

6. SOKLAROS: Päättelet mielestäni kyllä oikein. Stoalaiset ja peri-
pateetikot ovat eläinten älykkyydestä kuitenkin aivan eri mieltä
kuin sinä. Heidän mielestään oikeudenmukaisuutta ei tavallaan

voi olla olemassa, ja tämä käsite olisi täysin vailla johdonmukaisuutta ja sisältöä, jos eläimetkin oletetaan rationaalisiksi.

964a Tällöinhän olisi välttämättä väärin ylipäänsä surmata eläimiä, tai, jos emme käyttäisi niitä lainkaan hyödyksemme, elämästä tulisi vaikeaa ja epäkäytännöllistä. Jos luopuisimme käyttämästä eläimiä hyödyksemme, eläisimme jossain mielessä sitten eläinten elämää.

964b Jätän tässä huomiotta ne lukemattomat paimentolaiset ja luolissa asuvat heimot, jotka eivät tunne muuta ravintoa kuin lihan. Mutta on vaikea sanoa, mitä meille, jotka oletamme elävämme sivistyneesti ja oikeamielisesti, jäisi kaikista niistä toimittamamme maalla, merellä ja vuorilla – ynnä miten kävisi monenlaisille aterioillemme – jos oppisimme kohtelemaan vahingoittamatta ja huomioonottaen kaikkia eläimiä, järjellisinä olentoina ja samanheimoisina kuin me.²⁰

964c Lääkettä tai parannusta tähän ongelmaan ei ole. Joko luovumme tähänastisesta elämäntavastamme tai luovumme oikeudenmukaisuuden käsitteestä, jollemme sitten pitäydy siihen ikivanhaan rajoitteeseen ja lakiin, joka Hesiodoksen mukaan tarkoittaa eron asettamista kunkin lajin välille keskinäisessä kanssakäymisessämme: ”syökööt toisiaan kalat, villipedot, ilmassa lentävät linnut, / koska heidän keskuudessaan ei ole oikeutta, / mutta ihmisille hän on antanut oikeuden”.²¹ Tämä tarkoittaa siis, että ne, jotka eivät osaa toimia oikeudenmukaisesti suhteessa meihin, eivät voi myöskään kärsiä mitään epäoikeudenmukaisuutta puoleltamme. Ne, jotka hyväksyvät tällaisen johtopäätöksen, eivät jätä minkäänlaista sijaa ihmisen ja muiden eläinten väliselle oikeudenmukaisuudelle.

7. AUTOBULOS: Puhuitpa nyt ”sydämesi pohjasta”, ystävä hyvä.²² Emme kuitenkaan voi sallia filosofien, ikään kuin he olisivat kovissa synnytystuskissa kituvia naisia, käyttävän jotakin synnytystaikaa, jotta he synnyttäisivät meille helposti ja tuskattomasti oikeudenmukaisuuden käsitteen.

Eiväthän nämä filosofit, kun puhutaan todella syvällisistä asioista, anna periksi esimerkiksi Epikurokselle edes niin pienessä ja vähäisessä asiassa kuin atomin hienoisessa poikkeamisessa, joka sinänsä oikeuttaisi tähtien, elävien olentojen ja kohtalon horjahtamiseen radaltaan (jolloin säilytetään edes jotakin, joka on meidän vallassamme).²³ Kun he sitten kehottavat Epikurosta selittämään epäselviä kohtia tai ottamaan lähtökohdaksi jonkin ilmeisen asian, niin miten he voivat olettaa tuon Hesiodoksen väittämän eläimistä toimivan ikään kuin oikeudenmukaisuuden käsitteen perustana, koska eiväthän siitä kaikki ole samaa mieltä, eikä sitä ole edes todistettu?

Kyllä oikeudenmukaisuudelle on olemassa toinenkin väylä, 964d joka ei ole kavala eikä jyrkkä eikä kulje ilmeisten vääristymien välistä. Hyvä Soklaros – poikani Plutarkhos, joka on sinun ystäväsi, ohjaa sille väylälle Platonin johdolla ne, jotka eivät halua vain kiistellä, vaan todella oppia.²⁴

Empedokleen ja Herakleitoksen mielestä kukaan, joka käyttää eläimiä hyödykseen, ei voi olla vääryydestä puhdas. He valitsevat ja moittivat luontoa julistamalla, että se on ”välttämättömyyttä” ja ”sotaa” ja ettei siinä ole mitään sekoittumatonta tai tahriintumatonta ja että luonto kulkee kulkuaan monien epäoikeudenmukaisten kärsimysten kautta. Sanotaanhan jo itse sikiämisen tapahtuvan vääryyden seurauksena, koska 964e

se on kuolevaisen ja kuolemattoman yhtymistä ja sikiötä ruokitaan luonnonvastaisesti sisuksilla, jotka revitään irti vanhemmasta.²⁵

964f Tällaiset lausumat tuntuvat kuitenkin olevan liian vahvoja ja ankaria. Oli näet olemassa pehmeämpi kanta, jonka mukaan eläimiltä ei evätä rationaalisuutta, mutta pidetään kuitenkin samalla oikeudenmukaisina myös niitä ihmisiä, jotka käyttävät eläimiä hyödykseen. Muinaiset viisaat esittivät tämän kannan, mutta sitten Mässäily ja Nautinnonhimo yhdistivät voimansa ja ajaen pois tämän kannan tuhosivat sen. Pythagoras kuitenkin jälleen omaksui sen ja opetti, miten käyttää eläimiä hyödyksi ilman vääryyttä.

965a Nimittäin ihmiset, jotka rankaisevat ja surmaavat sellaisia eläimiä, jotka ovat vahingollisia, eivät tee väärin, eivätkä myöskään ne, jotka kesyttävät säyseitä ja ihmisiin ystävällisesti suhtautuvia eläimiä tehden niistä työtovereita niihin tarpeisiin, joihin ne kukin luonnostaan sopivat: ”hevosten, aasien ja härkien jälkeläiset”, jotka Aiskhyloksen Prometheus sanoi ”antaneensa” meille ”palvelijoiksi ja ponnisteluja meidän helpottajiksi”.²⁶ Ja ihmiset käyttävät esimerkiksi koiria vartioimisessa; lypsävät vuohia ja keritsevät lampaita paimentaen niitä.

Ihmiselämä ei siis pääty tai elämäntapamme tuhoudu, vaikkei juhlistamme olisikaan enää hienoja kalaruokia, hanhenmaksaa ja jauhettua naudan- tai karitsanlihaa tai jollei ihminen viettäessään aikaansa amfiteattereissa tai metsästäessään huvikseen enää pakottaissi vastahakoisia eläimiä käymään toistensa kimppuun tai surmaissi sellaisia eläimiä, jotka eivät pysty puolustautumaan.²⁷

Mielestäni pelien ja urheilun on tuotettava iloa, ja on pelat-

tava ja urheiltava siten, että molemmat osapuolet saavat iloa, eikä niin, kuten Bion huomasi tapahtuvan. Hän huomautti, että pojat kivittävät sammakkoja huvikseen, mutta sammakot eivät kuole ”leikisti”, vaan ihan oikeasti.²⁸ Aivan samoin metsästäessään ja kalastaessaan ihmiset itse asiassa saavat hupia eläinten kärsimyksestä ja kuolemasta – jopa siitä, kun ne sydäntäraastavasti erotetaan poikasistaan ja pennuistaan. Väärin eivät siis sinänsä tee ne, jotka käyttävät eläimiä hyödykseen, vaan ne, jotka käyttävät hyväkseen eläimiä vahingoittavalla tavalla sekä kevytmielisesti ja julmasti!

965b

8. SOKLAROS: Hillitse itseäsi, Autobulos, ja lopeta syyttely. Näen nimittäin, että tulossa on hyvä joukko urheilumetsästäjiä, joita et kyllä pysty helposti käännyttämään. Näin ollen sinun ei myöskään pidä loukata heidän tunteitaan.

AUTOBULOS: Kiitos varoituksesta. Noista tunnen Eubotioksen kuitenkin hyvin, samoin kuin serkkuni Dionysios Delfoilaisen pojat Aristonin ja tuon Aiakideen sekä Nikandroksen, Euthydamosen pojan. Kaikki he ovat ”taitavia”, kuten Homeros sanoi, aukealla maalla tapahtuvassa metsästyksessä, ja siksi he ovat väitteilyssä Aristotimoksen puolella. Ja tuolta tulee Faidimos saaristo-
laisten ja rannikoilla asuvien kera: Herakleon Megaralaisen ja Filostatros Euboialaisen kanssa, jota ”miellyttävät meriteot”. Ja tässäpä on ikätoverimme Optatos, jonka tilanne on kuin Diomedeen: ”Tydeun poikaa etp’ ois tietänyt, kumpihin kuului”, sillä ”häntä on palkinnut meri, hänet on kruunannut monilla metsästysetreillä vuorilla” metsästäjäjumalatar, joka on samalla Diktyнна.

965c

965d On selvää, että hän liittyy meihin eli ei aio liittyä kummallekaan puolelle. Vai olenko väärässä, rakas Optatos, olettaessani, että toimit puolueettomana tuomarina näille kahdelle nuorukaiselle?²⁹

OPTATOS: Asia on aivan kuten oletat, Autobulos. Solonin laki, joka rankaisi kiistakysymyksissä puolueettomina pysyviä, on kauan sitten lakannut olemasta voimassa.

AUTOBULOS: Tulkaapas nyt tänne ja istukaa vierellemme, niin että jos tarvitsemme todistuksia, ei meidän tarvitse ottaa esille Aristoteleen teoksia, vaan voimme pitää teitä asiantuntijoina ja keskittyä itse väitteisiin.

SOKLAROS: No, nuoret ystävämme, oletteko päässeet yksimielisyyteen esitysjärjestyksestä?

965e FAIDIMOS: Olemme, Soklaros, vaikka se aiheuttikin erimielisyyttä. Lopulta kuitenkin, kuten Euripides sanoo, ”sattuman lapsi, arpa” ratkaisi tilanteen ja salli maaeläinten asian esiteltävän ennen merieläinten asiaa.

SOKLAROS: Sinun on siis aika, Aristotimos, puhua ja meidän kuunnella.

Aristotimos puolustaa maaeläinten älykkyyttä

9. ARISTOTIMOS: Sana on vapaa oikeutta käyville (...) [Ja on mereneläviä, jotka] tuhlaavat siemenensä rynnätessään synnyttävien naaraiden päälle. On eräs *paraiaaksi* kutsuttu kelttikalalaji, joka käyttää ravinnokseen omaa limaansa. Mustekala taas istuu talvet itseään syöden ”takattomassa talossaan, surkeassa majapainkassaan”, niin laiska, tunnoton tai ahne se on, tai kaikkea tätä.

965f

Tämän vuoksi myös Platon *Laeissaan* kielsi tai paremminkin rukoili, ettei nuorukaisia valtaisi himo merieläinten saalistukseen. Meriahventen, meriankerioiden tai papukaijakalojen kanssa kamppailemisessa ei näet ole mitään kamppailijoiden voimia koettelevaa tai viisauteen valmentavaa eikä mitään sellaista, mikä kehittää ruumiinvoimaa, nopeutta tai liikkeitä – toisin kuin täällä kuivalla maalla, missä tulisieluiset eläimet harjaannuttavat niitä vastaan taistelevien ihmisten miehuullisuutta ja seikkailunhalua, viekkaat eläimet kimppuunsa pyrkivien järkeä ja harkintakykyä sekä jaloiltaan nopeat takaa-ajajiensa ruumiinkuntoa ja sitkeyttä.³⁰

966a

Ja tämä on tehnyt metsästämisestä jaloa, mutta kalastamista sen sijaan ei pidä kunniassa kukaan. Eikä jumalista yksikään, ystäväni, pidä arvolleen sopivana tulla kutsutuksi ”ankeriaanurmaksi” tai ”mullonampujaksi”, kuten Apollonia kutsutaan ”sudensurmaksi” tai Artemista ”kauriinampujaksi”. Ja mitä ihmettelemistä siinä on? Onhan ihmisen jalompaa saada kiinni villisika tai peura tai, kautta Zeun, metsäkauris tai jänis, kuin hankkia sellainen rahalla. Sitä vastoin tonnikala, hummeri ja makrilli on kunniakkaampaa ostaa kalakauppiaalta kuin pyytää

966b

itse. Kalojen alhaisuus, kaikkinaisen kyvyttömyys ja oveluuden puute ovat nimittäin tehneet niiden pyytämisestä häpeällistä, surkeaa ja vapaalle miehelle sopimatonta.³¹

966c

10. Kaiken kaikkiaan ominaisuuksia, joiden perusteella filosofit osoittavat eläinten olevan osallisia järjestä, ovat suunnittelu, valmistautuminen, muisti, tunteet, jälkikasvusta huolehtiminen, hyvän kohtelun aiheuttama kiitollisuus ja kauna tuskan aiheuttajaa kohtaan sekä vielä tarpeellisen löytäminen ja hyveiden kuten urhoollisuuden, yhteistyökyvyn, itsehillinnän ja mielenjalouden ilmentäminen. Tarkastellaanpa mereneläviä. Tarjoavatko ne nähtäville yhtään mitään näistä ominaisuuksista tai edes jonkin täysin hämärän kipinän, joka on hädin tuskin arvioitsijan havaittavissa? Nelijalkaisissa ja maasyntyisissä eläimissä puolestaan on jokaisesta edellä mainitusta ominaisuudesta nähtävissä ja todettavissa selkeitä, konkreettisia ja varmoja esimerkkejä.

966d

Katsopa ensinnäkin härkien suunnitelmallisuutta ja varustautumista niiden valmistautuessa kamppailuun tomua kuopimalla tai syöksyhampaitaan teroittavia villisikoja. Taasen elefantit, joiden syöksyhampaista kuluttaa tylsiksi niiden ruuakseen kaivava ja katkoma puuaines, käyttävät vain toista hammasta tähän, ja toista ne varjelevat aina terävänä ja pistokunnossa puolustautumista varten. Leijona käyskentelee aina tassut kippurassa kyntensä niiden sisään kätkien, jotta ei kuluttaisi kynsien kärkiä eikä jättäisi selvästi erottuvaa jälkeä jäljestäjille. Leijonan kynnenjalkia ei nimittäin helposti löydy – päinvastoin, pieniä ja vaikeasti erottuvia jälkiä kohdatessaan jäljittäjät joutuvat harhaan ja epäonnistuvat täydellisesti. Ja lienette kuulleet faaraorotasta, joka ei

jää yhtään jälkeen taisteluhaarniskaan sonnustautuvasta sotilaasta: sellaisen määrän mutaa se hieroo kehonsa ympäri suoja-panssariksi aikoessaan käydä krokotiilin kimppuun.³²

Katsokaamme myös, miten pääskysset varustautuvat poikasten tekoon: miten hyvin ne asettavat perustuksen tavoin pohjimmaisiksi tukevia heinänkorsia ja sitten vuoraavat ne kevyemmillä. Ja jos ne huomaavat pesän tarvitsevan vähän liimaavaa savea, ne lentävät järven tai merenpintaa viistäen ja koskettavat siipihöyhenilään vedenpintaa niin, että höyhenet vain kostuvat mutteivät kastu läpikotaisin ja muutu painaviksi. Sitten ne tomua kasaan kerättyään kiinnittävät liisteröimällä yhteen pesän irtonaiset ja putoavat osaset. Ne viimeistelevät työnsä niin, ettei se ole muoltaan kulmikas eikä monisivuinen vaan niin tasainen ja pyöreä kuin mahdollista. Sellainen muoto nimittäin on sekä vakaa että tilava eikä tarjoa juurikaan tarttumapintaa ulkopuolella juoniville saalistajille.

966e

Hämähäkkien tuotoksia, naisten kudinloimen ja ansaverkkojen yhteistä alkumuotoa, ihmetellään monestakin syystä. Seittilangan hienous ja se, että verkossa ei ole katkoskohtia eikä se rakennu erillisestä loimesta vaan sileästä, katkeamattomasta kalvosta ja jollakin näkymättömäksi jäävällä, mukaan sekoitetulla tahmalla viimeistellystä liimasta; sekä verkon värisävyjen kirjo, joka tekee siitä ilmanvärisen ja usvaa muistuttavan, jotta se jäisi helpommin huomaamatta; ja ennen kaikkea itse kudelman käyttötaito ja hallinta, se, miten jonkin kiinnijääneen kietouduttua verkkoon hämähäkki nopeasti sen havaitessaan ymmärtää koota ansan kasaan ja sulkea sen kuin paraskin verkonheittäjä – kaikki tämä näet on päivittäin nähtävissä ja ihmeteltävissä ja tekee

966f

967a

puheestani uskottavan. Muutenhan se vaikuttaisi vain huhu-puheelta, kuten meistä vaikutti se Libyan korppeihin liittyvä juttu, jonka mukaan ne juomaa tarvitessaan heittelevät kiviä veteen täyttääkseen kupin ja nostaakseen siten vedenpintaa, kunnes vesi on niiden ulottuvilla. Sitten kuitenkin näin laivassa koiran pudottelevan pikkukiviä puolityhjään öljyruukkuun, kun merimiehiä ei ollut paikalla, ja ihmettelin, miten se on sen keksinyt ja ymmärtää, että kevyempi aines nousee ylöspäin painavampien laskeutuessa alapuolelle.

967b Samoin on myös kreetalaisten mehiläisten ja Kilikiassa asuvien merihanhien laita. Aikoessaan kiertää jonkin korkean tuulisen huipun mehiläiset lastaavat itsensä pienillä kivillä, jotteivät kulkeutuisi sivuun reitiltä. Hanhet taas aina Taurusvuoret ylittäessään ja kotkia pelätessään poimivat suuhunsa hyvänkokoisen kiven, joka tukkii niiden suun ja suitsii äänekkään kaakatuksen niin, että ne pääsevät ohii hiljaa ja huomaamatta. Myös kurjet ovat kuuluja lennostaan. Kun tuulee paljon ja keli on huono, ne eivät lennä rinnakkain tai puolikaareissa, kuten hyvällä säällä, vaan muodostavat välittömästi kolmion, jonka kärjellä halkovat ympärillä puhaltavaa tuulta siten, ettei muodostelma rikkoudu. Kun kurjet laskeutuvat maahan, ne, joilla on vahtivuoro yöllä, kannattelevat kehoaan jommankumman jalkansa varassa ja toisella jalalla tarttuvat kiveen ja pitelevät sitä lujasti. Otteen aiheuttama jännittyneisyys pitää linnun hereillä pitkiäkin aikoja, ja jos se päästää kivistä irti, kivi pudotessaan nopeasti herättää tehtävästään herpaantuneen.

967c

Niinpä ei ole juurikaan ihmettelemistä Herakleessa, joka asetti jousen kainaloonsa ja ”vahvan käsivartensa sen ympäri, ja lepäsi

nuija tiukasti oikeassa nyrkissään”.³³ Eikä myöskään tarvitse ihailla ihmistä, joka ensimmäisenä keksi avata osterin, mikäli on törmännyt haikaroiden kekseliäisyyteen. Sitkeästi ne kärsivät sulkinaisen simpukan nielemisen vaivan ja odottavat, kunnes tuntevat sen pehmenneen ja löystyneen ruumiinlämpönsä vaikutuksesta. Silloin ne sylkevät sen ulos ja irrottavat ammolleen auenneesta simpukasta syötävän osan.

967d

11. Muurahaisten taloudenpitoa ja varustautumista on mahdollonta kuvailla tarkasti, mutta niiden sivuuttaminen kokonaan olisi moitittavaa huolimattomuutta. Luonnolla ei näet ole yhtäkään toista niin pientä suurempien ja jalompien peiliä, vaan aivan kuten puhtaankirkkaassa pisarassa, muurahaisessa on kaikkien hyveiden heijastus. Niiden yhteiselämässä on ”lempi ja mairitus hellä” ja ahkeruudessa urhoollisuuden kuva, ja niiden elintavoissa on runsaasti itsehillinnän, harkinnan ja oikeudenmukaisuuden ituja. Siispä Kleanthes, vaikka väittikin eläinten olevan osattomia järjestä, sattui näkemään seuraavanlaisen tapauksen. Joukko kuollutta muurahaista kantavia muurahaisia saapui toisen muurahaiskeon luo. Keosta tuli ulos muutama muurahainen tapaamaan saapuneita, sitten ne menivät takaisin keoon, ja tämä tapahtui kaksi tai kolme kertaa. Lopulta keosta tulleet muurahaiset kantoivat ulos keon uumenista madon ikään kuin vainajan lunnaina, ja toiset sen poimittuaan luovuttivat vainajan ja menivät matkoihinsa.³⁴

967e

967f

Kaikille ilmeistä on muurahaisten kohtaamisissaan osoittama huomaavaisuus. Ne, jotka eivät kannu mitään, astuvat aina syrjään ja antavat kuormaa kantavien mennä ohi. Samoin ne kalva-

968a

mallalla jakavat kuorman osiin, jos se on vaikeasti kannettava tai tielle osuu hankala este, niin että se useammille jakaantuessaan on helpompi kantaa. Ja munien tuominen ulos jäähtymään on Aratoksen mukaan merkki sateesta – ”koverasta kuopastaan munansa kaikki kiiruisemmin / muurahaiset ylös toivat”. Tosin kaikki eivät kirjoita ”munansa” vaan ”muonansa” tarkoittaen varastoituja ruokatarpeita, jotka muurahaiset kantavat ulos huomatessaan niiden keränneen hometta, koska pelkäävät niiden pilaantumista ja pilaantumisen aiheuttamaa tuhoa. Mutta muurahaisten kyky ennakoida vehnän itäminen ylittää kaikki käsitykset muurahaisten älykkyydestä. Vehnähän ei tosiaan pysy kuivana ja muuttumattomana vaan turpoaa ja maitii alkaessaan itää. Jotta jyvä ei itämisen myötä menettäisi käyttökelpoisuuttaan ruokana vaan säilyisi muurahaisille syötävänä, ne syövät pois aihion, josta vehnän verso kasvaa.³⁵

968b

En sinänsä hyväksy niiden toimintaa, jotka muurahaiskekoja läpikotaisin tutkiakseen halkovat niitä kuin ruumiinavauksessa. He kuitenkin sanovat, että kulkuaukosta sisäosiin laskeutuva tie ei ole suora eikä helppokulkuinen muille eläimille, vaan mutkitellen ja kaarrella se haarautuu alapuolisiin käytäviin ja ylöspäin puhkottuihin holveihin päättyen kolmeen onkaloon, joista yksi on kaikkien keon muurahaisten yhteinen asuinpaikka, toinen ruokavarasto, ja kolmanteen viedään kuolemaisillaan olevat.

12. Arvelen, ettei teistä vaikuta sopimattomalta hetkeltä heti muurahaisten perään siirtyä elefanteihin, jotta voimme kunnolla ymmärtää mielen ja ajattelun luonnetta samalla kertaa niin pienimmissä kuin suurimmissakin olennoissa; se ei jää piiloon ele-

fanteissa eikä puutteelliseksi muurahaisissa. Muut siis ihmettelevät, miten elefantti oppii ja opetetaan esittämään teattereissa tanssiasentoja ja -liikkeitä, jotka monimutkaisuutensa, hankalan muistettavuutensa ja asennon pitämiseen liittyvien vaatimustensa takia olisivat ihmisillekin vaikeita omaksua. Minä puolestani näen eläinten ymmärryksen ilmenevän pikemminkin niiden omissa sieluntiloissa ja tunteissa sekä liikkeissä, joita kukaan ei ole opettanut ja jotka ovat ikään kuin puhtaita ja sekoittumattomia.³⁶

968c

Kun Roomassa vähän aikaa sitten joukkoa norsuja opetettiin seisomaan niille vahingollisissa asennoissa ja kääntymään ympäri hankalin kiertoliikkein, yksi elefanteista, jonka oli kaikkein vaikeinta oppia ja jota joka kerta moitittiin ja usein rangaistiin, nähtiin yöllä kuunvalossa itsekseen kertaamassa ja harjoittelemassa.

968d

Hagnon on kertonut tarinan vähän aiemmin Syyriassa eräässä talossa kasvatettavana olleesta norsusta, jonka hoitaja pihisti joka päivä petollisesti itselleen puolet norsulle tarkoitettusta ohramitasta.³⁷ Kun sitten isäntä kerran oli paikalla katselemassa, hoitaja valutti elefantille koko mitan, mutta siihen katsahdettuaan tämä ojensi kärsänsä ja jakoi ohran kahteen osaan, paljastaen näin mitä hienovaraisimmin hoitajansa rikkomuksen. Toinen elefantti, jonka hoitajalla oli tapana sekoittaa ohramittaan kiviä ja maata, poimi kärsällään tuhkaa hoitajansa keitellessä lihoja ja heitti tuhkat pataan. Ja Roomassa muuan elefantti, jota pikkupojat kiusasivat pistelemällä kirjoituspuikoillaan sen kärsää, tarttui yhteen heistä, nosti korkealle ilmaan ja näytti siltä kuin olisi paaskaamassa hänet kuoliaaksi – mutta läsnäolijoiden puhjettua huutoon laski pojan pehmeästi takaisin maahan ja meni menojaan pitäen pelästytystä riittävänä rangaistuksena senikäisille lapsille.

968e

Villeistä ja vapaina vaeltavista norsuista kerrotaan monenmoisia ihmeellisiä tarinoita, muun muassa jokien ylittämisestä. 968f Ensimmäisenä ylitykseen antautuu nuorin ja pienin, ja muut seisautuvat paikoilleen katsomaan. Isompikokoisia rohkaisee, mikäli pienin selviää kokonsa puolesta virran yli, sillä niille ylitys on silloin vielä turvallisempi.

13. Puheeni tultua tähän vaiheeseen en usko voivani sivuuttaa kettuun liittyvää juttua, koska se on niin samankaltainen. Myyttikertomuksia tuntevien mukaanhan Deukalion päästi kyyhkyn arkista ulos, ja jos tämä palasi takaisin sisään, tiesi myrskyn olevan varmasti vielä käynnissä. Hyvällä säällä kyyhky olisi lentänyt pois.³⁸ 969a Mutta vielä nykyäänkin traakialaiset ryhtyessään ylittämään jäätynyttä jokea turvautuvat kettuun todistajana jään kestävydestä. Kettu etenee hiljaa ojentaen korvansa jäätä vasten. Jos se äänen perusteella havaitsee virran kohisevan lähellä jäänpintaa, se seisautuu päätellen, ettei jää ulotu kovin syvälle vaan on hauras ja epävaka, ja palaa rantaan, mikäli sen annetaan rauhassa palata. Jos taas ääntä ei kuulu, se uskaltautuu ylittämään joen. Ja älkäämme sanoko tätä aistihavaintojen tarkkuudeksi, johon järjellä ei ole osuutta, vaan aistihavainnon pohjalta rakentuneeksi järkeilyksi: ”Se, mikä pitää ääntä, liikkuu; se, mikä liikkuu, ei ole jähmettynyttä; se, mikä ei ole jähmettynyttä, on nestemäistä; nestemäinen antaa periksi.”

969b Niinpä loogikot väittävät, että koira monen polun risteyksessä turvautuu useiden toisistaan erillisten päätelmien ketjuun: ”Varmastikin saalis ryntäsi tätä tietä, tai tuota, tai tuota. Mutta ei tätä tietä, eikä tuota. Jäljellä olevaa siis.” Siinä missä aistihavainto ei

ole tarjonnut tähän mitään tai pelkästään lisän, päättely sen sijaan tuottaa sekä lähtöoletukset että niiden lopputuloksen. Koirahan ei kuitenkaan tarvitse tämänkaltaista valheellista ja petollista todistelua. Itse aistihavainto näet osoittaa saaliin pakoreitin jälkien ja eritteiden eikä toisistaan irrallisten tai yhteenpunoutuneiden aksioomien avulla. Sen sijaan koiran luonto on havaittavissa monissa muissa toimissa, ominaisuuksissa ja sille lankeavissa tehtävissä, joita ei voi suorittaa eikä pohtia haju- tai näköaistin vaan ainoastaan ajattelukyvyyn ja järjen avulla. Tekisin itseni vain naurunalaiseksi luennoimalla koirien itsehillinnästä, tottelevaisuudesta ja nopeaälyisyydestä metsästystilanteissa teille, jotka näette ja käsittelette näitä asioita päivittäin.

969c

Sisällissodassa kuolleelta roomalaiselta [Galbalta] ei kukaan kyennyt leikkaamaan päätä irti, ennen kuin hänen edessään seisova, häntä vartioiva ja puolustava koira pistettiin kuoliaaksi. Kuningas Pyrrhos puolestaan kerran matkatessaan kohtasi murhatun ruumista kaitsevan koiran, ja kuultuaan, että se oli pysynyt ruumiin luona kolme päivää syömättä ja paikkaansa jättämättä, hän käski haudata vainajan ja huolehtia koiran seurueen mukaan. Muutamia päiviä myöhemmin oli sotaväen katselmus ja ohimarssi, ja kuningas istui koira rauhallisesti vierellään. Kun koira sitten näki isäntänsä murhaajien kulkevan ohi, se syöksähti vihoissaan haukkuen heitä kohti ja haukkuessaan kääntyi monta kertaa takaisin Pyrrhoksen puoleen, niin että ei vain hän vaan kaikki läsnäolijat tulivat epäluuloisiksi miehiä kohtaan. Siispä miehet otettiin heti kiinni kuulusteltaviksi, ja kun ilmaantui myös joitakin vähäisiä ulkopuolisia lisätodisteita, nämä tunnustivat murhan ja saivat rangaistuksen.³⁹

969d

969e Myös viisaan Hesiodoksen koiran sanotaan tehneen samoin, nimittäin saattaneen tuomiolle Ganyktor Naupaktoslaisen pojat, joiden käsissä Hesiodos oli kuollut.⁴⁰ Mutta vielä edellä sanot-
 tuakin kuvaavampaa on se, mitä isämme Ateenassa opiskel-
 lessaan saivat kuulla. Muuan henkilö pujahti Asklepioksen
 temppeliin, otti hopea- ja kultapatsaista helposti kannettavat ja
 poistui kuvitellen jääneensä huomaamatta. Mutta vahtikoira
 nimeltään Kapparos lähti ajamaan temppelin häpäisijää takaa,
 kun kukaan temppelipalvelijoista ei ollut kiinnittänyt huomiota
 sen haukkuun. Ensiksi varas heitteli sitä kivillä muttei päässyt
 969f siitä eroon, ja kun päivä koitti, koira ei tullut enää aivan lähelle
 vaan seurasi varasta kauempaa pitäen tätä silmällä koko ajan eikä
 koskenut tämän tarjoamaan ruokaan. Varkaan pysähdyttyä
 lepäämään yöksi koira vartioi häntä ja nousi taas seuraamaan,
 kun varas lähti jatkamaan matkaansa. Muita tiellä kulkijoita
 kohdatessaan koira yritti vedota heihin samalla varasta haukkuen
 ja pysytellen tiiviisti tämän kannoilla. Kun varkaan takaa-ajajat
 kuuluivat tästä tiellä kulkeneilta ja nämä kuvasivat samalla myös
 koiran värityksen ja koon, he intoutuivat entistä sinnikkääm-
 pään takaa-ajoon, tavoittivat hänet Krommyonissa ja toivat
 takaisin tuomiolle.⁴¹

970a Paluumatkalla koira kulki ensimmäisenä, iloisena ja ikionnel-
 lisena, aivan kuin juhlien omaa jahtiaan ja pyhäinhäpäisijässä
 omaa saalistaan. Sille tosiaankin päätettiin järjestää ruokinta jul-
 kisin varoin, ja asian hoitaminen annettiin temppelipapiston
 ainaiseksi tehtäväksi, millä jäljiteltiin entisajan ateenalaisten
 osoittamaa solidaarisuutta erästä muulia kohtaan. Nimittäin
 Perikleen rakentaessa Akropoliille Hekatombi-temppeliä kiviä

luonnollisesti kuljettivat lukuisat juhdat päivittäin.⁴² Yhdellä työssä sisukkaasti mukana olleista mutta vanhuuden takia jo pois päästetyistä muuleista oli tapana tulla takaisin Kerameikokseen kiviä kuljettavien juhtien luo, kääntyä aina niiden mukana ja juosta vierellä ikään kuin niitä hurraten ja kannustaen eteenpäin. Ateenalaiset ihmettelivät sen peräänantamattomuutta ja päättivät siksi järjestää sille huolenpidon julkisin varoin, aivan kuten korkean iän myötä uransa jättäville urheilijoille äänestetään vapaa ruokailu.

970b

14. Onkin mainittava, että niin kauan kuin puhe on meren ja syvyyksien eläimistä, oikeassa ovat ne, joiden mukaan suhteemme eläimiin ei millään muotoa kuulu oikeudenmukaisuuden ja velvollisuuksien piiriin. Merenelävät ovat näet kokonaan vailla suloutta ja kiitollisuudentunteita, kykenemättömiä kiintymään ja osattomia kaikesta sydämellisyydestä. Oivallisesti sanookin Homeros kesyttömänä ja jurona pidetystä, että ”sinut synnytti harmaa meri” – meri ei tarjoa mitään hyväluontoista eikä lempeää. Mutta se, joka maaeläimistä puhuessaan sanoisi näin, olisi tyly ja raakalaismainen.⁴³

970c

Tai väittäisikö joku, ettei mitään oikeamielistä ja vastavuo- roista ollut Lysimakhoksen ja hänen hyrkianalaisen koiransa välisessä suhteessa? Koira nimittäin jäi yksin hänen ruumiinsa viereen, ja kun ruumis sytytettiin palamaan, juoksi itse tuleen ja heittäytyi vainajan päälle. Samaa kerrotaan kotkasta, jonka Pyrrhos (ei se kuningas vaan muuan yksityishenkilö) oli kasvattanut. Pyrrhoksen kuoltua kotka oli nimittäin viipynyt ruumiin ääressä ja liidellyt parien vaiheilla, kun niitä kannettiin ulos hautaamista

varten, ja lopulta syöksynyt tuleen ja palanut poroksi hänen kanssaan.⁴⁴

970d Kun kuningas Poros haavoittui taistellessaan Aleksanteria vastaan, hänen elefanttinsa veti varovasti ja hellästi kärsällään hänestä irti monia nuolia.⁴⁵ Vaikka norsu oli itsekin jo huonossa kunnossa, se ei luovuttanut, ennen kuin huomasi kuninkaan menettäneen paljon verta ja olevan liukumaisillaan alas selästä. Peläten kuninkaan putoavan se kumartui pehmeästi ja varmisti näin laskeutumisen sujuvan tuskattomasti.

970e Ilman varusteita ollessaan Bukefalas salli hoitajansa nousta selkäänsä, mutta kun sille puettiin kuninkaallinen otsasuojus ja niskahihna, se ei suvainnut ketään muuta kuin itse Aleksanterin.⁴⁶ Jos joku muu yritti lähestyä sitä, se juoksi päin hurjasti kiljuen, hyppi takajaloilleen ja polki kavioillaan niitä, jotka eivät ehtineet heittäytyä tarpeeksi etäälle ja paeta.

15. Tiedän kyllä, että esimerkkini saattavat vaikuttaa teistä jotenkin sekalaisilta, mutta ei ole helppoa löytää luonnostaan kyvykkäiden eläinten toimista sellaista, missä ilmenisi vain jokin yksittäinen hyve. Pikemminkin niiden kunniantunto ilmenee niiden läheisiään kohtaan osoittamassa rakkaudessa ja sydämen viisaus niiden jalomielisyydessä, eikä niiden oveluutta ja älykkyyttä voi erottaa niiden kiivaudesta ja urhoollisuudesta. Mutta jos kuitenkin haluaa erotella ja määritellä jokaisen erikseen, koirat ilmentävät hallittua ja samalla ylevää mielenlaatua kääntyessään pois maahan kyyristyneistä. Varmaankin tätä tarkoittaen on sanottu, että ”ne juoksivat ulvoen kohti, mutta Odysseus, mieleltään kerkeä, istui alas; sauvan pudotti kädestään”, sillä koirat eivät hyök-

970f

kää maahan heittäytyvän, olemukseltaan alistuvan kaltaiseksi muuttuneen päälle.⁴⁷

Kerrotaan myös, että intialaisten paras koira, jota Aleksanteri suuresti ihaili, jäi rauhassa makaamaan ja katsomaan vierestä, kun saksanhirvi, villisika ja karhu laskettiin vapaaksi.⁴⁸ Mutta nähdessään leijonan se ponkaisi heti ylös ja valmistautui yhteenottoon, ja ilmeistä oli, että se piti itseään leijonan vastinparina mutta halveksi kaikkia muita.

971a

Jäniksiä takaa-ajavat koirat nauttivat saaliinsa repimisestä kappaleiksi ja lipittävät verta innolla, mikäli ovat itse tappaneet saaliin. Jos taas jänis epätoivossaan kuluttaa ikään kuin viimeisen jäljellä olevan henkäyksensä, tuupertuu pakomatkalleen ja kuolee, mitä tapahtuu usein, niin koira ei kuolleen saavutettuaan koske siihen lainkaan vaan seisahtuu häntäänsä heiluttaen, ikään kuin se olisi kamppailut voiton ja taisteluinnon eikä suinkaan lihojen vuoksi.

16. Koska oveluudesta on monia esimerkkejä, sivuutan ketut ja sudet sekä kurkien ja naakkojen tempaukset, sillä ne ovat niin ilmeisiä, ja esitän todistajakseni Thaleen, viisaista vanhimman, jonka ihmeteosta vähäisin ei ole se, kuinka hänen kerrotaan taitavasti näpäyttäneen erästä muulia.⁴⁹ Muuan suolaa kuljettavista muuleista näet jokeen astuessaan sattui liukastumaan, ja koska suola suli, se huomasi joesta noustuaan taakkansa keventyneen ja painoi syyn mieleensä. Niinpä se aina jokea ylittäessään tarkoituksella kyyristeli ja kasteli kantoastiat koukistamalla jalkojaan ja kallistumalla vuoroin kumpaankin suuntaan. Tämän kuultuaan Thales siis käski täyttää kantoastiat suolan sijaan villalla ja pesusienillä ja ajaa muulin jokeen näin lastattuna. Kun muuli sitten

971b

971c

toimi totuttuun tapaan ja lasti kastui läpikotaisin, se tajusi nokkelan temppunsa itselleen epäedulliseksi ja siitä pitäen ylitti joen aina niin huolellisesti ja lastiaan varjellen, ettei lastista osakaan edes vahingossa hipaissut vettä.

971d Peltopyyt osoittavat toisenlaista oveluutta, yhdistettynä niiden jälkeläisiinsä kohdistamaan rakkauteen. Ne totuttavat vielä lentokyvyttömät poikasensa näiden takaa-ajetuiksi joutuessa heittäytymään selälleen ja pitelemään kehonsa päällä savipaakkua tai muuta kokoon raavittavaa ainesta, jonka alle voi piiloutua. Emot puolestaan johdattavat takaa-ajajia toisaalle, hajaantuvat ympäriinsä räpyttelemällä takaa-ajajien jaloissa, nousemalla vain vähän ilmaan ja antamalla ikään kuin vaikutelman, että olisivat juuri jäämisillään kiinni, kunnes ovat pitkän matkan päässä poikasista.

Kun puolestaan jänikset palaavat pesäänsä lepäämään, ne vievät poikasistaan yhden tuonne, toisen toisaalle, usein jopa *plethronin* matkan toisistaan erilleen, niin että jos ihminen tai koira sattuu paikalle, kaikki poikaset eivät joudu samalla kertaa vaaraan.⁵⁰ Itse aikuiset jänikset jättävät jälkiä moniin paikkoihin juoksemalla sinne tänne ja viimeiseksi ennen nukkumaanmenoaan ponnistavat pitkällä loikalla kauas jätetyistä jäljistä.

971e Joutuessaan talviuneksi kutsutun tilan kouriin naaraskarhu taas siivoaa pesäpaikkansa läpikotaisin, ennen kuin kokonaan jäykistyy ja käy raskaaksi ja kömpelöksi. Kun se sitten lopulta on sukeltamassa pesän sisään, se astelee erityisellä tavalla, niin korkein ja kevein askelin kuin mahdollista, koskettamalla maata vain jalkapohjiensa päkiöillä ja peruuttamalla selkä edellä pesään.

Peuravaatimet synnyttävät mieluiten tien varressa, missä

petoeläimiä ei ole.⁵¹ Tuntiessaan itsensä raskaiksi pulskistumisen ja lihomisen takia hirvaat puolestaan hakeutuvat piiloon suojelukseen itseään, koska eivät luota pakokykyynsä.

Siilien tapa puolustautua ja suojella itseään on synnyttänyt sananlaskun ”Kettu tietää monet niksit, siili vain yhden, tärkeän”.⁵² Ketun lähestyessä se näet, kuten Ion sanoo, ”palloksi yltympäri piikikkään selkensä pyöräytti, hiljaa makaa, mahdoton on koskea, purra”. Mutta poikasista huolehtimiseen niillä on hienostuneempi keino. Loppusyksyllä siilit nimittäin sukeltavat viiniköynnösten sekaan, ravistavat käpälillään rypäleitä irti tertuista maahan ja kieriskelevät niissä siten, että rypäleitä tarttuu piikkeihin kiinni. (Ja aikoinaan siili, taivaltaessaan tällä tavoin lastattuna syksyisin, näyttäytyi ryömivänä tai astelevana viiniterttuna meille lapsille, jotka sitä tarkkailimme.) Sitten ne sukeltavat pesän uumeniin poikastensa luo ja jakavat tuomisensa niille. Kulkuaukkoja pesässä on kaksi, toinen avautuu etelään ja toinen pohjoiseen. Kun ne ennalta havaitsevat tuulen olevan kääntymässä, ne kuin purjetta vaihtava kapteeni tukkivat tuuleen päin olevan aukon ja avaavat toisen. Ja tätä tarkkailemalla eräs henkilö Kyzioksessa hankki itselleen maineen, että osasi ilman apuneuvoja ennustaa, mihin suuntaan tuuli puhaltaisi.

971f

972a

17. Juba väittää elefanttien todella osoittavan älykkyyttä yhteiselämässään. Metsästäjät nimittäin valmistavat niille ohuilla risuilla ja tuulentuomilla heinäksillä peitettyjä ansakuoppia, mutta kun yksi elefanteista horjahtaa alas, muut tuovat puita ja kiviä ja heittelemällä niitä kuoppaan täyttävät kaivannon niin, että pudonneen on helppo astua kuopasta ylös. Hän kertoo myös, että

972b

972c elefantit kenenkään opettamatta rukoilevat jumalia puhdistautumalla meressä ja tervehtimällä nousevaa aurinkoa kohottaen kärsäänsä kuin kättä konsanaan. Tästä syystä jumalat rakastavat niitä eläimistä eniten, kuten Ptolemaios Filopator joutui todistamaan. Hänhän Antiokhoksen voitettuaan uhrasi kiitokseksi voitosta monenmoisen muun ohella myös neljä elefanttia, koska halusi kunnioittaa jumaluutta erityisellä tavalla. Sen jälkeen hän näki öisin unia, joissa jumala uhkaili häntä vihaisesti tuon omituisen uhrin takia, ja hänen oli monin tavoin lepyteltävä jumalaa ja pysytettävä neljä pronssista elefanttia vastineeksi teurastetuista.⁵³

972d Eikä leijonien yhteistoiminta ole yhtään vähäisempää. Nuoret ajavat saalista yhdessä hitaiden ja jo vanhoiksi käyneiden leijonien kanssa, ja uuvuttuaan vanhat jäävät lepäämään toisten jatkaessa metsästämistä. Ja kun leijonat sitten saavat jotakin kiinni, ne kutsuvat muut paikalle karjuen kuin nuoret sonnit. Muut kuulevat sen oitis ja saapuvat paikalle nauttimaan saaliin yhdessä.

18. Monien eläinten sukupuolielämä on muotoutunut villiksi ja hurjaksi, kun toisilla taas sen vivahteikkuus ei niinkään eroa inhimillisestä eikä kanssakäyminen ole vailla aistillisuutta. Sellainen oli esimerkiksi Aleksandriassa grammatikko Aristofaneen kilpakosijana toiminut elefantti.⁵⁴ He olivat nimittäin rakastuneita samaan seppelleenmyyjättäreen, eikä elefantti jäänyt yhtään heikommaksi rakkaudenosoituksissaan. Sillä oli tapana tuoda työlle aina hedelmiä myyntipaikan ohittaessaan, jäädä pitkäksi aikaa paikalle seisoskelemaan ja työntää kärsäänsä tytön vaatteiden sisään käden tavoin ja hipaista hellästi hänen kukkeita rintojaan.

972e

Muuan aitolialaisnaiseen rakastunut käärme kävi tämän luona

vierailemassa öisin, pujahti hänen viereensä ja kietoutui ihoa vasten eikä vahingoittanut häntä sen enempää tietoisesti kuin tahtomattaan, vaan lähti aina säädyllyisesti pois aamun koittaessa. Ja näin se jatkoi, kunnes naisen sukulaiset asuttivat hänet kauemmas. Kolmeen tai neljään yöhön se ei tullut, vaan näyttää siltä että se kulki ympäriinsä etsimässä ja harhailemassa.⁵⁵ Hädin tuskin naisen taas jotenkin löydettyään ja tämän ympärille heittäytyttyään se sitoi naisen kädet tämän vartaloa vasten kiertyen, ei hellästi kuten aiemmin vaan karskimmin, ja häntäpäällään piiskasi naisen sääriä osoittaen jonkinlaista kevyttä ja rakastavaa, pikemminkin huolenpitona kuin rangaistuksena ilmenevää suuttumusta.

972f

Aigionilaiseen poikaan rakastuneesta hanhesta ja kitharansoittaja Glaukea himoitsevasta oinaasta arvelen teidän kuulleen juttuja kyllästymiseen asti, koska niistä niin paljon puhutaan, ja siksi ohitan ne.

19. Kottaraiset, korpit ja papukaijat, jotka oppivat puhumaan ja tuottavat niin muuntautumis- ja jäljittelykykyisen äänen virran harjoitettavaksi niille, jotka lintuja opettavat, näyttävät minusta oppimiskyvyssään toimivan muidenkin eläinten puolestapuhujina ja jollakin tapaa opettavan meille, että myös ne ovat saaneet osakseen kommunikatiivisen kielen⁵⁶ ja ilmaisukykyisen äänen. Tässä suhteessa olisikin todella naurettavaa jättää ne vertailtaviksi sellaisten eläinten kanssa, joille ei ole suotu edes ulvomisen eikä ääneen valittamisen taitoa.

973a

Ja millainen musikaalisuus ja viehkeys luonnehtiikaan myös luonnollisia ja opettamattomia lintujen ääniä! Siitä todistavat taitavimmat ja kaunisäänisimmät sanankäyttäjät, jotka vertaavat

973b ihanimpia runojaan ja melodioitaan joutsenten ja satakielten lauluun. Toisaalta opettaminen vaatii enemmän älykkyyttä kuin oppiminen, ja onhan uskottava Aristotelesta, joka sanoo eläinten
sitäkin tekevän: satakieliä on nimittäin havainnoitu opettamassa poikasiaan laulamaan. Tästä todistaa myös se, että pieninä pesästä pois viedyistä, muulla kuin emonsa huomassa kasvaneista poikaisista tulee huonompia laulajia. Yhdessä kasvavat poikaset nimittäin oppivat – ja niitä opetetaan – palkan tai maineen tavoittelun sijaan kilpalaulannan ilosta ja koska ne rakastavat pikemminkin ilmaisun kauneutta kuin sen hyödyllisyyttä.⁵⁷

973c Tästäkin minulla on teille kerrottavana tarina, jonka olen kuullut monilta tapauksen nähneiltä kreikkalaisilta ja roomalaisilta. Eräällä parturilla näet oli puotinsa Roomassa sen alueen edessä, jota kutsutaan kreikkalaisten agoraksi. Hän kasvatti aivan ihmeellistä otusta, hyvin ilmaisukykyistä ja moninaisin tavoin ääntelevää närheä, joka vastaili niin ihmisten puheisiin ja eläinten ääntelyihin kuin työkalujenkin kolinaan niiden omalla tavalla. Kukaan ei sitä pakottanut, vaan se totutti itsensä ja pyrki kunnianhimoisesti ilmaisemaan ja jäljittelemään kaiken, mitään pois jättämättä.

973d Sattui niin, että erästä sikäläistä rikasta kannettiin hautaan lukuisien trumpettien säestyksellä ja kuten tapana oli, trumpetit pysähtyivät paikalle saamaan suosionosoituksia ja viipyivät siinä soittamassa pitkän aikaa. Tuon päivän jälkeen närhi oli äänetön eikä laulanut, eikä se äännähtänyt edes välttämättömien elintarpeidensa tyydyttämiseksi. Niille, jotka olivat aiemmin ihmetelleet linnun ääntä, vaikeneminen oli vielä suurempi ihmetyksen aihe, ja paikan ohi kulkemaan tottuneet saivat nyt kuulta-

vakseen pelkkää hiljaisuutta. Epäiltiin kilpailevien partureiden antamia myrkkyjä. Useimmat kuitenkin arvelivat trumpettien iskeneen linnulta kuulon ja sen kuulon myötä myös sen äänen rukahtuneen. Syy ei ollut kumpikaan näistä, vaan ilmeisesti lintu oli vetäytynyt omaan rauhaan jäljittelyä harjoittelemaan, aivan niin kuin soitinta harjoitellaan ja sen soittamiseen valmistaudutaan. Yhtäkkiä nimittäin linnun ääni palasi, mutta sitä ei sytyttänyt mikään vanhoista, totutuista jäljittelyn kohteista, vaan trumpettien sävelet, jotka se toisti juuri samoin fraasein, käyden läpi kaikki modulaatiot ja rytmien kaikki iskut. Niinpä, juuri kuten sanoin, opetettavaksi mukautumista älyllisempää eläimissä on niiden kyky opetella asioita omatoimisesti.

973e

Tämän lisäksi luulen, etten voi olla kuvailematta yhtä koiran oppimiskykyyn liittyvää tapausta, jonka sain Roomassa nähdä. Koira nimittäin osallistui miiminäytelmään, jossa oli dramaattinen, monia henkilöitä käsittävä juoni, ja se esitti kaikki tunnetilat ja toimet käsikirjoituksen mukaan. Koiralla oli myös kokemusta kuolettavaa esittävästä mutta todellisuudessa unettavasta aineesta. Otettuaan ja syötyään leivän, johon myrkkä oli mukamas sekoitettu, se vähän ajan päästä ikään kuin vapisi hiukan, hoiperteli ja vaappui muistuttaen humalaista. Lopulta se kaatui makaamaan jäykkänä kuin kuollut ja antautui retuutettavaksi ja siirreltäväksi sen mukaan, mitä näytelmän käsikirjoitus vaati. Ja kun koira repeliikeistä ja toiminnasta huomasi oikean hetken tulleen, se alkoi ensin hitaasti liikutella itseään, aivan kuin syvästä unesta heräten, ja päätään kohottaen avasi silmänsä ammolleen. Sitten se kaikkien ihmetykseksi nousi ja asteli sen henkilön luokse, jonka luokse pitikin, ja tervehti ja liehitteli tätä iloiten niin, että kaikki

973f

974a

ihmiset liikuttuivat, mukaan lukien keisari – ikääntynyt Vespasianus oli näet paikalla Marcelluksen teatterissa.⁵⁸

20. Mutta kenties olemme naurettavia intoillessamme eläinten oppimiskyvystä, sillä kuten Demokritos osoittaa, olemme tärkeimmissä asioissa itse olleet niiden oppilaita: kutomisessa ja parsimisessa hämähäkin oppilaita, rakennustaidossa pääskysen ja laulussa, jäljittelyn myötä, kirkasäänisten joutsenen ja satakielen.⁵⁹ Parantamisen kolmesta osa-alueesta voimme jokaisesta nähdä eläimissä aimo annoksen, eivät ne nimittäin ainoastaan lääkeaineisiin turvaudu. Käärmettä syötyään kilpikonnat nauttivat aterian päälle oreganoa ja näädät tuoksuruutaa, ja kun koirilla on ruoansulatusvaivoja, ne puhdistavat itsensä jonkinlaisella yrtillä. Käärme taas selkiyttää ja terävöittää heikkoa näkökykyään fenkolilla.

Naaraskarhu syö ensimmäisenä ulos talvipesästä tultuaan vililinä kasvavaa munkinhuppua, sillä sen katkera maku aukaisee karhun tukkeutuneen suolen.⁶⁰ Kärsiessään muutoin kuvotuksesta karhu kääntyy muurahaiskeon puoleen istumaan työntäen ulos kiiltävän, kosteanmakeasta syljestä pehmeän kielensä, kunnes kieli on aivan täynnä muurahaisia. Ne nieltyään se näet saa helpotuksen. Egyptiläiset taas sanovat oppineensa suolavesiperäruiskeen käytön tarkkailemalla ja jäljittelemällä ibiksen peseytymistä merivedellä. Papit myös käyttävät rituaaliseen puhdistautumiseen vettä, josta ibis on juonut. Jos vesi nimittäin olisi myrkyllistä tai muuten tauteja aiheuttavaa, ibis ei koskisi siihen.

Eräät muut eläimet hoitavat itseään myös pidättäytymällä ravinnosta, kuten sudet ja leijonat, jotka lihaa kyllikseen saatuaan

jäävät rauhassa loikoilemaan ja lämmittelemään. Väitetäänkin, että kylläinen naarastiikeri, jonka huomaa annetaan kili, viettää kaksi päivää syömättä ja kolmantena pyytää nälissään muuta ruokaa repien häkkiään kappaleiksi. Kilin se säästää pitäen sitä jo perheenjäsenenään ja asuinkumppaninaan.

974d

Elefanttien kerrotaan turvautuvan jopa kirurgiaan. Ne nimittäin auttavat haavoittuneita irrottamalla peitsiä, keihäitä ja nuolia helposti ja vahingoittamatta, ilman repeytymisiä. Kreetalaiset vuohet taas, jotka kreetanoreganoa syötyään sysäävät helposti nuolet irti kehostaan, ovat opettaneet raskaana oleville naisille, että tällä kasvilla on kyky saada aikaan keskenmenoja.⁶¹ Mitään muuta ne eivät nimittäin haavoittuneina siedä, etsi ja tavoittele kuin juuri kreetanoreganoa.

21. Vähemmän ihmettelemistä näissä on, vaikka ne ihmeellisiä ovatkin, kuin eläimissä, jotka tuntevat numerot ja osaavat laskea, kuten härät Susan ympäristössään. Ne ovat siellä kastelemissa kuninkaallista metsästyspuistoa vesipyörä-ämpäreillä, joiden luku on määritelty. Jokainen härkä näet nostaa sata ämpäriä päivittäin eikä suostu nostamaan useampaa, ei edes vaikka sitä yritettäisiin huijata tai pakottaa väkivalloin. Kun kierroksia usein kokeen vuoksi yritetään lisätä, nautta seisahtuu eikä etene, koska on säädetyn määränsä jo suorittanut – niin tarkasti se laskee yhteen ja muistaa summan mielessään, kuten Ktesias Knidoslainen on kertonut.⁶²

974e

Libyalaiset nauravat egyptiläisten tarinoille siitä, miten valko-beisa päästää äänen sinä päivänä ja hetkenä, jolloin heidän Sothis-tähtensä, meidän Koirantähdeksi tai Siriukseksi kutsumamme tähti nousee.⁶³ Mutta silloin kun tähti ilmaantuu taivaalle täsmäl-

974f

leen auringon kanssa, kaikki heidän vuohensa aivan samoin kääntyvät siinä paikassa katsomaan auringonnousun suuntaan, ja tämä on varmin merkki vuodenkierron täyttymisestä ja käy mitä parhaiten ykseen astronomisten laskelmien kanssa.

- 975a **22.** Puheeni kruunaamiseksi ja päätökseen saattamiseksi siirtäkäämme nyt niin sanotusti pyhän rajan yli puhumaan eläinten jumalallisuudesta ja ennustustaidosta. Se ei nimittäin ole mikään pieni eikä vähäpätöinen vaan merkittävä ja hyvin muinainen osa ennustamisen taitoa, ja se on saanut nimensä lintujen mukaan. Lintujen terävyys ja älykkyys ja se, miten herkästi ne reagoivat kaikkeen niille ilmenevään, tarjoaa näet jumalan käyttöön ikään kuin instrumentin, jonka liikkeitä, huutoja, ääntelyä ja muodostelmia voi muuttaa milloin vastaisiksi ja milloin myötäisiksi aivan kuin tuulia – toisia lintuja jumala käyttää siten keskeyttämään ja toisia ohjaamaan tiettyjä puuhia ja kiirehtimään niitä päätökseen.⁶⁴ Tämän vuoksi Euripides nimittää lintuja ”jumalten airuiksi”, ja Sokrates, omalaatuiseen tapaansa, sanoo tekevänsä itsestään ”saman jumalan palvelijan kuin joutsenet”. Samoin kuninkaista Pyrrhos iloitsi, kun häntä kutsuttiin kotkaksi, Antiokhos taas, kun häntä kutsuttiin haukaksi. Mutta oppimattomia ja hölmöjä kutsumme kaloiksi heitä haukkuessamme tai pilaillessamme heidän kustannuksellaan.⁶⁵
- 975b

Voidaan tosiaan kertoa tuhansittain esimerkkejä siitä, miten maaeläimet ja siivekkäät ovat näyttäneet ennalta ja osoittaneet meille jumalten merkkejä, kun taas vesieläinten puolestapuhujalla ei ole esittää yhtäkään tällaista tapausta. Merenelävät on kaikki mykkinä ja sokeina sysätty kaitselmuksen piiristä jumalat-

romaan, titaanien asuttamaan paikkaan, ikään kuin jumalista piittaamattomien maahan, jossa sielun järjestellinen ja älyllinen osa on tukahtunut, ja jossain toisiinsa sotkeentuneiden ja veden hukuttamien aistimusten äärillä ne näyttävät pikemminkin kituen haukkovan henkeään kuin elävän.

975c

Faidimos todistelee merenelävien ja muiden vesieläinten älykkyydestä

23. HERAKLEON: Kurtista kulmakarvojasi, rakas Faidimos, ja kiihdytä itsesi puolustamaan meitä meren äärellä ja saarilla asuvia! Tämä väittely ei olekaan mitään leikintekoa, vaan kunnan kilpailu ja kilpakiistely, josta puuttuu vain puhujankoroke ja esiintymislava!

FAIDIMOS: Tai toisin sanoen: hyvin viekkaasti asetettu väijytys, hyvä Herakleon. Kun me olemme eilisen juomisen jäljiltä kohmeiloisia ja tokkuraisia, niin tämä herrasmies puolestaan, kuten huomasi, hyökkäsi valmistautuneena. Mutta ei mitään selittelyä. Vaikka Pindarosta kiihkeästi ihailenkin, en halua minusta sanottavan hänen säkeidensä mukaisesti: ”Kun kieltäytyy tarjotuista haasteista, saattaa hyveensä syvään pimeään”.⁶⁶

975d

Onhan teillä runsaasti vapaata aikaa, vaikkeivät nuoret miehet tulekaan olemaan vapaina – vain metsästyskoiramme ja hevosemme ovat vapaalla, samoin kuin verkot ja kaikenlaiset nuotat, sillä olemme antaneet luppopäivän kaikille eläimille sekä maalla että merellä tämän kilpakiistan vuoksi.⁶⁷

Teidän ei tarvitse kuitenkaan pelätä, että lörpöttelen. Käytän

minulle suodun ajan järkevästi. En esittele filosofien argumentteja tai egyptiläisiä eläinsatuja tai intialaisia ja libyalaisia oikeaksi todistamattomia tarinoita. Esitän sen sijaan muutamia sellaisia tosiasioita, joita jokainen voi missä tahansa havaita tai joita ovat todistaneet sellaiset miehet, jotka työskentelevät merellä ja ovat nähneet ne omin silmin.

975e Maaeläimiä koskevia esimerkkitapauksia on helppo koota. Avoimena maa mahdollistaa sen tutkimisen havaintojen perusteella, kun taas merellisen maailman näkyvyys on huono, ja se antaa vain *kurkistaa*. Se salaa useimpien olentojensa syntymisen ja kasvamisen, niiden taistelut toisiaan vastaan ja pakenemiset, joissa kaikissa tarvitaan paljon älyä ja muistia sekä myös yhteistyötä. Niistä emme saa juurikaan tietoa, mikä vaikuttaa käsityk-
seemme merieläimistä.

975f Lisäksi koska maaeläimet ovat samanheimoisia ja syövät samantyyppistä ravintoa kuin me, ne ovat tietyssä määrin omak-
suneet vaikutteita ihmisten tavoista saadessaan hoitoa, kasvatusta ja jäljittelyn malleja. Tämä vaikutus lieventää niiden luonteen arvaamattomuutta ja vauhkoutta – samoinhan merivesi tulee juomakelpoisemmaksi, kun siihen sekoitetaan makeaa vettä –
kuin myös hidasjärkisyyttä ja hidasta reagointia, kun ne virkistyvät yhdessäelosta ihmisten kanssa.⁶⁸

976a Meressä elävien elämä taas on merkittävien esteiden vuoksi erillään ihmiskontakteista. Koska ihmistavat eivät ole vaikuttaneet niiden elämäntapaan, se ei ole luonnostaan vaan vain sijaintipaikkansa vuoksi omiin asioihin keskittyvää, itseriittoista ja vailla vieraita vaikutteita. Luonnoltaan ne kuitenkin ovat oppivaisia ja muistavat saamansa opetuksen, kuten monet kesyyntyvät anke-

riaat, esimerkiksi Arethusa-lähteen pyhiksi kutsutut ankeriaat. Monin paikoin elää myös kaloja, jotka tuntevat nimensä, kuten kerrotaan Crassuksen mureenasta, jonka kuolemaa Crassus sitten itki. Kun Domitius kysyi häneltä: ”Onko totta, että itkit koska mureenasi kuoli?” niin Crassus vastasi: ”Onko totta, että hautasit kolme vaimoa itkemättä kertaakaan?”⁶⁹

Pappien krokotiilit eivät ainoastaan tunnista niitä kutsuvan ääntä ja salli itseään käsiteltävän vaan myös avaavat kitansa ja antavat hoitajien puhdistaa hampaat käsin ja kuivata ne pyyhkeellä. Äskettäin mainio Filinos palasi Egyptin-matkaltaan ja kertoi nähneensä Antaiopoliksessa vanhan naisen nukkuvan laverilla krokotiilin vieressä, joka oli ojentunut hyvin viehättävällä tavalla hänen puoleensa.⁷⁰

976b

Vanha tarina kertoo, että kun hallitsija Ptolemaios kutsui pyhää krokotiilia eikä se tullut hänen luokseen eikä totellut kutsua huolimatta hallitsijan houkutteluista ja pyynnöistä, papit tulkitsivat sen enteeksi hänen kuolemastaan, mikä tapahtuikin vähän ajan kuluttua.⁷¹ Näin ollen näyttää siltä, etteivät meren eläviätkään ole täysin vailla arvostamaasi ennustamisen lahjaa. Olen itse asiassa kuullut, että lähellä Syraa, lyykialaisessa kylässä Felloksen ja Myran välillä, miehet istuvat ja katsovat kalojen ympyräliikkeitä, pakenemisia ja takaa-ajoja ja ennustavat niistä eräänlaisella kehittyneellä systeemillä – aivan kuin muut ennustavat lintujen lennosta.

976c

24. Mutta nämä esimerkit saavat riittää osoittamaan, että meren-elävät eivät ole täysin erilaisia kuin me – kokemuksiltaan. Niiden puhtaasta ja synnynnäisestä järkevyydestä todistaa niiden

976d

suuri varovaisuus. Kaikki, jotka uivat (eivätkä vain kiinnity tai tartu kiviin), ovat näet vaikeasti ihmisten pyydystettävissä. Niitä ei voi pyydystää ilman kaikenlaisia keinoja, kuten sudet niin helposti saalistavat aaseja, mehiläissyöjälinnut mehiläisiä, pääskysket kaskaita – sekä kauriit käärmeitä. (Tästä juuri johtuu kauriini nimi, ei siis sen nopeudesta, vaan sen kyvystä houkutella käärmeitä luokseen.) Samoin oinas vetää susia puoleensa tömisyttelemällä, ja sanotaan, että monia eläimiä, etenkin apinoita, vetää puoleensa pantterin haju.⁷²

976e

Mutta lähes kaikkien merieläinten aistit toimivat varoittajina ja tekevät eläimistä varovaisia; aistit ovat puolustuskeino vaaraa vastaan. Tämä edellyttää älyä. Näin ollen kalastus ei ole ollenkaan yksinkertaista tai naurettavaa, vaan siinä tarvitaan kaikenlaisia vehkeitä sekä nokkelia ja älykkäitä keinoja kaloja vastaan.

Tämä on selvää muutamien ilmeisten esimerkkien perusteella. Vaikka ongenvavan onkin oltava vahva, jotta se kestää napatun kalan tempoilua, kukaan ei valitse paksua ongenvapaa. Yleensä otetaan ohut vapa, jotta vapa ei langettaisi leveää varjoa ja herättäisi kaloissa epäilystä. Kun viehe kiinnitetään siimaan, ei yleensä solmita montaa solmua ja tehdä liitoskohdasta isoa, sillä tämäkin paljastaisi kaloille vieheen olemassaolon.

976f

On myös keksitty, että karvojen, jotka muodostavat vieheen pääosan, on oltava mahdollisimman vaaleita, jolloin ne ovat meressä mahdollisimman huomaamattomia värityksensä vuoksi. Runoilija sanoo: ”ja syövereihin kuin painava lyijy hän vaipui, / siimoineen joka vie häränsarvisen (*keras*) sorvatun putken, / suljuen aaltoihin kalan surmaks’ ahmivasuisen.” Jotkut tulkitsevat tätä virheellisesti väittäen, että muinaiset ihmiset käyttivät

häränkarvoja siimoissaan: he luulevat, että *keras* tarkoittaa karvaa, koska verbi *keirasthai* tarkoittaa hiusten leikkaamista, *koura* hius-
tenleikkuuta ja *keroplastēs* Arkhilokhoksella on se, joka pitää hius-
ten muotoilemisesta ja kaunistamisesta. Mutta näin ei ole asia.
Kalastajat tosin käyttävät hevosenjouhia, nimenomaan oriilta
otettuja, koska tammät heikentävät jouhiaan virtsallaan. Aristo-
teleen mielestä kohdassa ei ole mitään monimutkaista tai vaikeaa.
Kalastajat liittivät siimaan koukun yhteyteen pienen palan sarvea,
koska muuten kalat pureskelisivät siiman poikki.⁷³

977a

Kalastajat käyttävät myös pyöreitä koukkuja saalistaessaan
mulloja ja juovaselkäsardaa, joiden suut ovat hyvin pieniä, sillä
ne pelkäisivät suuria koukkuja. Usein mullo pelkää pyöreätäkin
koukkua, mutta uiden sen ympärillä se läpyttelee pyrstöllään
syöttiä ja syö siitä irronneita palasia. Jollei se voi tehdä näin, se
sulkee tiukasti suunsa, mutta huultensa kärjillä syöttiä kosketel-
len se saa siitä palasia irti.

Meriahven on rohkeampi kuin elefantti. Se ei saa apua toi-
silta, vaan itse se poistaa itsestään koukun, kun se on jäänyt kiinni.
Se heiluttaa päätään puolelta toiselle, kunnes se on päässyt eroon
koukusta ja laajentaa samalla koukun tekemää haavaa, mutta se
kestää lihan repeämisestä aiheutuvan kivun. Kettuhai ei usein-
kaan edes tule koukun lähelle vaan osaa vältellä sitä. Mutta jos se
jää koukkuun, se heti oksentaa sisäosiaan, ja ruumiinsa jousta-
vuuden ja mukautuvuuden ansiosta se voi viskellä ja heilutella
niitä niin, että kun sen sisäosat ovat ulkona, koukku lähtee irti!

977b

25. Edellä kerrotut esimerkit osoittavat älyä sekä sen kekseliästä ja
hienovaraista käyttöä tilaisuuden tullen. Mutta monet meri-

977c

eläimet osoittavat myös sosiaalisuutta, johon liittyy älykkyyttä, ja keskinäistä kiintymystä.⁷⁴ Näin on laita meriahvenen ja papukaijakalan. Sillä jos yksi papukaijakala nielaisee koukun, muut paikalla olevat parveilevat siiman ympärillä ja nipsivät sen palasiksi. Ja jos jotkut niistä joutuvat verkkoon, toiset ojentavat pyrstönsä kiinnijääneitä kohti, jotka innokkaasti tarttuvat pyrstöihin. Sitten ne vetävät kiinnijääneet verkon läpi. Itse asiassa meriahvenet pelastavat tovereitaan vielä taitavammin: ne uivat siiman alle, nostavat terävät selkäevänsä pystyyn ja yrittävät sahata ja leikata siiman poikki evän terävällä reunalla.

977d Vaikka emme tunne yhtäkään maaeläintä, jolla olisi rohkeutta auttaa toista vaaran uhatessa – emme sellaista karhua, villisikaa, leijonanaarasta tai pantteria – on kyllä totta, että saman lajin yksilöt ryhmittyvät areenalla kiinni toisiinsa muodostaen kehän. Kuitenkaan niillä ei ole sen enempää tietoa siitä, kuinka autetaan, kuin haluakaan auttaa toisiaan. Päinvastoin jokainen pakenee päästäkseen niin etäälle haavoittuneesta tai kuolevasta toveristaan kuin mahdollista. Kertomus siitä, kuinka elefantit kantavat puunrunkoja kuoppaan tarjotakseen sinne pudonneelle toverilleen keinon nousta sieltä ylös, on, ystävä hyvä, kummallisen outo ja kaukaa haettu; se ikään kuin julistaa, että meidän olisi uskottava
977e siihen kuin kuninkaan säädöksiin, Juban kirjoihin. Ja vaikka tarina olisikin totta, se vain todistaa, että monet merenelävät eivät ole sosiaalisuuden ja älykkyyden suhteen maaeläimiä huonompia. Merieläinten sosiaalisuudesta puhun tuonnempana lisää.⁷⁵

26. Kun kalastajat huomasivat, että useimmat kalat välttävät atrainen iskun sellaisella väistöliikkeellä, jonka nyrkkeilijät tekevät, he

päätyivät persialaisten tavoin käyttämään ylivoimaa, toisin sanoen nuottaa, jolloin ne, jotka saatiin saartamalla kiinni, eivät voineet paeta huolimatta älykkyydestään ja nokkeluudestaan. Meriharjus ja sateenkaarikala saadaan kiinni nuotilla ja rysillä samoin kuin lahna ja merilahna, tokko ja meriahven. Niin sanotut varsinaiset nuottakalat, siis keltajuovamullo, rantahuulikala ja simppe, saadaan kiinni nuottia vetämällä. Niinpä on sopivaa, että Homeros kutsui tällaisia verkkotyyppejä ”kokoansaksi”.⁷⁶ Turskakaloilla, kuten basseilla, on kuitenkin keinonsa niitäkin vastaan. Kun bassi näet huomaa nuotan lähestyvän, se kaivaa mutaa, kunnes on saanut tehtyä niin suuren kolon, että nuotta kulkee sen ylitse. Sitten se ujuttautuu koloon ja odottaa siinä vaaran ohimenoa.

977f

Kun delfini saadaan kiinni ja se huomaa jääneensä kiinni nuottaan, se jää paikalleen eikä ole yhtään peloissaan. Silloin se näet voi vaivattomasti syödä verkkoon tarttuneita kaloja. Kuitenkin heti, kun nuotta lähenee rantaa, se puree verkon rikki hampaillaan ja pakenee. Jollei se ehdi ajoissa pois, ei se kuitenkaan ensimmäisellä kerralla kärsi vahinkoa. Kalastajat nimittäin antavat sen mennä solmittuaan ensin sen selkäevään ruokoja. Mutta jos se tavataan nuotassa toiste, he tunnistavat sen ruokopunokista ja rankaisevat hakkaamalla. Tätä tapahtuu harvoin. Useimmat delfinit nimittäin tuntevat kiitollisuutta siitä, että ne kerran päästettiin vapaaksi, ja huolehtivat sitten siitä, etteivät vastaisuudessa tee verkoille vahinkoa.

978a

Monia esimerkkejä on eläinten osoittamasta varovaisuudesta, huolellisuudesta ja vaaran välttämisestä. Emme saa jättää huomiotta seepiaa, jolla on kaulansa sivussa niin sanottu *mytis* täynnä mustaa nestettä, jota kutsutaan sen ”musteeksi”. Kun seepiaa

978b

lähestyy, se päästää nesteen vapaaksi, jotta merivesi tummuisi ja pimenisi, minkä turvin se sitten voi kalastajien huomaamatta paeta. Tässä se jäljittelee Homeroksen jumalia, sillä usein jumalat ”sinipilven suojassa” sieppaavat ja vievät turvaan niitä henkilöitä, joita haluavat pelastaa.⁷⁷ Mutta tämä riittääköön tästä asiasta.

978c 27. Monien lajien osalta voidaan osoittaa runsaasti esimerkkejä taitavuudesta saaliin pyydystämisessä ja jahtaamisessa. Esimerkiksi meritähdellä on sellainen ruumis, että kaikki, mikä sitä koskettaa, sulautuu ja liukenee siihen, mutta niiden se antaa olla, jotka vain kulkevat sen ohi tai yli. Tiedätte silmä sähkörauskun voiman, kuinka se ei ainoastaan tainnuta niitä, jotka koskettavat sitä, vaan verkon välityksellä myös tekee nuotanvetäjien kädet tunnottomiksi. Jotkut, joilla on niistä enemmän kokemusta, kertovat, että jos sähkörausku on ajautunut elävänä rannalle ja sen päälle kaataa vettä, saattaa tuntea kädessään tuntoaistia heikentävän iskun – veden kautta, joka näyttää olevan iskun välittäjänä. Koska sähkörausku tuntee voimansa, se ei koskaan hyökkää suoraan vaan ui saaliinsa ympärillä nakellen iskuja, aivan kuin ne olisivat nuolia, jotka ikään kuin myrkyttävät ensin veden ja sitten veden kautta saaliin, joka ei pysty puolustamaan itseään eikä pakenemaan vaan pysyy ikään kuin kahleissa ja jähmettyneenä.

978d Monet tuntevat niin kutsutun merikrothin, joka on saanut nimensä saalistustavastaan. Aristoteleen mukaan myös seepia käyttää samanlaista keinoa. Se viskaa ikään kuin siimana kaulastaan ulokkeen, joka heitettäessä ulottuu kauas mutta jota on mahdollista sitten lyhentää. Kun se siis tavoittelee pientä kalaa,

se antaa sen maistaa syöttiä ja sitten vähä vähältä vetää sitä kohti itseään, kunnes pikkukala on sen ahmaistavissa.⁷⁸

Mustekalan värin vaihtumisesta Pindaros on runoillut tunnetusti seuraavalla tavalla: ”ole mieleltäsi merenelävän muuttuvan ihon kaltainen / matkatessasi eri kaupungeissa”, ja Theognis samoin: ”ole mustekalan kaltainen: se muuttuu koskettamansa kallion värin mukaan”. Kameleontti vaihtaa tietysti myös väriään mutta ei suunnitelmallisesti tai tahdonalaisesti kätkeäkseen itsensä. Sen väri muuttuu pelosta, koska se on arka ja pelkurimainen, mikä johtuu sen sisältämästä suuresta määrästä ilmaelementtiä, kuten Theofrastos sanoo. Lähes koko eläin näet on keuhkoja, mikä osoittaa sen olevan täynnä ilmaa, ja sen vuoksi se vaihtaa väriä. Sama toiminto mustekalan kohdalla ei ole tunnereaktio vaan tietoinen muutos, koska se käyttää tätä keinoa sekä paetakseen että saalistaakseen. Tämän keinon avulla se nappaa saaliinsa, joka ei huomaa paeta, ja välttää joutumasta itse sen saaliiksi, joka sattuu sen kohdalle. Ei ole totta, että se söisi omia lonkeroitaan, mutta se kyllä pelkää mureenaa ja meriankeriasta, koska ne pystyvät vahingoittamaan sitä. Mustekala puolestaan ei voi niille mitään, koska ne lipeävät sen otteesta. Toisaalta kun rapu on saanut mureenaa ja meriankeriaan otteeseensa, se voittaa ne helposti, koska sileys ei auta karkeutta vastaan. Ja edelleen kun mustekala on saanut lonkeronsa ravun kuoren sisään, jälkimmäinen on hukassa.⁷⁹

Luonto on siis luonut tämän kiertokulun sekä sarjan keskinäistä saalistamista ja pakoa ikään kuin harjoituskentäksi kilpailulle nokkeluudessa ja älykkyydessä.⁸⁰

978e

978f

979a

28. Aristotimokselta kuulimme siilin kyvystä ennakoida tuulia. Ystävämme ihaili myös kurkien auraa. En voi tosin kertoa yhdestä tietystä kyzikoslaisesta tai bysantiolaisesta siilistä mutta sen sijaan kokonaisesta joukosta merisiilejä, jotka tuntiessaan myrskyn ja tulva-aallon tulevan tekevät itsestään painavia pieniä kiviä käyttäen, jotta eivät keveytensä vuoksi kaatuisi tai tulisi pyyhkäistyiksi aallon mukana vaan pysyisivät paikallaan noiden pienten kivien avulla.⁸¹

979c Kurjet muuntavat lentomuodostelmaansa tuulen mukaan, mutta se ei ole vain yhden eläinlajin ominaisuus. Kaikki kalat tekevät samaa ja uivat vasten aaltoa ja virtaa huolehtien siitä, ettei virtaus käännä niiden takaosan suomuja nurin, jolloin niiden pinta on suojatta ja karhentunut. Siksi ne uivat aina pää päin aaltoa. Ja ne nousevat syvyyksistäkin pää edellä, mikä painaa niiden kiduksia pitäen ne tiiviisti ihon pintaa myöten sen sijaan, että kidukset ja sen kaltaiset aukenisivat. Tämä on mielestäni yhteistä kaikille kaloille paitsi sammelle, jonka sanotaan uivan tuulen ja vuoroveden mukaan. Se ei pelkää suomujensa menevän nurin, koska sen suomut eivät suuntaudu pyrstöön päin.

979d 29. Tonnikala on päiväntasauksille ja auringonpimennyksille niin herkkä, että se opastaa tässä suhteessa jopa ihmisiä tarvitsematta laskelmia tähtien liikkeistä. Missä se on talvipäivänseisauksen aikaan, siinä se pysyy kevätpäiväntasaukseen saakka. Entäpä se kurjen nokkela temppu pidellä kiveä ja herätä sitten kiven putoamiseen? Kuinka paljon älykkäämpi, hyvä ystävä, onkaan delfinien vastaava keino. Delfiini ”ei koskaan saa pysähtyä eikä lakata pyörimästä”, koska se on luonnostaan liikkuva – kun se lakkaa liikku-

masta, sen elämä päättyy.⁸² Kun se tarvitsee unta, se nousee ensin pinnan yläpuolelle ja sukeltaa sitten selälleen kiepsahaneena syvälle pohjaan, jossa se lepää pohjavirtauksen keinuttavan liikkeen ansiosta, kunnes se koskettaa merenpohjaa. Siitä se herää ja kohoaa ylöspäin, ja kun se saavuttaa merenpinnan, se jälleen pyörähtää selälleen luoden näin eräänlaisen liikkeeseen liittyvän levon!

Kerrotaan, että tonnikalat tekevät saman asian samasta syystä. Kerroin äsken tonnikalojen matemaattisista kyvyistä koskien päivänseisausta, kuten Aristoteles todistaa. Nyt pyydän sinua kuuntelemaan kertomusta niiden kyvystä oppia laskentoa. Mutta ensin minun täytyy kertoa siitä, miten ne tuntevat optiikkaa, mistä Aiskhylos on ehkä ollut tietoinen, koska sanoo: ”siristäen vasenta silmäänsä kuin tonnikala”. Ilmeisesti niiden toisen silmän näkökyky on heikko. Siksi ne saapuessaan Mustallemerelle pysyttelevät oikeanpuoleisen rannan tuntumassa ja kun uivat pois, niin vasemmanpuoleisen. On todella järkevää ja nokkelaa luottaa aina parempaan silmäänsä. Laskentoa ne tarvitsevat ilmeisesti säilyttääkseen keskinäiset suhteensa ja kiintymyksentunteensa. Sen vuoksi ne ovatkin saavuttaneet sellaisen oppineisuuden, että koska ne nauttivat yhdessä syömisestä ja oleskelusta, ne aina muodostavat parvensa kuution muotoon tehden siitä kiinteän muodostelman, jonka jokainen kuusi pintaa ovat suhteessa samankokoisia. Uidessaankin ne säilyttävät tämän muodon, kuution. Niinpä kalastaja, joka laskee yhden pinnan tonnikalojen määrän, saa siitä tietää lauman kokonaismäärän, koska hän tietää sen syvyyden, leveyden ja pituuden yhtä suuriksi.⁸³

979e

979f

980a

980b 30. Yhdessä oleminen on antanut nimet sekä sardalle että tonnikalan poikaselle. On mahdotonta tietää, kuinka monet lajit elelevät parvissa keskinäisessä kumppanuudessa. Tutkikaamme sen vuoksi sellaisia, joiden välillä vallitsee erikoislaatuinen kumppanuus, ”symbioosi”. Yksi niistä on simpukanvartija, josta on paljon tarinaa Khrysippoksen kaikentyyppisissä kirjoissa, niin moraali-filosofiaa kuin luonnontiedettäkin käsittelevissä. Toisaalta Khrysippos ei kertonut tuon otuksen tehtävästä simpukan vartijana, ilmeisesti tarkoituksella. Simpukanvartijan sanotaan olevan ravunkaltainen eläin, joka elää kaksikuorisen simpukan kanssa ja oleskelee sen kuoren uloskäytävän luona. Simpukanvartija mahdollistaa sen, että simpukka voi olla auki ja ammolleen, niin että sen saalistamat pikkukalat joutuvat simpukan sisään. Sitten simpukanvartija nipistää simpukan lihaa ja pujahtaa sisäpuolelle, jolloin kuori sulkeutuu ja yhdessä ne syövät sisään vangitun saaliin.⁸⁴

980c Sienieläintäkin hallitsee pieni eläin, joka ei kuitenkaan ole niinkään ravun kuin hämähäkin kaltainen. Sieni ei suinkaan ole eloton, aistikyvytön tai veretön olio. Vaikka se monien muiden eläinten tavoin takertuu kiviin, siinä on liikettä siitä itsestään pois ja sisäänpäin, mihin se tarvitsee ohjausta ja opastusta. Sen pinta on läpäisevä, ja sen huokokset ovat aina passiivisesti ja jännitteettömästi auki. Mutta jos jotakin syötävää tulee sen sisään, sienenvartija antaa merkin, jolloin sieni sulkee huokosensa ja syö saaliin. Jos ihminen lähestyy ja koskettaa sientä, vartija ilmoittaa siitä, jolloin sieni ikään kuin värisee ja sulkee itsensä tiukentamalla ja jännittämällä, jolloin kalastajien ei ole lainkaan helppoa vaan päinvastoin hyvin vaikeaa leikata sitä irti.⁸⁵

Purppurakala elää parvissa, jotka rakentavat yhdessä kennon, kuten mehiläiset. Niiden kerrotaan kutevan kennoihin. Ne myös nappaavat osterin kuoreen kiinnittyneiden kalvomaisten merilevien syötäviä osia, ja järjestävät toisilleen eräänlaisen syömisringin, jossa ne syöttävät toinen toisiaan. 980d

31. Miksi kukaan yllättyisikään tällaisesta sosiaalisesta elämästä, kun kerran kaikista joissa, järvissä ja meressä elävistä epäsosiaalisin ja petomaisin eläin, krokotiili, myös osoittaa olevansa mitä sosiaalisin ja hyväntahtoisin egyptiläistä *trokhilos*-lintua, krokotiilinvartijaa kohtaan? Krokotiilinvartija on soiden ja joenvarsien lintu, ja se vartioi krokotiilia palkollisena, joka saa ruokansa krokotiilin aterioista. Kun se krokotiilin nukkuessa huomaa faaraorotan aikovan käydä krokotiilin kimppuun (faaraorotan tahruttua ensin itsensä mutaan kuin urheilija, joka hieroo itseensä tomua kampaalua varten), lintu herättää krokotiilin kirkumalla ja nokkimalla sitä. Krokotiili on niin lauhkea, että se aukaisee kitansa ja antaa linnun mennä kitaan ja pitää siitä, että lintu hiljaa nokallaan poimii sen hampaisiin takertuneita lihanpalasia niitä siten puhdistuen. Kun krokotiili on saanut tarpeekseen ja haluaa sulkea suunsa, se kääntää kitansa ylöspäin ikään kuin merkiksi eikä laske sitä alas ennen kuin lintu, joka ymmärtää aikomuksen, on lentänyt pois.⁸⁶ 980e

Niin sanottu opas on pieni kooltaan ja muodoltaan pallomainen. Sen suomujen kovuuden vuoksi sen sanotaan muistuttavan kynittyä lintua. Se on aina jonkin suuren valaan seurassa uiden sen edellä ja ohjaten sen kulkua, niin ettei valas ui vahingossa matalikolle tai jää vangiksi johonkin särkkään tai rantamatalikkoon, josta voi olla vaikea päästä pois. Valas seuraa sitä kuin laiva, 981a

joka kulkee ruorin mukaan kiltisti suuntaansa vaihtaen. Minkä tahansa muun, joka joutuu valaan kitaan – olipa se elävä olento, vene tai kivi – valas ahmaisee kitaansa, ja se tuhoutuu välittömästi valaan sisuksiin jouduttuaan. Mutta tämän pienen kalan valas tunnistaa ja ottaa sen kitaansa kuin turvasatamaan. Kun tämä pilottikala nukkuu sen sisällä, valas on aivan liikkumaton ja levossa. Mutta kun se tulee taas ulos, suuri otus seuraa sitä eikä erkane siitä päivällä eikä yöllä. Tai jos se niin tekee, se joutuu eksyksiin ja harhailee umpimähkään. Monet valaat ajautuvatkin rannalle ja kuolevat, koska ovat siis ikään kuin vailla kapteenia. Itse asiassa näimme sellaisen valaan lähellä Antikyraa vähän aikaa sitten. Ja kerrotaan, että jonkin aikaa sitten kun valas rantautui lähelle Boulista, sen mätänevä keho aiheutti ruton.⁸⁷

981b

Eikö ole oikeutettua verrata tällaisia liittoja ja kumppanuuksia sellaisiin ystävyysliittoihin, joita Aristoteleen mukaan on ket-tujen ja käärmeiden välillä johtuen niiden yhteisestä vihollisesta, kotkasta – samoin kuin trappilintujen ja hevosten, koska nämä linnut oleskelevat mieluusti hevosten lähellä nokkien hevosten lantaa? Mielestäni edes muurahaisten ja mehiläisten keskuudessa ei ole sellaista keskinäistä huolenpitoa kuin vesieläimillä. On toki totta, että ne huolehtivat toisistaan yhteisen hyvän vuoksi, eikä yksikään niistä varsinaisesti ole kiinnostunut tai pidä huolta toi-sesta eläimestä yksilönä.⁸⁸

981c

32. Tämä ero näkyy vielä selvemmin, kun tutkimme kaikkein vanhinta ja tärkeintä yhteiselon muotoa ja velvollisuutta, nimit-täin jälkeläisten saamista ja synnyttämistä. Laguunien tai jokisuis-tojen tuntumassa elävät merikalat vetäytyvät niihin syvemmälle

silloin, kun on tullut aika laskea mäti, koska ne etsivät tyyntä ja pehmeää makeaa vettä. Tyyneys on hyvä kätilö. Sitä paitsi laguuneissa ja joensuistoissa ei ole suuria mereneläviä, joten muniilla tai mädillä on mahdollisuus selviytyä. Tästä syystä monet kalat suosivat juuri Mustaamerta kutupaikkana. Siellä ei nimittäin asusta mikään suurempi merenelävä lukuun ottamatta satunnaista hyljettä tai pientä delfiniä. Lisäksi Mustaanmereen virtaa paljon jokia ja ne ovat suuria, mikä muodostaa jälkeläisten tuotannolle otollisen sekoituksen.

981d

Kaikkein merkillisintä tarinaa kerrotaan koruahvenesta, jota Homeros kutsuu pyhäksi kalaksi. Tosin monien mielestä ”pyhä” viittaisi tässä pikemminkin merkittävyyteen (aivan kuten kutsumme tärkeää luuta ”pyhäksi” ja epilepsiaa, joka on vakava sairaus, pyhäksi taudiksi). Toiset puolestaan tulkitsevat sen tarkoittavan kuten yleensäkin sellaista, joka on omistettu tai pyhitetty. Eratosthenes tuntuisi viittaavan rantahuulikalaan sanoessaan ”pyhä kala, nopea, kulmiltaan kultainen”. Monien mielestä hän tarkoittaa sampea, joka on harvinainen ja hyvin vaikea pyydystää, vaikka sitä Pamfylian rannikolla usein näkeekin. Jos jotkut sitten kuitenkin onnistuvat pyydystämään sen, he seppelöivät itsensä ja veneensä ja heidät otetaan kunnioittavasti, taputuksin ja tömistyksin vastaan heidän saapuessaan maihin. Useimmat kuitenkin pitävät koruahventa pyhänä ja arvelevat nimityksen johtuvan siitä, että koruahvenen ilmaantuessa ei suurempia mereneläviä ole paikalla. Sienikalat sukkeltelevat silloin luottavaisin mielin, ja monet kalat voivat pelkäämättä kuteakin, ikään kuin niillä olisi suoja vaaroja vastaan. Syy on jäänyt arvoitukseksi. Joko isommat merenelävät välttelevät koruahventa,

981e

kuten elefantit välttelevät sikoja ja leijonat kukkoja, tai koruahvenet osoittavat muille sellaisia paikkoja, joissa isommat merenelävät eivät majaile. Se viihtyy näissä paikoissa ja on oppinut niitä löytämään, koska se on älykäs ja hyvämuistinen kala.⁸⁹

981f **33.** Jälkeläisistä huolehtivat molemmat vanhemmat. Urokset eivät syö poikasia, vaan ne oleskelevat mädin luona vartioiden munia, kuten Aristoteles sanoo.⁹⁰ Jotkut seuraavat naarasta ja kastelevat mädin maitilla, koska muuten mäti ei kasvaisi vaan jäisi epätodelliseksi ja kehittymättömäksi. Erityisesti huulikala tekee merilevästä eräänlaisen pesän, jolla se ympäröi mädin suojaamaan sitä aaltojen liikkeiltä.

982a Piikkihaikalan kiintymys jälkeläisiinsä ei ole vähäisempää verrattaessa mihinkä tahansa lauhkealuontoisen eläimen hellyyteen ja kiintymykseen. Laskettuaan munansa ne näet pysyttelevät paikalla ja kantavat sitten syntyneitä poikasiaan eivät pinnallaan vaan sisällään, ikään kuin toisessa kohdussa. Kun poikaset kasvavat, vanhemmat päästävät ne ulos ja opettavat ne uimaan lähellään. Sitten ne jälleen keräävät ne suuhunsa ja sallivat oman kehonsa toimia niiden asuntona tarjoten näin samalla kertaa sekä asunnon, kulkuneuvon että turvapaikan, kunnes poikasista tulee tarpeeksi vahvoja huolehtimaan itsestään.⁹¹

982b Ihmeellinen on myös merikilpikonnien tapa huolehtia poikasten syntymästä ja hengissä selviämisestä. Se nousee merestä rannalle munimaan. Koska se ei voi munia eikä pysytellä kuivalla maalla kauan aikaa, se munii jo rannalle ja kasaa munien päälle pehmeintä ja keveintä hiekkaa. Joidenkin mielestä se merkitsee paikan jaloillaan merkkejä ja viivoja tehden, kun se on haudan-

nut ja peittänyt munat. Näin sen on helppo tunnistaa paikka. Toisten mukaan uros kääntää naaraan selälleen, jolloin se myös jättää paikalle omanlaisiaan kuvioita ja merkkejä. Tätä ihmeellisempää on kuitenkin se, että naaras odottaa 40 päivää (eli ajan munien kuoriutumiseen), saapuu takaisin paikalle ja tunnistaa oman aarrekätkönsä. Se avaa sen iloisemmin ja innokkaammin kuin ihminen hautaamansa kullan.

982c

34. Kuvaukset krokotiilista ovat samantyyppisiä, paitsi ne, jotka koskevat sen kykyä arvioida otollisia sijainteja; tämän kyvyn alkuperä menee ihmiseltä yli ymmärryksen. Niinpä ajatellaan, että krokotiilin kyky ennakoida on jumalallista alkuperää eikä järkeen perustuvaa. Se ei näet muni liian kauas eikä liian lähelle, vaan miltei siihen kohtaan, johon Niili vuodenajan mukaan tulvii ja peittää maan vedellä, ja jopa niin tarkalla ajoituksella, että maanviljelijä löytäessään munat voi tietää ja ennakoida, mihin saakka ulottuen Niili tulvii. Krokotiili tekee laskelmansa, jottei joutuisi hautoesaan veden varaan ja suojellakseen munia vedeltä. Kun poikaset ovat kuoriutuneet, krokotiiliäiti repii kappaleiksi tai puree kuoliaaksi sellaisen niistä, joka ei välittömästi sieppaa kitaansa sitä, mikä tulee lähelle – olipa se kärpänen, hyttynen, mato, korsi tai kasvi. Mutta rohkeita ja liikkuvaisia poikasias se rakastaa ja hoitaa. Krokotiili siis perustaa huolenpitonsa arviolleen poikasen kyvyistä, kuten viisaimmat ihmiset; se ei perusta huolenpitoaan tunteen varaan.

982d

Myös hylkeet synnyttävät poikasensa kuivalla maalla ja hoututtelevat ne sitten vähitellen kokeilemaan merta. Sitten ne vetävät poikaset sieltä taas takaisin rannalle. Näin hylkeet tekevät aika

982e

ajoin, kunnes poikaset rohkaistuvat ja nauttivat merellisestä elämästään.

Soidinmenoissaan sammakot päästävät niin sanotun *ololygon-* eli kosio- ja paritteluhuudon.⁹² Kun uros on näin houkuteluttu naaraan luokseen, ne odottavat yötä, koska ne eivät voi paritella vedessä eivätkä päiväsaikaan uskalla maalla. Kun tulee pimeä, ne nousevat vedestä ja kietoutuvat toisiinsa vailla vaaraa. Kun ne huutavat kimeästi, ne odottavat sadetta, ja tämä on varmimpia sateen merkkejä.

982f 35. Mutta oi, rakas Poseidon! Minkä todella typerän virheen olen miltei tekemäisilläni, kun tuhlaan aikaani kertomalla hylkeistä ja sammakoista ja olen jättänyt huomiotta ja laskuista pois kaikkein älykkäimmän merieläimen, jota jumalat eniten rakastavat! Miten satakielten rakkautta musiikkiin voi verrata *halkyonin*, jäälinnun, musiikkinrakkauteen; tai pääskysten rakkautta poikasiinsa *halkyonin* rakkauteen poikasiaan kohtaan; tai kyyhkysten rakkautta puolisoonsa *halkyonin* puolison rakkauteen; tai mehiläisten pesiä *halkyonin* pesiin?⁹³ Kenen olennon jälkeläisiä ja synnytystuskia on Poseidon niin kunnioittanut? Kun Leto synnytti, tehtiin, kuten sanotaan, vain yhdestä saaresta kiinteä ottamaan hänet vastaan.⁹⁴ Kun *halkyon* munii talvipäivänseisauksen aikoihin, jumala tyynnyttää koko meren, niin että se on täysin tyyni ja aalloton. Tästä syystä ihmiset rakastavat tätä eläintä kaikkein eniten, ja tämän olennon vuoksi ihmiset voivat vaaratta purjehtia keskitalvella seitsemän päivän ja yön ajan. Tuolloin purjehtiminen on turvallisempaa kuin maalla matkaaminen.

983a

Jos on sopivaa puhua vain lyhyesti *halkyonin* monista hyveistä,

niin ensiksikin naaras on niin uskollinen puolisolleen, ettei se ole sen seurassa vain yhtä kautta vaan koko vuoden. Eikä se suo seuraansa minkään kevytmielisyyden vuoksi, koska se ei parittele minkään muun uroksen kanssa, vaan ystävyys ja kiintymyksen vuoksi kuin laillinen vaimo. Kun uros vanhuuden vuoksi käy heikoksi ja raskasliikkeiseksi, naaras ottaa taakan kantaakseen eli kantaa ja syöttää puolisoaan eikä koskaan sitä hylkää tai jätä. Se nostaa uroksen selkäänsä ja ottaa sen kaikkialle, minne meneekin, huolehtii siitä ja pysyttelee sen seurassa loppuun saakka. 983b

Rakkaudesta jälkeläisiinsä ja huolehtiakseen niiden hengissä selviämisestä naaras alkaa rakentaa pesää heti, kun huomaa hedelmöittyneensä. Se ei pääskyn tavoin tee savikokkareita ja tiivistä pesän seiniä, eikä se rakenna pesää oman ruumiinsa liikkeitä käyttäen, kuten mehiläinen ruumiillaan tekee vahaan aukkoja painamalla samalla kertaa kaikilla jaloillaan luodakseen kuusikulmaisen kennon.⁹⁵

Halkyonilla on vain yksi yksinkertainen työväline, nokkansa, eikä mitään muuta kuin ahkeruutensa ja nerokkuutensa. On vaikeaa uskoa, mitä se tekee, jollei ole nähnyt: se rakentaa eräänlaisen laivan. Vain tämän muotoinen pesä ei käänny ympäri eikä kastele lastiaan. Halkyon-naaras kerää nokkakalan ruotoja ja sitoo ja kutoo niitä yhteen. Jotkut niistä ovat pysty-, jotkut vaakasuorassa, aivan kuin se pujottelisi lankoja loimen lävitse lisäten taitteita ja solmuja niin, että tuloksena on pyöreä mutta kuitenkin hieman pitkulainen muoto kuin rysässä vanteineen. 983c

Pesän valmistuttua naaras kantaa sitä, kunnes laskee sen levollisille aalloille. Aallot kertovat sille, mistä kohtaa sitä pitää vielä ommella ja vahvistaa, sillä kun pesä höltyy tuulenpuuskissa, emo 983d

huomaa, missä kohtaa pesä ei ole vielä hyvä ja tiivis. Se tiivistää ja varmistaa sidokset niin, että jopa kivien tai teräksen on vaikea rikkoo tai pirstoa pesää. Sisäpuolen suhteet ja muoto ovat yhtä ihailtavat kuin kaikki muukin siinä. Pesä on näet rakennettu niin, että sinne mahtuu vain emo itse, jolloin sisäänpääsyaukko peittyi muilta näkymättömiin. Näin ollen ei pisaraakaan vettä noru pesän sisään.

983e Oletan, että olette kaikki nähneet tällaisen pesän. Itse olen nähnyt sellaisen ja jopa koskettanutkin monesti, jolloin pidin sopivana lausua seuraavat sanat: ”Delos-saarell’ ammoinkin näin minä tällaisen”. Olin näet ikään kuin näkeväni sen Sarvialttarin, jota piderään yhtenä Seitsemästä ihmeestä, koska sen koossapysymiseksi ei tarvita mitään liimaa tai sidosta, vaan se on liitetty ja kiinnitetty yhteen ja tehty kokonaan härkien oikeanpuolisista sarvista.⁹⁶

983f Olkoon Apollon-jumala minulle suopea, kun laulan meren seireenistä (...) ja koska jumala on sekä muusikko että saarelainen, hän varmasti hyväntahtoisesti nauraa kysymyksille, joita nämä keskustelukumppanini hieman pilkallaan esittävät. Mikseikö häntä kutsuta ”ankeriaansurmaksi” tai Artemista ”mulonampujaksi”? Koska hän hyvin tietää, että merestä syntynyt Afrodite pitää lähes kaikkia mereneläviä pyhinä ja itselleen kuuluvina eikä iloitse niiden tappamisesta. Tietänette, että Lepitiissä Poseidonin papit eivät syö mitään mereneläviä ja että Eleusiin mysteereihin vihityt pitävät keltajuovamulloa pyhänä, kun taas Argoksen Heran papittaret eivät edes syö sitä, koska kunnioittavat sitä niin paljon. Keltajuovamullot ovat erityisen taitavia tappamaan ja syömään ihmiselle myrkyllisiä merijäniksiä. Kelta-

juovamulloja siis kunnioitetaan, koska ne ovat ihmisen ystäviä pelastaessaan ihmishenkiä.⁹⁷

36. Kreikkalaisilla on myös monia Artemis Diktynnalle ja Apollon Delfiniokselle pyhitettyjä temppeleitä ja alttareita; ja runoilija sanoi, että sen paikan, jonka Apollon oli valinnut itselleen (...) sen asukkaat, niiden kreetalaisten jälkeläiset, jotka päätyivät sinne delfinin ansiosta. Jumala itse ei kuitenkaan johtanut retkeä muuttaen muotonsa delfiniksi ja uiden heidän edellään, kuten mytologit kertovat, vaan hän lähetti delfinin ohjaamaan miehiä ja viemään heidän laivansa Kirrhaan.⁹⁸

984a

Kerrotaan myös, että Soteles ja Dionysios, jotka Ptolemaios Soter lähetti Sinopeen Serapis-jumalaa noutamaan, joutuivat rajumyrskyn vuoksi pois kurssiltaan ohittaen Malean niemen Peloponnesos oikealla puolellaan. He olivat eksyksissä ja epätoivoisia, kunnes delfini ilmestyi laivan keulaan ja ikään kuin kehotti heitä seuraamaan itseään. Se johti heidät rauhaisalle ja turvalliselle reitille ohjaten laivan Kirrhaan. Kun he olivat uhranneet kiitosuhrin turvallisesta rantautumisesta, he tajusivat, että heidän oli syytä ottaa ja viedä mukanaan vain toinen aikomastaan kahdesta patsaasta, Plutonin patsas, ja tehdä Koreen patsaasta vain kuva ja lähteä sitten pois.⁹⁹

984b

Jumala todennäköisesti rakastaa tätä musiikkia rakastavaa eläintä, johon Pindaros vertaa itseään sanoen olevansa ”vastaus meren delfinin, / joka tyynen meren ulapalla / liikkuu auloksen rakastettavan melodian tahtiin”.¹⁰⁰

Kuitenkin on vielä todennäköisempää, että jumala rakastaa delfiniä sen ihmisrakkauden vuoksi. Sillä se on ainoa eläin, joka

984c

rakastaa ihmistä sellaisenaan. Monet maeläimet välttelevät ihmisiä, toiset, nimittäin kotieläimet, kyllä seuraavat ihmistä, mutta vain välttämättömyyden pakosta – ruokkijoitaan, kuten koira ja hevonen ja elefantti hoitajiaan. Räystäspääskyt pesivät ihmisasunnoissa saadakseen sen, mitä tarvitsevat, eli varjoa ja hiukan turvaa, mutta ne välttelevät ja pelkäävät ihmistä kuin petoeläintä.

984d Ainoastaan delfiini – enemmän kuin mikään muu eläin – ilmentää sitä, mitä parhaimmat filosofit etsivät: pyyteetöntä ystävyyttä. Vaikka se ei tarvitse ihmisiltä mitään, se on suojea ja ystävällinen kaikille ihmisille ja on auttanut monia.

Teille kaikille on tuttu tarina Arionista. Se tunnetaankin laajalti.¹⁰¹ Sinä, ystäväni, mainitsit Hesiodoksesta kerrotun tarinan, ”vaan pääseikkapa jäi sanomatta”: kun kerroit koirasta, et olisi saanut unohtaa delfinejä. Koiran haukkuminen ja ryntääminen muristen päin ryöstäjiä olisi näet ollut turhaa, jolleivät delfinit olisi ottaneet ruumista haltuunsa sen ajelehtiessa merellä lähellä Nemeionia ja kuljettaneet sitä delfiiniryhmältä toiselle, kunnes ne laskivat sen rannalle Rhionissa ja tekivät tiettäväksi, että Hesiodosta oli isketty veitsellä.¹⁰²

984e Myrtilos Lesboslainen kertoo tarinaa Enalos Aiolilaisesta, joka rakasti Fineuksen tytärtä. Penthilidit heittivät tytön mereen Amfitriteen ennustuksen vuoksi. Enalos hyppäsi itsekkin mereen, mutta delfiini kantoi hänet turvaan Lesbos-saaren rannalle.¹⁰³

On arveltu, että erään delfinin hyväntahtoisuus ja ystävällisyys Iasos-poikaa kohtaan oli itse asiassa eroottista rakkautta. Tällä delfiinillä oli tapana leikkiä ja uida pojan kanssa päivittäin, se antoi koskettaa itseään eikä paennut pojan noustua sen selkään

vaan kuljetti mielellään tätä kääntyen sinne, minne poika ohjasi. Kaikki Iasoksen asukkaat kiirehtivät rannalle sitä katsomaan. Mutta kerran satoi rankasti, myös rakeita, ja poika putosi delfiinin selästä ja hukkuu. Delfini otti pojan ruumiin ja sai sen vietyä rannalle heittäytymällä itsekkin sinne. Eikä se lähtenyt pois vaan kuoli pitäen parempana kuolla sen mukana, jonka kuolemaan katsoi olevansa syypää. Tämän onnettomuuden muistoksi Iasoksen asukkaat ovat painaneet rahoihinsa kuvan pojasta ratsastamassa delfiinillä.¹⁰⁴ 984f

Edellisen perusteella myös Koiranoksesta kertova juttu vaikuttaa uskottavammalta. Koiranos Parioslainen osti Bysantionissa verkkoon kiinni jääneet delfinit, jotka aiottiin surmata, ja päästi ne vapaaksi. Hieman myöhemmin hän matkasi 50-airoisella sotalaivalla, jonka soutajat sattuiivat olemaan, kuten kerrotaan, merirosvoja. Naksoksen ja Paroksen välisessä salmessa laiva haaksirikkoutui ja kaikki hukkuivat paitsi Koiranos, koska, kuten kerrotaan, delfini oli sukeltanut hänen alleen ja pitänyt häntä pinnan yläpuolella. Koiranos nousi maihin Kynthos-vuoren juurella luolaan, jota vielä tänäkin päivinä näytetään ja kutsutaan Koiraneioniksi. Juuri tästä miehestä Arkhilokhoksen sanotaan kirjoittaneen säkeen ”viidestäkymmenestä miehestä säästi lempeä Poseidon Koiranoksen”. Kun Koiranos sitten kuoli ja omaiset polttivat hänen ruumiinsa rannalla, ilmestyi sinne yhtäkkiä suuri parvi delfinejä ikään kuin osoittaakseen, että nekin olivat tulleet hautajaisiin. Ja ne jäivät paikalle, kunnes hautajaiset päättyivät.¹⁰⁵ 985a

Stesikhoros kertoo, että Odysseuksen kilvessä oli delfinin kuva. Zakynthoslaiset, kuten Kritheos kertoo, tietävät synnii-

hen. Kun Telemakhos oli pieni poika, hän putosi rannalla syvään veteen, mutta delfinit pelastivat pojan nostamalla hänet pintaan. Kunnioittaakseen tätä eläintä hänen isänsä Odysseus kaiverrutti sinettiinsä delfinin kuvan ja maalautti sen myös kilpensä koristeeksi.¹⁰⁶

985c Vaikka aloitinkin sanomalla, etten kerro teille tarinoita, vaan sitä, mitä itse varmasti tiedän tai olen nähnyt, olen kuitenkin nyt delfinien myötä kertonut sekä Odysseuksesta että Koiranoksesta epäuskottavilta tuntuvia juttuja. Niinpä määrään itselleni rangaistuksen: päätän puheeni tähän.

37. ARISTOTIMOS: Tuomarit, antakaa äänenne.

SOKLAROS: Olemme olleet jo jonkin aikaa samaa mieltä Sofokleen kanssa: ”On hienoa, kuinka keskenään kiistelevät puheet / tuntuvat nyt saapuneen yhdessä samaan paikkaan.”¹⁰⁷ Sillä kun yhdistetään se, mitä olette puhuneet *toisianne vastaan*, te yhdessä todistatte hienosti *niitä vastaan*, jotka eivät suo eläimille järkeä eivätkä ymmärrystä.

SELITYKSET

1. LEONIDAS. Leonidas oli Spartan kuningas, joka kuoli Thermopylain taistelussa v. 480 eaa. – ANEKDOOTTI TYRTAIOKSESTA. Runoilija Tyrtaios (600-luvulla eaa.) tunnettiin myöhemmin etenkin taisteluelegioistaan. Plutarkhos kertoo saman anekdootin ”Kleomedeen elämäkerrassa” sekä kirjoitelmissa ”Pitääkö vanhan miehen osallistua valtiollisiin tehtäviin” (*Moralia* 805d) ja ”Spartalaisia lausumia” (*Moralia* 235f). – INNOSTAA. Tyrtaios-sitaatissa innostaa-verbin sijaan luetaan myös ”kaunistaa” (”taivava kaunistamaan nuorten miesten mieliä”).
2. USUTTAA KOIRIA JAHTAAMAAN TÄPLIKÄSTÄ KAURISTA. Euripides, *Hippolytos* 218 (suom. Maarit Kaimio).
3. GLADIAATTORIT. Gladiaattori on kreikaksi *monomakhos*, ”yksintaistelija”. – PUHDAS NÄYTÖS. Soklaroksen mielestä metsästys on ”puhdas näytös” (*katharos thea*) eli aidompi mittely kuin keinotekoinen areenalla tapahtuva taistelu. – HEIKKO ON MIEHEN... Säkeet ovat Euripideen kadonneesta tragediasta nimeltä ”Aiolos”, frag. 27 Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*. Plutarkhos lainaa samoja säkeitä esseessään ”Satumasta” (*Moralia* 98 e), jossa ne esitetään yksiselitteisesti ihmisen yliveraisuuden ylistyksenä.
4. KOLMEKYMMENTÄ TYRANNIA. Lyhyt niin sanottu kolmenkymmenen tyrannin valtakausi (404–403) Ateenassa tarkoitti sitä, että monet demokratian kannattajat tuomittiin maanpakoon tai teloitettiin.
5. ELÄINTEN SURMAAMISESTA. Ajatus siitä, että lihansyönti oli ihmiskunnan käyttöönsä ottama tapa, esiintyi useilla antiikin ajattelijoilla. Aristoteleen koulun johtaja Theofrastos (371–287) esitti kirjoitelmaansa ”Hurskaudesta” käsityksen, että sattumalta temppelialueelle tullut härkä tai muu eläin oli syönyt alttarilta pyhitettyjä ohrakakkuja. Theofrastoksen kirjoitelmasta on tallella vain katkelmia, joista osa on säilynyt uusplatonikko Porfyrioksen teoksessa ”Pidättäytyminen sielulisten eläinten syömisestä”. Plutarkhos esittelee käsityksiään siitä, minkä vuoksi eläimiä alettiin surmata, myös kirjoitelmissaan *Lihansyönnistä* (*Moralia* 993e) sekä *Pitopuheissa* (*Moralia* 729f). – KOTILIEDEN ASUKKI.

Lainaus on Sofokleen kadonneesta tragediasta (frag. 866, S. Radt, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, vol. 4); asiayhteyttä ei tunneta.

6. MERIELÄIMET. Tässä kappaleessa puhutaan *merieläimistä*, mutta Faidimos esittelee *vesieläimiä*, toisin sanoen vesistöissä (meret mukaan lukien) tai niiden lähetyvillä eleviä eläimiä.

7. STOALAISTEN ARGUMENTTI. Argumentti on Khrysippoksen (n. 279–205), stoalaisen koulukunnan kolmannen johtajan, nimissä. Von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta* II, 189.

8. MUTTA JOS ON LIIOITELTUA OLETTAA... Tämän monimutkaisen lauseen perusajatuksena on se, että esimerkiksi stoalaiset jakavat elävät olennot järjellisiin (viisaat ihmiset) ja järjettömiin (kaikki muut ihmiset ja eläimet), mikä on liioiteltua tai johtaa väärin johtopäätöksiin. Tällaisista lähtöoletuksista on myös vaikea keskustella sellaisten kanssa, jotka Autobuloksen tavoin olettavat, että aistiva olento aina jollain tapaa tekee päätelmiä aistimuksistaan.

9. LUONNON TARKOITUKSEN MUKAISUUS. Ajatus luonnon tarkoituksenmukaisuudesta on tässä muodossa pikemminkin Aristoteleen ja Theofrastoksen (eli peripateettisen koulukunnan) kuin stoalaisten esittämä. – SOPIVAT JA VIERAAT. Plutarkhos käyttää edellisestä termiä *oikeios*, joka tarkoittaa omaan piiriin kuuluvaa, myös esimerkiksi sukulaisia ja ystäviä.

10. STRATON. Straton (n. 335–269) oli Aristoteleen perustaman, peripateettisen filosofikoulun kolmas johtaja ja erikoistunut etenkin luonnonfilosofiaan. – JÄRKEILEMINEN. Järkeilemisestä käytetään tässä verbiä *noein*. – MIELI NÄKEE JA MIELI KUULEE... Suosittu sanonta kulkee kome diarunoilija Epikharmoksen (n. 530–440) nimissä. Plutarkhos lainaa sitä muuallakin, esimerkiksi ”Sattumasta”-kirjoitelmassa (*Moralia* 98c). – KUNINGAS KLEOMENES. Spartassa oli useita Kleomenes-nimisiä kuninkaita. Heistä ensimmäinen (n. 540–489) oli edellä mainitun Leonidaan vanhempi velipuoli. Tässä viitataan kuitenkin Kleomenes III:een, joka hallitsi vuosina 235–222 ja josta Plutarkhos kirjoitti elämäkerran.

11. TURHAUTTAVAT MÄÄRITELMÄT. Nämä ovat stoalaisia määritelmiä ja viittaus on mahdollisesti Khrysippoksen teokseen. Määritelmät ovat

säilyneet myös myöhäisantiikin kirjoittajan Stobaioksen teoksessa (ks. von Arnim, *Stoicorum Veterorum Fragmenta* III 173), mutta vain Plutarkhos esittää stoalaisten tai Khrysippoksen määritelleen muistin kyseisellä tavalla. – MIELTÄMINEN, HUOMIOIMINEN, KÄSITTÄMINEN. Kreikan sanat *noēsis*, *ennoia* ja *dianoēsis* on tässä käännetty sanoilla ”mieltäminen”, ”huomioiminen” ja ”käsittäminen”. (Ks. myös ”Yleiskäsitteistä: stoalaisia vastaan”, *Moralia* 1085a.)

12. TUNTEISTA. Stoalaisten tunneteoriasta Plutarkhos puhuu myös kirjoitelmassaan ”Moraalisesta hyveestä” (*Moralia* 441c). Stoalainen ihanne oli tunteensa ja intohimonsa hallitseva tai niitä vailla oleva ihminen. Stoalaista tunneteoriaa selvittelee myös esimerkiksi Diogenes Laertios teoksessa *Merkittävien filosofien elämät ja opit* (VII 110–114), jossa korvien nautinto myös määritellään lumoamiseksi. – ELÄINTEN LUMOAMISESTA. Plutarkhos kertoo eläinten lumoamisesta myös ”Pitopuheissa” (VII 5, 704f–705a) sekä *Neuvoja vastanaineille* -kirjoitelmassa (138b). – LOOTUSHUILU. Lootushuilu (*fōtinks*) oli käytössä erityisesti Egyptin Aleksandriassa, jossa Plutarkhoskin oli käynyt. – NIILINSILLI. *Thrissa*-niminen kala tarkoittaa tässä mahdollisesti ”niilinsilliä” (*alosa fallax nilotica*).

13. IKÄÄN KUIN SUUNNITTELEE. Verbi on *paraskeuazomai*, joka tarkoittaa ”valmistaa itselleen”. Kohdassa ei ole sanaa ”pesä”, mutta ilmeisesti viitataan pääskysten taitoon rakentaa pesiä, joka näyttää vaativan ennalta suunnittelua, harkintaa. – AUTOBULOKSEN (PLUTARKHOKSEN) ARGUMENTISTA. Toisin sanoen Plutarkhoksen mielestä on yhtä typerää väittää, että eläin ”ikään kuin” elää kuin että se ”ikään kuin” tuntee. Stoalaisten lisäksi (ks. von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta* II 240) esimerkiksi Cicero oli sitä mieltä, että vain ihmisellä on mieli tai sielu (*mens*) ja eläimellä on vain ikään-kuin-mieli (*quiddam simile mentis*) (Cicero, ”Jumalten oleuksesta”, *De natura deorum* II 29).

14. HYVEISTÄ JA PAHEISTA. Plutarkhoksen mielestä hyveissä ja paheissa on asteita. Sen sijaan stoalaisten mielestä sinänsä kunnollisen miehen tekemät pikkurikkeet ovat yhtä raskauttavia kuin vaikkapa julmimman tyrannin tekemät rikokset. Tähän stoalaiseen ”nollatoleranssiin” Plutarkhos viittaa myös kirjoitelmassa ”Miten huomata edistymisensä hyveessä” (*Moralia* 76b). Edelleen, jos stoalaisten mielestä rationaalisuus

ja moralisuus ovat erottamattomia, tällöin eläimet eivät voi olla sen enempää hyveellisiä kuin paheellisiakaan.

15. APINOIDEN RUMUUS, KILPIKONNIEN HITAUUS. Plutarkhos tarkoittaa sitä, että ominaisuudet kauneus/rumuus sekä hitaus/nopeus ovat kokonaisuuksia eli että esimerkiksi rumuus on osa kauneuden käsitettä (ymmärrettävissä vain kauneuden käsitteen avulla). – TÄYDESTI VIISAS. Stoolaisten mielestä kukaan ei voi olla täydesti *sofos* (ks. Plutarkhoksen ”Stoolaisten ristiriitaisuuksia”, *Moralia* 1048b).

16. KYKY HUOLEHTIA PESUEESTAAN. Plutarkhos käyttää eläinten kyvystä huolehtia jälkeläisistään ja puolisostaan termiä *oikonomia*, joka tarkoittaa kodista huolehtimista ja taloudenhoitoa.

17. ANTIPATROS. Von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta* III 47. Stoolainen Antipatros Tarsoslainen eli 2. vuosisadalla eaa. Antipatros mahdollisesti kirjoitti teoksen, joka käsitteli eläinkysymyksiä. Plutarkhoksen kysymys–vastaus-muotoisessa tekstissä ”Luonnonilmiöiden syistä” (*Moralia* 911c–019f) todetaan ohimennen näin (kysymys 38), mutta tämä kysymys kuuluu teoksen loppuosaan, jota pidetään epäperäisenä.

18. LAINKAAN JÄRKEÄ. Plutarkhos tarkoittaa siis esimerkiksi puita tai yleensä kasveja, joista ei voi sanoa, että toinen puu on toista arempi, laiskempi ja niin edelleen.

19. MAHDOTONTA SAIRASTUA – SAIRAUS. Kohdassa käytetään sanoja *empathēs* ja *pathos*, joista viimeksi mainittu tarkoittaa sekä kärsimystä että tunnetta, affektiota, sitä, että on jonkin voimakkaan vaikutelman alaisena.

20. SIVISTYNEESTI JA OIKEAMIELISESTI. Soklaros/Plutarkhos käyttää tässä adverbijä *hēmerōs*, ”lempeästi, sivistyneesti” eli sovussa muiden kanssa, sekä *filanthrōpōs*, ”ihmisrakkaasti”, joka Plutarkhoksella tarkoittaa myös jonkinasteista pyrkimystä oikeudenmukaisuuteen (ihmiset eivät pyri riistämään toisiaan). – MONENLAJISET ATERIAT. *Kosmos diaitēs* voi viitata taidokkaisiin aterioihin, mutta *diaita*-sanana perusmerkitys on elämäntapa. Asiatyhteytenä on kuitenkin syöminen: viitataan toimiin maalla ja merellä ja (kirjaimellisesti) vuorilla tarvittavaan taitoon eli metsästykseen.

21. SYÖKÖÖT TOISIAAN KALAT... Hesiodos (700-l. eaa.): *Työt ja päivät* 277–279, suom. Paavo Castrén.
22. Plutarkhos lainaa samaa Euripideen kadonneen tragedian kohtaa (frag. 412 Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*) pidemmässä muodossa kirjoitelmassaan ”Miten erottaa ystävä imartelijasta” (*Moralia* 63a).
23. ATOMIOPPI. Atomiopin omaksunut epikurolaisuus oli ensimmäinen kreikkalainen filosofia, jossa pohdittiin vapaan tahdon ongelmaa materialismin puitteissa. Jos kaikki määräytyy atomien liikelakien mukaan, eikö kaikki ole ennalta määrättyä? Ratkaisuksi kehiteltiin atomien liikkeen satunnaiset poikkeamat.
24. POIKANI PLUTARKHOS. Plutarkhos viittaa tässä itseensä. – VÄYLÄ. Plutarkhos tarkoittaa väylällä sitä ajatustapaa, jossa elävää olentoa pidetään arvokkaana, mutta ihminen voi jossain määrin käyttää toisenlaisia eläimiä hyväkseen.
25. EMPEDOKLES JA HERAKLEITOS. Ks. fragmentit B135 ja B80 Diels & Krantz, *Der Fragmente der Vorsokratiker* sekä Aristoteles, *Retoriikka* (I 13, 1373b14). – SIKIÖN RUOKKIMINEN. Sikiö saa kohdussa ravintonsa äidistä istukan kautta eli sikiö syö äitiään.
26. ANTANEENSA ... PALVELIJOIKSI JA PONNISTELUJEMME HELPOTTAJIKSI. Aiskhyloksen kadonneesta ”Vapautettu Prometheus” -tragediasta, frag. 194 Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*. Plutarkhos lainaa samaa kohtaa myös ”Sattumasta”-kirjoitelmassa (*Moralia* 98c).
27. SURMAISI ... PUOLUSTAUTUMAAN. Autobulos ajattelee siis esimerkiksi jäniksiä. Taustalla on ajatus metsästyksestä sotana eläimiä vastaan – miksi siinä raukkamaisesti taistellaan myös aseettomia vihollisia (kuten jäniksiä) vastaan? Metsästyksessä käytettiin myös paikalleen sidottuja houkutuseläimiä.
28. BIONIN HUOMAUTUS. Lausuma on kyynikkofilosofi Bion Borys-theneslaisen (n. 325–250), jonka kirjoitelmista on säilynyt vain katkelmia. Myös Aristoteles siteeraa sitä ”Eudemoksen etiikassa” (VII 10, 1243a20).

29. TAITAVIA. Taustalla *daimōn*-sana; Homeros, *Ilias* V 49. – MIELLYTTÄVÄT MERITEOT. Homeros, *Odyseia* V 67. – TYDEUN POIKAA... Homeros, *Ilias* V 85. – HÄNTÄ ON PALKINNUT... Lainaus on peräisin tuntemattomalta runoilijalta. – METSÄSTÄJÄJUMALATAR JA DIKTYNNA. Metsästäjäjumalatar (*Agrotera*) oli Artemiin lisänimi samoin kuin Diktyнна, joka viittaa metsästysverkkoon. – OPTATOS. Optatos on ”ikätoverimme”: kreikassa käytettiin itsestä joskus me-muotoa, mutta tässä monikko voi myös tarkoittaa Autobulosta ja Soklarosta.

30. JA ON MERENELÄVIÄ, JOTKA. Säilyneessä tekstissä on tässä kohtaa aukko, jonka pituudesta ei ole tietoa. – MERENELÄVIEN PARITTELUSTA. On siis kyse maitia laskevasta koiraasta ja mätimunia laskevasta naaraskalasta. Plutarkhoksen aikalaisille ero eläviä poikasia synnyttävien nisäkkäiden ja munia tuottavien eläinten välillä oli selvä, mutta kielessä tätä erottelua ei tehty. – PARAIAS. Vrt. Aristoteles, ”Eläinoppi” (*Peri ta zōa historiai*) VIII 2, 591a24–25. Käsikirjoituksissa kalan lajinimi esiintyy hieman eri muodoissa, ja tarkka lajimääritys on mahdotonta. Tästä syystä olen jättänyt sanan kreikankieliseen muotoon *paraias*. – TAKATTO-MASSA TALOSSAAN... Hesiodos, *Työt ja päivät*, 524. Suom. Paavo Castrén. – VIITTAUS PLATONIIN. Platon, *Lait* VII, 823 d–e.

31. PEURA. *Elafos* lienee tarkasti ottaen saksanhirvi, *Cervus elaphus*. Suomessa tästä eläimestä käytetään myös nimitystä punahirvi, isopeura sekä uusimpana nisäkäsnimistötoimikunnan ehdotuksena isokauris. Kreikassa sanalla voi olla kaksi merkitystä. Plutarkhos todennäköisesti tarkoitti *Cervus elaphusta*, mutta itäisillä alueilla sana viittasi kuusipeuraan eli täpläkauriiseen (*Dama dama*). Sana on tässä yhteydessä suomennettu peuraksi erotuksena jäljempänä tulevasta metsäkauriista (*Capreolus capreolus* tai *Antilope dorcas*, kreik. *dorkas*). Plutarkhoksen lajimääritykset eivät ole kaikissa tapauksissa täsmällisiä, ja Homeroksen runoissa tavallinen jumalan epiteetti *elafēbolos* käännetään vaihtelevasti kauriin, peuran tai hirven ampujana. Otto Manninen suosii suomennoksena kaurista. – MAKRILLI. Alkuteksti puhuu tunnistamattomaksi jäävästä amia-kalasta, jota on arveltu sardaksi (*Sarda sarda*) tai boniitiksi (*Katsuwonus pelamis*). Molemmat kuuluvat makrillien heimoon.

32. FAARAOROTTA. *Herpestes ichneumon*, ikneumoni eli egyptinmangusti.

33. VAHVAN KÄSIVARTENSA SEN YMPÄRI... Fragmentti on ainoastaan tässä tekstissä säilynyt ote mahdollisesti tragedianäytelmästä, jonka kirjoittajaa ei tiedetä. (Kannicht–Snell, *Tragicorum Graecorum Fragmenta* vol. II, fragmentti 416.)

34. LEMPI JA MAIRITUS HELLÄ. Homeros, Ilias XIV 216, suom. Otto Manninen. – KLEANTHES oli vuosien 330–230 välisenä aikana elänyt stoaalainen filosofi, josta tuli Ateenan stoalaisen koulun johtaja 260-luvulla, koulun perustajan Zenonin kuoleman jälkeen. – OSATTOMIA JÄRJESTÄ. Tarkasti ottaen Kleanthes tässä puhujan mukaan väitti eläinten olevan osattomia *logoksesta*, joka merkitsee myös puhetta, sanoja, lauseoppia jne. (Kleanthes-fragmentti: von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, I, 515.)

35. ARATOS (n. 315–240) toimi eri puolilla hellenististä maailmaa mm. lääkärinä ja filosofina, mutta hänet tunnetaan ennen kaikkea opetusrunoelmistaan. – KOVERASTA KUOPASTAAN MUNANSA... Aratos, *Fainomena*, säkeet 956–957. Tähtiä ja muita taivaan ilmiöitä käsittelevä opetusrunoelma *Fainomena* ("Ilmiöitä") perustuu luultavasti noin sata vuotta aiemmin eläneen tähtitieteilijä, matemaatikko Eudoksos Knidoslaisen teksteihin.

36. SIELUNTILAT JA TUNTEET. Kreikan monimerkityksinen *pathos*-sana on tässä käännetty "sieluntiloiksi ja tunteiksi". Se viittaa (usein kärsimyksen) kokemiseen, tunteisiin, passioihin – tilaan, joka seuraa subjektiin vaikuttavista ulkoisista olosuhteista.

37. HAGNON. Reetori, filosofi Hagnon Tarsoslainen oli platonilaisen skeptikko Karneadeen oppilas 100-luvulla eaa.

38. DEUKALION oli kreikkalaisessa mytologiassa Prometheuksen poika, joka ainoana ihmisenä vaimonsa Pyrrhan ohella selvisi Zeuksen rai-von synnyttämästä suuresta tulvasta. Samantyyppinen hahmo tunnetaan myös sumerilaisesta sekä juutalaisesta ja arabialaisesta mytologiasta (Utnapištim, Nooa).

39. GALBA. Sisällissodassa kuolleen roomalaisen nimen kohdalla on käsikirjoituksessa aukko. Noin 130 vuotta Plutarkhosta myöhemmin elänyt Ailianos ("Eläinten erityispiirteistä", *Peri zōōn idiotētos* VII 10)

kertoo saman anekdootin ”roomalaisesta Kalboksesta”, jonka nimen ediittorit hyväksyvätkin yleisesti täydennyksenä Plutarkhoksen tekstiin. Kalbos voi olla kreikankielinen muoto latinalaisesta nimestä Calvus, mutta Plutarkhoksen omien tekstien sekä seuraavan, kuningas Pyrrhosta koskevan anekdootin rinnalla todennäköisempi vaihtoehto on keisari Galba. Servius Sulpicius Galba (3 eKr.–69 jKr.) ehti olla keisarina seitsemisen kuukautta Neron valtakauden jälkeisessä sekavassa tilanteessa. Hän sai surmansa pretoriaanikaartin käsissä, ja Plutarkhoksen toisaalla kertoman mukaan surmaajat leikkasivat keisarin pään ruumiista irti (Plutarkhos, *Galba* 27). – KUNINGAS PYRRHOS oli Luoteis-Kreikassa sijaitsevan Epeiroksen kuningas kahteen otteeseen, ensin teinipoikana 300-luvun lopussa eKr. ja uudestaan 200-luvun alussa, vuodesta 297 kuolemaansa asti, vuoteen 272. Myös Makedonian kuninkaana hän toimi kahteen otteeseen 200-luvun puolella. ”Pyrrhoksen voitto” viittaa vuonna 279 eKr. käytyyn Herculaneumin taisteluun, jossa Pyrrhoksen armeija voitti roomalaiset kärsien itse kuitenkin raskaita miestappioita.

40. GANYKTOR NAUPAKTOSLAISEN POJAT JA HESIODOS. Hesiodos oli 700-luvun eaa. jälkipuoliskolla elänyt eepinen runoilija, jota pidetään varhaisimpana eurooppalaisena, nimeltä tunnettuna kirjailijana. Hesiodoksen elämästä ja kuolemasta kerrottiin erilaisia anekdootteja, ja hieman Plutarkhosta myöhempi Pausanias (n. 110–180) tietää kertoa myös Ganyktorin poikien nimet, Ktimenos ja Antifos (Pausanias, ”Kreikan kuvaus”, *Perihēgēsīs tēs Hellados* IX 31, 6). Hesiodoksen kuolemaan palataan luvussa 36, kohdassa 984d.

41. KROMMYON sijaitsi noin 65 kilometrin päässä Ateenasta itään, Megaran ja Korintin välissä, suunnilleen nykyisen Agioi Theodoroin kohdalla.

42. HEKATOMBI-TEMPPELI tarkoittaa Parthenonia, joka rakennettiin Ateenan Akropoliselle 440-luvulla eaa. Muulia kohtaan osoitettua solidaarisuutta muisteltiin Ateenassa siis vielä 1. vuosisadalla ajanlaskumme alun jälkeen, tässä puhuvaa Aristotimosta ja hänen kumppaneitaan edeltävän sukupolven opiskellessa kaupungissa.

43. SUHTEEMME ELÄIMIIN EI... Vaikeasti kääntyvä ilmaus *hēmin ouden pros ta zōa dikaion esti* esiintyy tässä ja heti seuraavassa kappaleessa sekä

Pitopubeiden kohdassa 669d. Adjektiivi *dikaios* on johdettu monimerkityksisestä sanasta *dikē*, johon liittyy oikeuden ja oikeudenmukaisuuden, sivistyksen tuomien velvoitteiden ja tapaoikeuden, yhteiskunnallisen järjestyksen ja oikeamielisyyden vivahteita. Ilmaus *hēmin... pros ta zōa (dikaion esti)* on suomennettu ”suhteenamme eläimiin” ja pyritty välittämään *dikaios*-sanana laajaa merkityskenttää tässä kohtaa ”oikeudenmukaisuuden ja velvollisuuksien piirillä”. *Dikaios*-problematiikasta ks. taustaessee s. 211–213. – SINUT SYNNYTTI HARMAA MERI. Homeros, *Ilias* XVI 34.

44. OIKEAMIELINEN JA VASTAVUORONINEN. *Dikaios*-adjektiivi on tässä suomennettu ”oikeamielisenä ja vastavuoroisena”. – LYSIMAKHOS (n. 355–281) oli Aleksanteri Suuren sotapäällikkö ja myöhemmin Traakian kuningas. – HYRKANIALAINEN. Hyrkania, nykyinen Mazandaranin ja Golestanin alue Iranissa, sijaitsee Kaspianmeren eteläpäässä. Kreikkalainen Hyrkania-nimitys pohjautuu maakunnan persiankieliseen, ”Susi-maata” merkitsevään nimeen Verkāna. Hyrkanialainen voi siis viitata joko koiran syntymämaahan tai rotuun, tai molempiin.

45. KUNINGAS POROS. Poros on kreikkankielinen muoto ilmeisesti nimestä Purushottama. Hän hallitsi Punjabissa, nykyisten Jhelum- ja Chenab-jokien (kreikaksi Hydaspes ja Akesines) välissä sijainnutta hindulaista valtakuntaa, taisteli Aleksanteri Suurta vastaan vuonna 326 eaa. ja kreikkalaisten mukaan päätyi tämän vasalliksi. Purushottama kuoli noin 317 eaa.

46. BUKEFALOS. Aleksanteri Suuren hevonen, josta kerrottiin paljon tarinoita. Nimi esiintyy yleisemmin muodossa Bukefalos ja merkitsee ”härkäpäistä”.

47. NE JUOKSIVAT ULVOEN KOHTI... Homeros, *Odysseia* XIV 30.

48. JOTA ALEKSANTERI SUURESTI IHAILI. Tekstissä on ilmeisesti turmelunut kohta. Tässä kohta on käännetty Plutarkhosta vuonna 1909 editoineen Hendrik van Herwerdenin ehdotuksen mukaisesti. Muutoin tämän käännöksen pohjana olevan tekstin editoinut Jean Bouffartigue pitää ehdotusta vartenotettavana mutta on itse jättänyt kohdan käsi- kirjoituksen mukaiseen (vajaaseen) muotoon.

49. THALES MILETOSLAISTA (n. 624–546) kreikkalaiset pitivät ensimmäisenä filosofina ja yhtenä ”seitsemästä viisaasta”. Thales oli joonialaisen luonnonfilosofian perinteen ensimmäinen nimeltä tunnettu edustaja, tähtitieteilijä ja matemaatikko, joka pyrki selittämään luonnonilmiöitä ja maailmaa jumalista ja myyteistä riippumattomasti ja oli siten yksi kreikkalaisen tieteellisen ajattelun alkuunpanijoista. Erityisesti Thales muistetaan vuonna 585 eaa. sattuneen auringonpimennyksen ennustamisesta ja teoriastaan, jonka mukaan vesi on kaiken olevan alkuperä.

50. PLETHRONIN MATKA. Yksi plethron on noin 30 metriä eli sata jalkaa. Plethron tosin oli sekä pituus- että pinta-alamitta, jälkimmäisessä tapauksessa siis noin 30 x 30 metriä.

51. PEURAVAATIMET. *Elafos* on tässä jälleen käännetty peuraksi (vrt. viite 31).

52. KETTU TIETÄÄ MONET NIKSIT... Sananlasku on liitetty sekä Homerokseen että jambi- ja elegiarunoilija Arkhilokhokseen (n. 680–645). – ION Khioslainen (490/480–n. 420) oli draamarunoilija, lyyrikko ja myös proosaa kirjoittanut filosofi, jonka tuotannosta on säilynyt vain murusia. (Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, 38.)

53. JUBA II (n. 50 eaa.–23 jaa.) oli Mauritanian kuningas. – PTOLEMAIOS FILOPATOR (244–204) hallitsi Egyptiä vuodesta 221 kuolemaansa saakka. – PTOLEMAIOS FILOPATORIN VOITTO ANTIOKHOKSESTA. Ptolemaios IV Filopator voitti Syyriaa hallinneen Antiokhos III:n joukot Rafian taistelussa v. 217 (nyk. Rafahin kaupunki Gazan kaistaleen eteläosassa). Molemmat armeijat käyttivät taisteluelefantteja.

54. GRAMMAATIKKO ARISTOFANES Byzantionlainen (257–n. 180) oli Aleksandrian pääkirjastonhoitaja, joka tunnetaan etenkin Homeros-tutkimuksistaan ja kreikan aksenttien merkintäjärjestelmän kehittämisestä.

55. YÖHÖN. Sana puuttuu alkutekstistä, mutta ”yö” tai ”vuorokausi” on ilmeinen täydennys.

56. KOMMUNIKATIIVINEN KIELI. ”Kommunikatiiviseksi kieleksi” on tässä käännetty tärkeä stoalainen käsite *proforikos logos*, joka sittemmin sai myös kristillisessä teologiassa oman sovelluksensa. Stoalaisen näkemyksen

mukaan toisenlaisilla eläimillä ei ollut sen enempää puhuttua, ”kommunikatiivista” kieltä kuin sen vastinparia, sisäistä kieltä, siis järkeä ja ajattelua (*endiathetos logos*). Tässä puhuva Aristotimos on vahvasti toista mieltä.

57. OPETTAMINEN JA OPPIMINEN. Sananmukaisesti alkutekstissä opettaminen on oppimista ”logoksellisempaa” (*logikōteros*). *Logos*-sanan laaja merkityskenttä vaikeuttaa kääntämistä: opettaminen on siis oppimista vahvemmin kielellistä, sanoihin ja puheeseen nojautuvaa, loogista älykkyyttä ja sen ilmaisukykyä edellyttävää toimintaa. – VIITTAUS ARISTOTELEESEEN. Aristoteles, ”Eläinoppi” (*Peri ta zōa historiai*) IV 19, 536b17; ks. myös IX 1, 608a17.

58. VESPASIANUS. Titus Flavius Vespasianus (9–79) hallitsi Roomaa vuodet 69–79. Kuudesta edeltäjästään poiketen hän eli kypsään ikään asti ja kohtasi luonnollisen kuoleman.

59. VIITTAUS DEMOKRITOKSEEN. Diels–Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, B 154. Esisokraatikko Demokritos (460–370) muistetaan erityisesti atomiopistaan.

60. MUNKINHUPPU. Tarkemmin sanottuna kyseessä on joko *Arum maculatum* tai *Arum italicum*, kr. *aron*.

61. KREETANOREGANO eli *Origanum dictamnus* (kr. *diktamnon*) on endeeninen kreetalainen kasvi, jota käytetään edelleen paitsi lääkinnällisiin tarkoituksiin myös muun muassa eräiden juomasekoitusten maustamiseen ja yrttiteenä sellaisenaan.

62. SUSA on ikivanha elämläis-persialainen kaupunki, nykyinen Shush lounaisessa Iranissa. – KTESIAS KNIDOSLAINEN oli kreikkalainen lääkäri ja historioitsija, joka toimi muun muassa Persian kuninkaan Artakserkses II:n lääkärinä 400–300-lukujen taitteessa.

63. VALKOBEISAN ÄÄNNÄHDYS. Kyseessä lieene joku keihäsantilooppilaji, *Oryx leucoryx* tai *Oryx dammah*, jota kutsutaan myös sapelibeisaksi. Vrt. Pliniuksen ”Luonnonhistoria”, *Naturalis historia* II 107, ja Ailianoksen ”Eläinten erityispiirteistä” (*Peri zōōn idiotētos*) VII 8, joiden mukaan valkobeisan päästävä ääni on aivastus.

64. Bouffartiguen mukaan kohta on käsikirjoituksissa kieliopin vastainen ja ilmeisesti turmeltunut niin, että joitakin sanoja puuttuu.

65. JUMALTEN AIRUIKSI. Euripides-sitaattia ei ole pystytty paikantamaan yhteenkään tunnettuun näytelmään. – SAMAN JUMALAN PALVELIJAN KUIN JOUTSENET. Plutarkhoksen Platon-lainaus ei ole aivan sanatarkka, vrt. Platon, *Faidon*, 85b: ”Minä [Sokrates] katson itsekin olevani saman jumalan palvelija kuin joutsenet, olen vihkiytynyt samalle jumalalle, ja olen saanut isännältäni yhtä hyvät näkijänlahjat kuin nekin (...).” Suom. Marja Itkonen-Kaila. Joutsenten palvelema jumala, johon Platonin teksti viittaa, on Apollon. – ANTIOKHOS. Antiokhos Hieraks (”haukka”) oli Lähi-itää hallinneen Antiokhos II:n poika ja yritti tämän kuoltua (246 eaa.) kaapata vallan isoveljeltään Seleukos II:lta. Antiokhos pitikin valtakunnan Anatolian puoleista osaa hallussaan useita vuosia, mutta kuoli Pergamonin kuninkaalle tappion kärsineenä maanpaossa Egyptissä vuonna 226 eaa.

66. KUN KIELTÄYTYY TARJOTUISTA... Sama Pindaroksen säe (fragm. 228 Snell) on kirjoituksessa ”Pitääkö vanhan miehen osallistua valtiollisiin tehtäviin?” (*Moralia*, 783b).

67. ONHAN TEILLÄ RUNSAASTI VAPAATA... Faidimos puhuttelee kilpaväittelyn tuomareita. – NUORET MIEHET. Nuorukaisilla (tekstissä vain *khoroí*, ”kuorot”) tarkoitetaan kuuntelemassa olevia nuorukaisia, joille kilpaväittely oli myös opetustilanne.

68. MAAELÄIMET. Tarkastelun kohteena ovat ilmeisesti kotieläimet. – SAMANHEIMOISUUS. *Homofylia*. Faidimos käyttää tässä substantiivivia, Soklaros edellä johdannossa adjektiivivia ”samanheimoinen”, *homofylēs* (6. luku, 964b). Faidimos kuitenkin ottaa samanheimoisuuden annettuna, Soklaros vain mahdollisena asenteena, joka velvoittaisi kohtelemaan eläimiä hyvin. Ks. myös *Pitopubeita* 729e–f (puheenaihe VII 8, 3. luku). – JÄLJITTELYN MALLEJA. Ilmaisua vastaa alkutekstissä vain sana *mimēsis*.

69. ARETHUSA-LÄHDE. Arethusa-nimisiä lähteitä oli Kreikassa useita. Plutarkhos tarkoittaa tässä mahdollisesti Euboia-saaren Khalkiin Arethusa-lähdettä. – CRASSUKSEN MUREENA. Tarina konsulipoliitikko Lucius Licinius Crassuksen (140–91) lemmikkimureenoista tunnettiin

hyvin, ja Plutarkhos viittaa siihen useissa kirjoitelmissaan. Virkatoveri Domitius vastusti Crassuksen ylellistä elämäntapaa. Ailianoksen mukaan Crassus koristi mureenan kaulakorulla ("Eläinten erikoispiirteistä", *Peri zōōn idiotētos*, VIII 4).

70. FILINOS. Pythagoralaisesti suuntautunut Filinos kuului Plutarkhoksen ystäväpiiriin (*Pitopuheet*).

71. TARINA PTOLEMAIOKSEN KUOLEMASTA. Ei tiedetä, kenestä Ptolemaioksesta tarina kertoo. Tarina on myös Ailianoksella ("Eläinten erikoispiirteistä", *Peri zōōn idiotētos*, IX 172), jonka perusteella kohtaa on myös korjattu.

72. EIVÄT OLE TÄYSIN ERILAISIA KOKEMUKSILTAAN. *Asympathos*. Tämä kreikan sana viittaa toisaalta sellaiseen, joka ei koe myötätuntoa toisia kohtaan ja toisaalta sellaiseen, joka ei koe samoja tunteita kuin toiset. Edelleen *pathos* tarkoittaa myös kärsimystä ja kokemusta. Tässä kohdassa sanalla viitataan kokemusmaailmojen erilaisuuteen. – KAURIIN NIMESTÄ. Kansanetymologia tulkitsee kauriin (*elafos*) nimen ilmentävän sen nopeutta (*elafrotēs*). Plutarkhos Faidimoksen suulla antaa oman selityksen: *elafos* < *helksis ofeōs*, "käärmeiden houkuttelu". Kohdassa on siis kyse saalistamisen helppoudesta: se on helpointa silloin (ja vaatii vähiten nokkeluutta), kun saaliseläimen voi houkuttaa paikalle. Mereneläviä on kuitenkin vaikea houkuttaa maalle.

73. JA SYÖVEREIHIN KUIN PAINAVA... Homeros, *Ilias* XXIV 80–82. Suom. Otto Manninen. – ARKHILOKHOS. Arkhilokhosta (n.680–645) arvos-tettiin etenkin jambirunoilijana. – ARISTOTELES. Käsikirjoituksissa lukee Aristoteles, jonka tilalle on ehdotettu kirjallisuuden tutkijoita, Samothrakeen Aristarkhosta tai Aristonikos Aleksandrialaista. Aristoteleella Plutarkhos saattaa kuitenkin viitata Aristoteleen koulun laatimaan versioon Homeroksen eepoksista selityksineen.

74. SOSIAALISUUS JA KESKINÄINEN KIINTYMYS. *To koinonikon – to filallēlon*. Samat termit myös jäljempänä, esim. 29. luku 979f.

75. KERTOMUS ELEFANTEISTA. Ks. edellä Aristotimoksen tarina toisiaan pelastavista norsuista, 17. luku 972b. – JUBA-KUNINKAAN KIRJOITELMAT. Mauretanian kuninkaana vuosina 25 eaa. – 23 jaa. olleen Juba II:n valta-

kunnassa intialaiset norsut olivat yleisiä työeläimiä.

76. TÄYSSAALIIKSI. Homeros, *Ilias* V 487. Otto Manninen suomentaa sanan ilmaisulla ”kietova verkko” (*panagros*). Kreikkalaisilla oli käytössä ainakin neljä erityyppistä verkkomallia.

77. HOMEROKSEN JUMALISTA. Ks. esim. Homeros, *Ilias* V 345.

78. MERIKROTIN SAALISTUSTAPA. Kohdan kala *halieus* on tulkittu merikrotiksi. *Halieus* tarkoittaa kalastajaa. Naarasmerikrotti houkuttelee saalista ohuen lonkeron päässä olevalla tuikulla. – ARISTOTELES SEEPIASTA. Aristoteles, ”Eläinoppi” (*Peri ta zōa historiai*), 622a. Seepiat ovat mustekalalaji, jolla on kymmenen lonkeroa, joista kaksi on pidempää pyyntilonkeroa. Sammakon tavoin se pyydystää myös pitkällä kielellään.

79. OLE MIELELTÄSI MERENELÄVÄN... Pindaroksen kadonneen hymnin katkelma (fragmentti 235 Bowra). – THEOGNIS. Elegiarunoilija Theogniksen (500-luvulla eaa.) mieltämyyppisiä säkeitä siteerattiin ahkeraan (tässä säkeet 215–216). – KUTEN THEOFRASTOS SANOO. Theofrastos (371–287) oli Aristoteleen kuoltua koulun johtaja. Kyseinen fragmentti (189 Wimmer) on jostakin tuntemattomasta Theofrastoksen teoksesta.

80. KIERTOKULKU JA SARJA KESKINÄISTÄ SAALISTAMISTA JA PAKOA. Faidimos/Plutarkhos puhuu kiertokulusta (*kyklos*), joka tuntuu hieman vastaavan ravintoketjun käsitettämme. Iso rapu (tai langusti) vangitsee mureenan, joka ahdistelee mustekalaa, joka puolestaan pystyy tunkemaan lonkeronsa ravun kuoren sisään.

81. SIILI. Ks. edellä 16. luku, 972a. – KURJET. Ks. edellä 10. luku 967b–c.

82. KURJEN NOKKELA TEMPPU. Ks. edellä 10. luku 967c. – EI KOSKAAN SAA PYSÄHTYÄ... Runositaatti joltakin tuntemattomalta jambirunoilijalta.

83. VIITTAUS ARISTOTELEESEEN. Aristoteles, ”Eläinoppi” (*Peri ta zōa historiai*), 598b. – AISKHYLOS. Katkelma jostakin Aiskhyloksen kadonneesta draamasta. Säkeitä lainasivat muutkin eläinaiheesta kirjoittaneet, kuten Ailianos. – KALASTAJA. Tekstissä on käytetty täsmällistä termiä *thunnoskopos*, joka tarkoittaa tonnikalojen tähystelijää.

84. SARDA. Kreikan *amia* on tulkittu esimerkiksi juovaselkäsardaksi

(*sarda sarda*). Amia-kalan etymologia – sanoista *amia* < *hama ienai*, ”kulkea yhdessä”, ks. Athenaios ”Sofistit aterialla” (VII 278a). – TONNIKALAN POIKANEN. *Pēlamus* < *pelein*, ”olla”, *hama*, ”yhdessä”. – SYMBIOOSI. Plutarkhos/Faidimos käyttää tässä kreikkalaista sanaa *symbiōsis*, joka tarkoittaa yhdessäeloa mutta on merkitykseltään toki epätarkempi kuin nykyään käytetty biologinen termi. – SIMPUKANVARTIJA. *Pinothēras*: simpukanvartija; kreikkalaisen sanan loppuosa tarkoittaa metsästäjää tai saalistajaa. Kyseessä on joko *pontonia pinnophylax* tai *pinnotheres pinnotheres*. – KHRYSIPPOS SIMPUKANVARTIJASTA. Khrysippos piti simpukanvartijaa pelkästään loisena eikä ilmeisesti tiennyt symbioosista. (Ks. von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta* II 729, 730; III 369.)

85. SIENIELÄIMEN KUVAILU. Stolaiseen kielenkäyttöön viittaa sienieläimen kuvailu kieltöilmaisuin: *a-psykhos*, *an-aisthētos*, *an-aimos*, ”sielu-ton”, ”aistimaton”, veretön”. – SIENENVARTIJA. *Typton spongicola*.

86. KROKOTIILINVARTIJA. Vrt. Herodotos *Historia* II 68. – FAARAOROTTA. Vrt. edellä 10. luku, s. 30–31.

87. ANTIKYRA. Antikyra sijaitsi Korintin lahdella, Delfoista noin parisenkymmentä kilometriä lounaaseen. – BOULIS. Tekstissä on Bouna, joka korjattu Boulikseksi, joka sijaitsi Antikyran lähellä.

88. ARISTOTELES KETTUJEN JA KÄÄRMEIDEN VÄLISESTÄ YSTÄVYYDESTÄ. Ks. Aristoteles, ”Eläinoppi” (*Peri ta zōa historiai*) 610a. Aristoteles toteaa näiden eläinten ”ystävyyssliiton” (*filia*) johtuvan vain siitä, että ne asuttavat samaa seutua. – TRAPPILINNUT. Trappilinnut (*Otididae*) kuuluvat kurkilintujen heimoon.

89. KORUAHVEN. Tekstissä kalan nimi on *anthias*. On arveltu, että kyseessä on *anthias anthias* eli koruahven. – PYHÄ KALA. Homeros, *Ilias* XVI 407: *hieros*. Otto Mannisen suomennoksessa kalaa ei nimetä. – PYHÄ LUU. Ris-tiluu, selkärangan viimeinen luu. – ERATOSTHENES. Matemaatikko, maan ympäryksen arvioija Eratosthenes (n. 276–194) kirjoitti myös runoja. – RANTAHUULIKALA. *Crenilabrus melops* tai ”kultakala”, *dorade*. Aristoteles puhuu samasta kalasta ”Eläinopissa” (*Peri ta zōa historiai*), 489b.

90. VIITTAUS ARISTOTELEESEEN. Aristoteles ”Eläinoppi” (*Peri ta zōa historiai*), 568b, 621a2. Puhutaan siis edelleen koruahvenesta.

91. HAIKALOISTA. Haikalat parittelevat ja alkio kehittyä naaraan ruumiissa; muna voi poistua emon ruumiista eri vaiheissa eri haikalalajeilla.

92. OLOLYGON-HUUTO. Verbi *ololyzein* viittasi rituaalihuutoon, jolla juhlistettiin esimerkiksi kiitosuhreja.

93. HALKYON. Halkyon-lintu on mytologinen mutta antanut lajinimen kuningaskalastajiin kuuluvalla jäälinnulle (*Halcyon chelicuti*). Halkyone (tai Alkyone) suututti miehensä kanssa ylijumala Zeuksen, joka aiheutti puolison hukkumisen ja muutti surevan Halkyonen jäälinnuksi.

94. LETO. Jumalatar, titaanin tytär Leto sai Zeuksen kanssa kaksoiset, Apollonin ja Artemiksen, jotka synnytti Delos-saarella. Delos oli siihen saakka ollut ajelehtiva saari.

95. JALKA-sanaa ei tekstissä ole. Mehiläisillä on kuusi jalkaa.

96. DELOS-SAARELL'AMMOIN... Säe on Homeroksen *Odyssiasta* (VI 162), mukailtu Mannisen suomennos. Odysseus ei puhu tuossa kohdassa Deloksen sarvialttarista vaan oliivipuusta. – SARVIALTTARI. Apollonille pyhitetystä Sarvialttarista (*Keration*) Deloksella Plutarkhos kertoo Theseus-elämäkerrassaan 21, 2, jossa mainitsee sarvien olleen härän-sarvia. Suomennoksessa on siten täydennetty sana ”härän”. Sarvialttarista kertoo myös Kallimakhos (n. 305–240) hymnissään Apollonille (3, 61–64). Yleensä sitä ei laskettu kuuluvaksi seitsemän ihmehen joukkoon.

97. (...) Tekstiä puuttuu. – ARTEMISTA. Jumalan nimi puuttuu. On arveltu, että kyseessä on Artemis. Artemiin yksi epiteetti oli kauriin-ampuja (ks. edellä 9. luku, 966a). – KELTAJUOVAMULLO. Kalan nimi oli *trigla*. Kyse on joko keltajuovamullosta tai rusotäplämullosta. – MERIJÄNIS. Merijänis on kotiloihin kuuluva kuoreton nilviäinen.

98. ARTEMIS DIKTYNNA. Artemiksen epiteetti Diktyнна viittaa metsätysverkkoon. – APOLLON DELFINIOS. Apollonia kutsuttiin myös Delfinijumalaksi. – RUNOILIJA SANOI, ETTÄ... Plutarkhos viittaa ”Homeeriseen hymniin Apollonille” (säkeet 388–546) – ”runoilija” on Homeros, koska Homeerisia hymnejä pidettiin Homeroksen laatimina. Hymnissä kerrotaan, kuinka Apollon perusti kulttipaikkansa Delfoihin ja hankki sinne

ensimmäiset palvojansa pakottamalla kreetalaisen laivan tulemaan Fokis-
maakunnan Kirrhaan, Delfoin satamakaupunkiin. Apollon muuttui
valtavaksi delfiiniksi, joka puhaltamalla ohjasi laivaa. Plutarkhos (tai
Faidimos) kuitenkin kieltää jumalan muodonmuutoksen. Apollonin
epiteetti Delfinios ("Delfini-jumala") perustuu tähän myyttiin samoin
kuin Delfoin nimi. – (...) Tekstiä on turmeltunut.

99. KERROTAAN MYÖS, ETTÄ... Tarinan Serapis-kultin tulosta Egyptin
Aleksandriaan Plutarkhos kertoo myös kirjoituksessaan "Isiksestä ja Osi-
riksestä" (*Moralia* 361f), mutta siitä puuttuu delfiniepisodi. Ptolemaios
Soter (n. 367–283) haetti unensa perusteella Mustanmeren rannikon
Sinopesta kuoleman valtakunnan jumalan, Plutonin, patsaan. Meno-
matkalla Aleksandriasta Sinopeen merimiehet ajautuivat Peloponnesok-
sen kaakkoisen Malean niemen kohdalla niemimaan väärälle puolelle.
Delfinin myrskystä pois ohjaama laiva päätyi Kirrhaan, Delfoin satama-
kaupunkiin Korintinlahdelle. Laivamiehet kysyivät Delfoin oraakkelilta
neuvoa, ja Apollon-jumala kehotti heitä tuomaan Sinopesta vain Pluto-
nin, ei tämän puolison Koreen eli Persefoneen patsasta. Tästä Plutonista
tuli Aleksandriassa Serapis. Kuolemanjumalan nimi on kreikaksi *Plutōn*,
latinaksi Pluto.

100. VASTAUS MEREN DELFIININ... Pindaroksen fragmentti 125 Bowra.
Ks. myös "Pitopuheet" (*Moralia*), 704f–705a, jossa saman lainauksen
avulla todistellaan, että myös eläimet nauttivat musiikista.

101. Ks. Herodotos, *Historia* I 24, ja Plutarkhos, "Seitsemän viisaan
pidor" (*Moralia*) 160f–162b. Delfinitarinoita on kootusti Pliniuksen
"Luonnonhistoriassa" (*Naturalis historia*) IX 24–23.

102. VAAN PÄÄSEIKKAPA JÄI SANOMATTA. Plutarkhos lainaa Homerosta,
Ilias IX 56. – KUN KERROIT KOIRASTA, ET OLISI SAANUT UNOHTAA DELFI-
NEJÄ. Ks. edellä 13. luku, jossa viitataan kertomukseen Hesiodoksen koi-
rasta, joka osoitti isäntänsä murhaajat. Tarinan Hesiodoksen murhasta
Plutarkhos kertoo tarkemmin "Seitsemän viisaan pidoissa" (*Moralia*,
162d–f) – mainitsematta kuitenkaan koiraa, ainoastaan delfinit. –
NEMEION JA RHION. Nemeion oli Zeuksen kulttipaikka Korintinlahden
pohjoisrannalla, Lokris-maakunnassa, jossa sijaitsi myös Rhionin niemi.

103. MYRTILOS LESBOSLAINEN KERTOO TARINAA. Myrtilos tai Myrsilos eli 200-luvulla eaa. Tarinan tapahtumapaikkana on Lesbos-saari. – PENTHILIDIT, ”Penthiloksen jälkeläiset”, oli Lesbos-saaren ylhäisimmän suvun nimi. – AMFITRITEEN ENNUSTUS. Merenjumala Amfitriteen ennustuksen mukaan Fineuksen (tai Smintheuksen) tytär oli uhrattava siirtokunnan perustamisen kunniaksi. Tarinan muunnelmia kertovat myös esimerkiksi Athenaios (XI 466c) ja Plutarkhos ”Seitsemän viisaan pidoissa” (*Moralia* 163b).

104. ON ARVELTU, ETTÄ... Ihmisiin rakastuvista eläimistä kertovia tarinoita kertaili Ailianos ”Eläinten erikoispiirteistä” -teoksessaan (*Peri zōōn idiotētos*). Saman tarinan hieman eri muunnelmin kertovat Filon Aleksandrialainen (poika ei kuole), Plinius, Antigonos Karystoslainen, Ailianos, Athenaios ja Oppianos. (Ks. Bouffartigue 2012, 134.) – IASOS. Iasos oli kaupunki Vähän-Aasian rannikolla, Halikarnassoksesta hieman pohjoiseen.

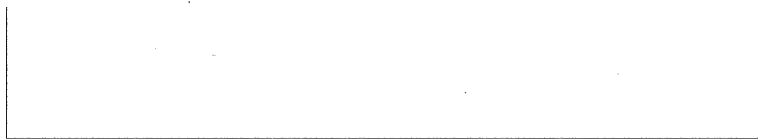
105. KOIRANOKSESTA KERTOVA JUTTU. Tarinan delfinien pelastamasta Koiranoksesta kertovat myös Ailianos (”Eläinten erikoispiirteistä” VIII 3) ja Athenaios (XIII 606e–f). Plutarkhos kertoo kahdessa muussa kirjoituksessaan Pythagoraan päästäneen delfinejä vapaaksi: ”Miten hyötyä vihamiehistään” (*Moralia* 91 c), ja tässä teoksessa suomennetussa otteessa *Pitopuheita* (VIII 729d–e). – KOIRANEION-LUOLA. Tämännimistä luolaa ei tunneta. – KYNTHOS-VUORI. Bouffartigue (2012, 64–65, L–LI) tulkitsee käsikirjoituksen sikynthoksen Kynthokseksi, joka oli Delos-saaren pyhä vuori. – VIIDESTÄKYMMENESTÄ MIEHESTÄ... Kohdassa lainataan jambirunoilija Arkhilokhosta (680–645), fragmentti 117 Diehl. Parokselta löydettyssä piirtokirjoituksessa lainataan toista Arkhilokhoksen säettä, jossa tämä tarina myös mainitaan.

106. STESIKHOROS KERTOO. Ks. D. A. Campbell (1991) *Greek Lyric* III, fragmentti 225. Stesikhoros (n. 640–555) kirjoitti lyriikkaa aihepiiriinään epiikan tarut. – ZAKYNTHOSLAISET. Odyссеuksen hallintaan kuului paitsi hänen kotisaarensa Ithaka myös lähisaari Zakynthos. – KRITHEUS. Kritheus on tuntematon kirjoittaja.

107. ON HIENOA KUINKA... Säkeet Sofokleen tuntemattomasta näytelmästä (fragmentti 867 Radt).

GRYLLOS

Gryllos

Tapahdumapaikkana on noitajumalatar Kirken vehmas saari, jossa Odysseus miehistöineen on majaillut vuoden päivät. Odysseus on vihdoin saanut Kirkeltä luvan lähteä kotiin vaimonsa luo. Kirken saari on lumottu: monet sen eläimistä ovat alun perin olleet ihmisiä. Kirke on taikajuomallaan muuttanut myös Odysseuksen miehiä eläimiksi heidän rantauduttuaan saarelle.¹

1. ODYSSEUS: Luulenpa, Kirke, että olen oppinut sinulta monia asioita, joita en ikinä unohda. Haluaisin kuitenkin vielä saada selville seuraavaa: onko noiden susiksi ja leijoniksi muuttamiesi ihmisten joukossa myös *kreikkalaisia*? 985d

KIRKE: Moniakin, parahin Odysseus. Monia. Mutta mitä sitten – miksi haluat tietää sellaista? 985e

ODYSSEUS: Koska, kautta Zeun, tekisin suuren palveluksen Kreikalle (ja saisin mainetta samalla), jos saisin palautettua maanmieheni alkuperäisiin ihmishahmoihinsa. Tietysti sinun luvallasi. En siis antaisi heidän jäädä tänne vanhenemaan epäluonnollisessa elukan hahmossa, toisin sanoen elämään säälettävää ja häpeällistä elämää!

KIRKE: Tässäpä mies, jonka typerä maineenhimo koituu vielä onnettomuudeksi paitsi hänelle itselleen ja hänen tovereilleen myös muille, täysin sivullisille.²

ODYSSEUS: Voi, huumaat ja muutat minua nyt *sanojesi* juomalla, Kirke. Sinähän muutat minutkin eläimeksi, jos saat minut vakuutuneeksi siitä, että eläimelle olisi muka onnettomuus muuttua ihmiseksi.³

985f KIRKE: Taidat olla itse nauttinut jotakin vielä oudompaa taikajuomaa? Sinä, joka kieltäydyit ikuisesta nuoruudesta ja kuolematonmuudesta minun rinnallani. Ja joka taistelet tuhansia koettelemuksia vastaan pyrkiessäsi yhä vain sen naisen luo, joka
986a on kuolevainen ja – vakuutan sinulle – ei enää kovin nuori...⁴ Itse asiassa näyttää siltä, että aidosti hyvän elämän sijasta sinä tavoittelit tyhjänpäiväistä kuvitelmaelämää, jotta sinua ihailtaisiin ja sinusta puhuttaisiin enemmän kuin mitä nyt tehdään!

ODYSSEUS: Anna olla, Kirke. Miksi meidän pitää aina riidellä samoista asioista? Ole kiltti ja päästä miehet vapaiksi.

KIRKE: Kautta Hekateen, asia ei ole niin yksinkertainen. He eivät ole eläimiä pelkästä kohtalon oikusta. Sinun pitää ensin kysyä heiltä *itseltään*, haluavatko he muuttua takaisin ihmisiksi. Niin, hyvä mies, jos he kieltäytyvät, sinun pitää todistaa, että olet oikeassa, vakuuttaa heidät. Ja jos et siinä onnistu, vaan he voittavat väittelyn, sinun pitää tyytyä siihen, että olet arvioinut niin itsesi kuin maanmiehesikin väärin.⁵

ODYSSEUS: Jumalatar, miksi teet minusta pilaa? Kuinka he muka voisivat väitellä kanssani niin kauan kuin he ovat aaseja, sikoja ja leijonia?

986b

KIRKE: Ole huoleti, sinä ihmisistä maineenhimoisin! Näytän sinulle, että he ovat järjellisiä ja kykenevät väittelemään. Tai riittää, että vain yksi väittelee kaikkien puolesta. Kas niin, keskustelepa tämän kanssa.

(KIRKE OSOITTAA SIKAA.)

ODYSSEUS: Kuinka puhuttelisin sitä, Kirke? Kuka se aikoinaan oli?

KIRKE: Mitä sillä on väliä väittelyn kannalta? Kutsu sitä vaikka Gryllokseksi, jos haluat.⁶ Minä menen nyt pois, jotta ei näyttäisi siltä, että se puhuu minua miellyttääkseen.

2. GRYLLOS: Terve, Odysseus.

986c

ODYSSEUS: Terve sinullekin... Gryllos.

GRYLLOS: Mitä haluat kysyä?

ODYSSEUS: Niin. Tiedän että te kaikki olitte kerran ihmisiä. Minun on teitä niin sääli, kun asianne ovat nyt tällä tolalla. Tietysti kannan enemmän huolta heistä, jotka olivat aiemmin kreikkalaisia, ennen kuin tämä onnettomuus heille sattui. Niinpä olen

nyt pyytänyt Kirkeä poistamaan taian jokaisesta kreikkalaisesta, joka haluaa palautua alkuperäiseen hahmoonsa ja lähteä kanssani kotimatkalle.

986d GRYLLOS: Lopeta, Odysseus, älä puhu enempää! Me puolestamme halveksimme sinua. Sinua, jota perusteetta pidetään pystyvänä ja muita paljon älykkäämpänä miehenä. Sinä näköjään aivan harkitsematta pelkääät muutosta huonommasta *parempaan*. Eli kuten lapset pelkäävät lääkärin rohtoja ja välttelevät oppitunteja – siis niitä asioita, jotka tekevät sairaista terveitä ja tietoa vailla olevista tietävämpiä – siten sinä pelkääät muuttumista olomuodosta toiseen. Ja selvästikin sinua kammottaa asua Kirken kanssa, koska hän saattaa muuttaa sinut huomaamattasi siaksi tai sudeksi. Ja haluat taivuttaa meidät luopumaan erinomaisesta elämästämme ja jumalattaresta, joka suo tämän elämän meille, ja purjehtimaan pois kanssasi, muuttuneina takaisin ihmisiksi – ihmiseksi, kaikkein onnettomimmaksi luontokappaleeksi!⁷

986e

ODYSSEUS: Mielestäni sinä, Gryllos, et ole tuon taikajuoman vuoksi menettänyt vain ihmishahmoasi vaan myös järkesi: olet omaksunut omituisia ja vääriä uskomuksia. Tai kenties luontainen nautinnonhimosi muutti sinut juuri *tuohon* hahmoon?

GRYLLOS: Kefalleenien hallitsija, olet väärässä niin järjettömyyteni kuin nautinnonhimonikin suhteen.⁸ Jos todella haluat keskustella asiasta – sen sijaan, että esität solvauksia – vakuuttaisin sinut kyllä nopeasti siitä, että me olemme oikeassa valitessamme eläimen elämän ihmiselämän sijaan nyt, kun olemme kokeilleet molempia.

ODYSSEUS: Kyllä minä haluan keskustella.

3. GRYLLOS: Siinä tapauksessa: minä puhun. Aloittakaamme 986f
hyveistä, joita te ihmiset, kuten tiedämme, niin suuresti arvos-
tatte. Itseänne te pidätte niin ikään paljon oikeudenmukaisem-
pina, järkevämpinä, rohkeampina ja muutenkin hyveellisempinä
kuin eläimiä. Mutta vastaapa minulle, sinä ihmisistä viisain. Kuu-
lin kerran sinun kertovan Kirkelle kyklooppien maasta. Maaperä
on siellä laadultaan niin hyvää ja hedelmällistä, että vaikka sitä ei
kynnetä eikä kylvetä, se tuottaa itsestään monenmoista satoa. 987a
Etkö pidäkin sellaista maata parempana kuin vain vuohia ruokki-
vaa ja jyrkänteistä Ithakaa, joka tuottaa viljelijöille suuren työn ja
vaivan tuloksena tuskin muuta kuin vähäisen, kitsaan ja mitättö-
män sadon? Malta mielesi, äläkä vastaa kotiseuturakkauden eläh-
dyttämänä vastoin sitä, miten asiat mielestäsi oikeastaan ovat.

ODYSSEUS: Ei minulla ole mitään tarvetta valehdella. Vaikka
rakastankin kotimaatani ja kotiseutuani ja se miellyttää minua
enemmän kuin muut maat, ylistän silti ja ihmetellen ihailen kyk-
looppien maata.

GRYLLOS: Niinpä voinemme todeta seuraavaa: ihmisistä viisaim-
mankin mielestä on sopivaa ylistää ja hyväksyä jokin asia, vaikka
hän *sydämessään* asettaa etusijalle ja rakastaa toista asiaa. Oletan 987b
vastauksesi kattavan myös sielulliset asiat, sillä niiden suhteen
tilanne on sama kuin maaperän: sellainen sielu on parempi, joka
tuottaa hyveitä ilman ponnisteluja ikään kuin itsestään.

ODYSSEUS: Asia on niin kuin sanot.

GRYLLOS: Tällöin olet itse asiassa sitä mieltä, että eläimen sielu on taipuvaisempi hyveeseen ja hyveen täydelliseen kypsyyteen. Sillä aivan ilman käskyjä tai ohjausta, ikään kuin kyntämättä ja kylvämättä, eläimen sielu luonnostaan versoo ja kasvattaa aina sellaisen hyveen kuin on tarpeen!

ODYSSEUS: No, millaisia hyveitä, Gryllos, eläimillä sitten on?

987c 4. GRYLLOS: Eikö, oi ihmisistä viisain, kyse ole pikemminkin siitä, mitä hyveitä eläimillä *ei* ole kuin mitä niillä on? Mietipä ensiksi vaikka rohkeutta, jota itse niin arvostat. Et kaihtelee sitä, että sinua kutsutaan ”urheaksi” ja ”kaupunkien valloittajaksi”, sinua, mitä raukkamaisinta miestä, joka itse asiassa petoksin ja vilpein olet johtanut harhaan sellaisia ihmisiä, jotka tuntevat vain suoran ja jalon sodankäyntitavan eivätkä osaa sotia pettämällä ja valehtelemalla! Toimillasi annat pahanteon leiman tälle hyveelle, joka on paheista kaikkein kauimpana.

987d Sen sijaan villieläimet, kuten hyvin tiedät, eivät petä eivätkä harjoita vilppiä taistellessaan toisiaan tai sinua vastaan, vaan osoittavat taistelussa silkkaa temppuilematonta rohkeutta, jonka taustalla on aitoa väkevyyttä. Mikään käsky ei kokoa niitä yhteen eivätkä ne pelkää rangaistusta rintamakarkuruudesta, vaan luonnostaan ne kaihtavat alistamista ja loppuun saakka ne säilyttävät lannistumattomuutensa. Eikä niitä alisteta edes silloin kun ne on fyysisesti voitettu: niiden sielu ei koskaan antaudu, vaikka ne taistelussa kuolisivatkin. Monta kertaa eläinten kuollessa niiden

väkevyys ja taitelutahto ikään kuin keskittyy yhteen ruumiinjäsen-
neen, joka jatkaa taistelua pakonomaisin liikkein, kunnes se on
täydelleen – kuten tuli – sammutettu ja tuhottu.

Eläimet eivät koskaan rukoile armoa tai sääliä eivätkä tun-
nusta tappiota; leijona ei koskaan ole toisen leijonan orja raukka-
maisuttaan tai hevonen hevosen, niin kuin ihminen voi olla
toisen ihmisen orja ja vastustelematta hyväksyä orjuuden, joka
sana onkin samaa juurta kuin raukkamaisuus.⁹ Vaikka ihmiset
tietysti pyydystävät eläimiä köysin ja ansoin, täysikasvuiset vangit-
tut eläimet torjuvat orjuuden kieltäytymällä syömästä ja kestä-
mällä janoa; ne pitävät jopa kuolemaa parempana kuin orjuutta.

987e

Poikaset ja pennut sen sijaan ovat ikänsä vuoksi taipuvaisia ja
tottelevaisia. Niitä käsiteltäessä käytetään monia huumeen tavoin
toimivia pettäviä houkutuskeinoja ja viihdykkeitä, jotka antavat
poikasille tuntuman epäaitoihin nautintoihin ja luonnottomaan
elämäntapaan. Ajan myötä nämä keinot saavat ne hyväksymään
ja sallimaan niin sanotun kesyttämisen, mikä tosiasiaassa on nii-
den sisukkuuden heikentämistä.¹⁰

987f

Näiden seikkojen perusteella on selvää, että urheus on eläin-
ten synnynnäinen ominaisuus, kun taas urhealle ominainen itse-
näinen mieli on itse asiassa vastoin ihmisen luontoa.¹¹ Parhaiten
tämän, parahin Odysseus, todistaa se, että eläimillä molemmat
sukupuolet ovat yhtä urheita ja naaras uroksen tavoin osallistuu
välttämättömiin ponnisteluihin hengissä pysymiseksi ja puolus-
taa poikasiaan.

Olet ehkä kuullut Krommyonin villisiasta, joka vaikka olikin
naaraspuolinen aiheutti paljon huolia Theseukselle. Sfinksi-
rouva, joka istui Fikion-vuoren huipulla arvoituksia ja kompia

988a

988b

punoen, ei olisi mitenkään hyötynyt viisaudestaan, jollei se olisi ollut myös paljon sisukkaampi ja rohkeampi kuin Kadmoksen jälkeläiset. Jossain Thebassa päin asui myös Teumessoksen naaraksettu, ”kauhea olento”, ja niillä seuduilla oleskeli myös se naarakäärme, joka Delfoissa taisteli oraakkelin hallinnasta Apollonin kanssa. Päällikkönne Agamemnon, joka sai Aithe-tamman vastineeksi eräältä sisilialaiselta vapauttaessaan tämän sotapalveluksesta, teki viisaasti valitessaan raukkamaisen miehen sijasta hienon, taistelutahtoisen tamman. Sinä itse olet varmaan usein huomannut, että panttereiden ja leijonien naaraat eivät sisukkuudessa ja rohkeudessa häviä uroksille.¹²

Mutta sinun sotiessasi vaimosi Penelope vain istuskelee kotona lieden ääressä eikä huoli sen enempää kuin pääskynen torjua niitä, jotka nousevat häntä ja hänen kotiaan vastaan. Ja näin on, vaikka hän on spartalainen! Niinpä miksi edes mainitsisin kaarialaisia tai maionialaisia naisia?¹³

988c

Edellä sanotun perusteella on selvää, etteivät ihmiset ole rohkeita luonnostaan. Jos he olisivat, olisivat naisetkin rohkeita miesten tavoin. Niinpä teidän rohkeutenne on seurausta pakosta, joka on säädetty lailla. Se ei ole vapaaehtoista eikä harkittua, vaan johtuu mukautumisesta tapoihin, äänestysten tuloksiin, harhaluuloihin ja vääristyneisiin perusteluihin. Et siis taistele vaivoja ja vaaroja vastaan siksi, että olet rohkea, vaan koska pelkää jotakin pahempaa! Aivan niin kuin ensimmäisenä laivaan nouseva miehistösi jäsen valitsee kevyimmän airon. Hän ei hylkää sitä keltotomana airona, vaan valitsee sen, koska välttelee ja pelkää raskaampaa airoa. Niinpä se, joka miekanhaavan sijasta hyväksyy ruoskimisen tai sitten mieluummin kohtaa vihollisen taistelussa

kuin tulee ruoskituksi ja teloitetuksi, ei tee niin siksi, että rohkeasti kohtaisi kyseisen tilanteen, vaan koska pelkää toista vaihtoehtoa.¹⁴

Siten rohkeutesi näyttää olevan vain järkeilyyn perustuvaa raukkamaisuutta ja urheutesi vain pelkoa, joka perustuu tietoon siitä, miten paeta jostakin tilanteesta toiseen.¹⁵ Kaiken kaikkiaan, jos te ihmiset pidätte itseänne eläimiä rohkeampina, miksi ihmeessä runoilijanne sitten kutsuvat urheimpia taistelijoitanne ”sudenmieliksi” ja ”sisukkaaksi kuin leijona” ja ”rohkeudessaan villikarjun kaltaisiksi”, mutta kukaan runoilija ei ole koskaan kutsunut leijonaa ”sisukkaaksi kuin ihminen” tai karjua ”rohkeaksi kuin ihminen”? Mielestäni näissä kielikuvissa on kyse ihanteen tavoittelusta aivan niin kuin kun kutsuttaessa ripeitä ”tuulennopeiksi” ja kauniita ”jumalallisiksi”. Runoilijat siis vertaavat kohdetta korkeaan ihanteeseen, kun he vertaavat mahtavia sotureita johonkin eläimeen. Kiivaus ikään kuin terästä tai karkaisee rohkeuden, ja eläimethän tuntevat puhdasta kiivautta taistellesaan, kun taas te ihmiset sotkette siihen laskelmointia, kuin vettä viiniin, niin että se joutuu väärään paikkaan ja vaaratilanteessa jättää teidät pulaan.

Jotkut teistä väittävät, ettei taistelussa kiivaudelle ole käyttöä, vaan se täytyy tukahduttaa, jotta voi tehdä järkeviä päätöksiä. Heidän kantansa on oikea, kun kyse on itsepuolustuksesta, mutta se on hävettävän väärä, kun on kyse aidosti rohkeasta taistelusta. Ja teidän ihmisten on aivan turha syyttää luontoa siitä, ettei se ole varustanut teitä piikein tai torahampain tai terävin kynsin, kun te kerran itse poistatte tai ehkäisette sen synnynnäisen sielunvoimanne toiminnan, joka on teidän aseenne.¹⁶

988d

988e

988f 5. ODYSSEUS: Voi Gryllos, ihmisenä ollessasi sinä varmaan olit tosi terävä sofisti, koska yhä tuossa sian olomuodossasi pystyt noin tuoreella tavalla esittämään kantasi. Mutta minnepä jäi kohtuus?

GRYLLOS: Arvelin sinun parhaiten ymmärtävän juuri edellä kuvattuja asioita. Haluat varmaankin kuulla tapauksia kohtuudesta, koska vaimosi on siitä hyvä esimerkki ja arvelet itsekin antaneesi todisteen itsehillinnästä kieltäytyessäsi lemmenleikeistä Kirken kanssa. Mutta jälkimmäisen kaltaisessa itsehillinnässä sinä et ole eläimiä parempi esimerkki, koska eivät nekään pariudu itseään
989a *parempien* kanssa, vaan tavoittelevat nautintoa ja lempeä lajikumppaneidensa kanssa.

Kuten esimerkiksi Egyptin mendesialainen vuohi, joka suljettiin huoneeseen monien kauniiden naisten kanssa: se ei halunnut olla naisten kanssa yhteydessä, vaan oli paljon kiinnostuneempi kutuista.¹⁷ Niinpä ei ole mikään ihme, että sinäkin tyydyt sellaiseen rakkauteen, joka on sinulle sopivaa, etkä halua, koska olet ihminen, maata jumalattaren kanssa.

Ja mitä tulee Penelopen kohtuullisuuteen, niin lukemattomat korpit naureskellen raakkuvat ja väheksyvät sitä. Kun korpin puoliso näet kuolee, se ei pysy leskenä vain lyhyen aikaa vaan yhdeksän
989b ihmiskupolven ajan. Niinpä hyveellinen Penelopeesi on uskollisuudessaan yhdeksän kertaa vähäisempi kuin yksikään korppi.

6. Koska kerran huomasit, että olen sofisti, salli minun esitellä perustelujani järjestyksessä siten, että ensin määrittelen kohtuuden ja sitten esittelen asiaan liittyviä intohimon lajeja. Kohtuus on intohimojen hillitsemistä ja järjestämistä siten, että tukahdute-

taan tarpeettomat ja pinnalliset intohimot sekä vaalitaan kohtuudella ja oikealla tavalla olennaisia.¹⁸

Tiedät varmaan, että on olemassa erityyppisiä intohimoja. [Ruoanhimo] ja jano ovat luonnollisia ja eräällä tavalla välttämättömiä, kun taas seksuaalinen halu, jonka perusta kyllä on luonnollinen, voidaan aivan hyvin jättää huomiotta, jollei sitä käytetä. Seksuaalista halua voidaan siten nimittää luonnolliseksi mutta ei välttämättömäksi.¹⁹

Mutta teillä ihmisillä on haluja, jotka eivät ole luonnollisia 989c
eivätkä välttämättömiä ja jotka syntyvät hyökynä ulkopuolelta tulevien turhien kuvitelmien ja muodontajun puutteen seurauksena. Niitä on niin paljon, että kaikki luonnolliset halunne peittyvät niiden alle, niin kuin vieraat tulokkaat surmaavat maan alkuperäiset asukkaat. Eläinten sielut ovat sen sijaan luoksepäsemättömiä ja näiltä vierailta intohimoilta suljettuja; eläimet elävät turhista luuloista vapaina ikään kuin asuisivat kaukana merestä. Ne elävät vailla yllleistä ja ylenpalttista elämää ja pitäytyvät ankarasti kohtuullisessa elämäntavassaan. Ne pyrkivät yhä paremmin 989d
hallitsemaan halujaan, joita on vain muutamia, ja nekin sisäsyntyisiä.²⁰

Aikoinaan minäkin olin kullan lumoissa, kuten sinä nyt, ja pidin sitä ylivertaisena omaisuutena. Samoin hopea ja norsunluu kiehtoivat mieltäni. Mielestäni eniten tällaista omaisuutta omistava mies oli onnellinen ja jumalten suosiossa, olipa hän sitten fryygalainen tai kaarialainen, Dolonia roistomaisempi tai Priamosta onnettomampi. Olin tuolloin täysin noiden himojen riivaama enkä saanut mitään iloa tai mielihyvää elämän muista asioista, joita minulla oli runsaasti tai aivan riittävästi. Murehdin 989e

elämääni, koska olin mielestäni vailla tärkeimpiä asioita ja jäänyt osattomaksi elämän hyvyyksistä.²¹

Tästä syystä muistan kerran kadehtineeni *sinua*, kun näin sinut Kreetalla pukeutuneena juhlaa varten – en älysi enkä hyveellisyytesi takia, vaan hämmästellen ja ihailen kauniisti kudotun vaatteesi pehmeyttä ja purppuraviittasi villalaatua (sen solki oli uskoakseni kultaa ja sen koristelu oli erikoisen hienoa kulta-sepäntyötä). Seurasin sinua yhtä lumoutuneena kuin naiset...

989f Mutta nyt olen päässyt eroon ja puhdistautunut noista harhaluuloista ja kuljen kullan ja hopean ohi kuin tavallisten kivien, niitä huomaamatta. Ja hienot vaatteet ja peitot? Kylläiselle ei, kautta Zeun, ole pehmeämpää lepopaikkaa kuin paksu, pehmeä savi.

Siispä millään noista vieraista intohimoista ei ole paikkaa meidän eläinten sieluissa. Elämäämme ohjaavat pääosin välttämättömät halut ja nautinnot. Ja sellaisten nautintojen valtaan, jotka eivät ole välttämättömiä, vaikkakin luonnollisia, me antaudumme järjestyksessä ja kohtuudella.

990a 7. Käykäämme ensin näitä luonnollisia, vaikka ei välttämättömiä nautintoja läpi. Tuoksujen suomat nautinnot luonnostaan aktivoivat hajuaistiamme tuottaen yksinkertaista ja ilmaista iloa, mutta ne ovat myös hyödyllisiä tarjotessaan meille keinon ruoan laadun erittelemiseksi. Makuaistin sanotaan olevan ja se onkin makean, katkeran ja happamen tuomari silloin, kuin nesteillä on jokin maku, joka sitten yhdistyy ja sekoittuu ruoan makuun. Mutta jopa ennen kuin maistamme ruokaa, kykenee hajuaistimme mitään kuninkaallista maistajaa paremmin erottamaan ruoan

jokaisen vivahteen. Hajuaisti sallii oikeanlaisen ravinnon nauttimisen ja kieltää vääränalaisen ravinnon eikä anna meidän edes koskettaa sitä, saati antaa sen vahingoittaa meitä; se ilmoittaa ja arvioi, mikä on väärää ravintoa, ennen kuin mitään vahinkoa on tapahtunut.²² 990b

Toisaalta hajuaisti ei ole meille vaivaksi, niin kuin se teille ihmisille on pakottaen teitä kokoamaan ja sekoittamaan yhteen erilaisia hajusteita, kuten kanelia, nardusta, patshulia ja arabialaisia aromaattisia pajuja jonkinlaisella kankaanvärjäriin tai noidan pelottavalla taidolla. Olette antaneet tälle taidolle nimen hajustaminen ja hankkineet kalliilla hinnalla naismaisen, heikentävän ylellisyyden, jolla ei ole mitään todellista käyttöä. Sellainen on tämän ylellisyyden luonne, ettei se ole turmellut ainoastaan naisia, vaan viime aikoina yhä enemmän myös miehiä, jotka kieltäytyvät makaamasta edes omien vaimojensa kanssa, jolleivät nämä tule vuoteeseen myrrhalla ja hajusteputereilta tuoksuen. 990c

Emakot sen sijaan vetävät puoleensa karjuja, kutut pukkeja ja kaikki muutkin naaraseläimet puolisoitaan omalla ominais-hajullaan. Ne tuoksuvat myös puhtaalle kasteelle ja nurmelle. Keskinäinen vetovoima saa ne viettämään keskenään häitä eivätkä naaraat ole turhamaisia eivätkä verhoa halujaan petoksiin ja juonitteluihin tai kieltoihin eivätkä urokset hullun himon pistäminä osta suvunjakamistaan rahalla, ponnisteluilla ja orjamaisuudella.²³

Eläinten parissa molemmat osapuolet ryhtyvät Afroditen puuhiin oikealla ajalla ilman petosta ja palkkaa. Eläinten intohimon herättää nimittäin kevät aika, kuten se herättää kasvit ja saa puut puhkeamaan kukkaan, ja sitten se taas sen sammuttaa. 990d

Hedelmöityttyään naaras ei näet enää suostu yhtymään urokseen eikä uroskaan sitä yritä. Niin vähän me eläimet annamme arvoa nautinnolle; me vain tottelemme luontoa. Eikä tähän päivään mennessä ole tullut tietoon, että eläinten keskuudessa intohimo olisi johtanut urosta yhtymään urokseen tai naarasta naaraaseen. Mutta sellaista tapahtuu paljon teidän korkeimman ylimystönne parissa, alemmista luokista puhumattakaan.

990e Esimerkiksi Agamemnon syytellen merta ja tuulta matkasi Boiotiaan jahtaamaan häntä pakenevaa Argynnos-nuorukaista. Sitten tämä *kaunis* kauniisti kastautui Kopais-järvessä sammuttaakseen himonsa ja päästääkseen siitä eroon. Samoin Herakles jahtasi parratonta nuorukaista jättäytyen jälkeen muista sankareista ja viivytti siten matkuetta. Ptoian Apollonin *tholos*-rakenukseen joku teistä on salaa riipustanut: ”Akhilleus on *kaunis*”, vaikka Akhilleuksella on jo omakin poika. Olen kuullut, että kirjoitus on yhä paikoillaan. Mutta naaraan puuttuessa toisen kukon päälle nouseva kukko poltetaan elävältä, koska joku ennustaja ja näkijä tulkitsee sellaisen tapauksen aina merkittäväksi ja kauheaksi enteeksi.²⁴

990f Näin ollen ihmiset itsekkin tunnustavat, että eläimet ovat nautinnoissaan kohtuullisempia ja vähemmän luonnottomia. Sen sijaan luonto, edes lain tukemana, ei voi pitää kurissa teidän paheitanne, vaan ikään kuin himojen virran viemänä ylittäen monissa kohdin rajan ihmiset tekevät sellaisia sukupuolisia tekoja, jotka loukkaavat luontoa, järkyttävät sen järjestystä ja sekoittavat sen eroja.

Sillä miehet ovat yrittäneet yhdyntää kuttujen, emakkojen ja tammojen kanssa, naiset taas tulleet hulluiksi himossaan uros-

puolisiin eläimiin. Sellaisista yhtymisistä teidän minotaurok-
senne, aigipanit, ja, kuten otaksun, myös sfinksinne ja
kentauringe, ovat syntyneet.²⁵ Näissä eläimissä eli välttämättömyyden
pakosta koirat ovat joskus syöneet ihmistä tai linnut maistaneet
ihmislihaa, mutta mikään eläin ei ole kajoanut ihmisen ruumiin-
seen seksuaalisen himon vuoksi. Edellä mainitsemani eläimet ja
monet muut niiden lisäksi sen sijaan ovat olleet ihmisten väki-
valtaisten ja sopimattomien himojen uhreja.

991a

8. Vaikka ihmiset ovat niin paheellisia ja heikkoja, kun on kyse
edellä käsittelemistäni luonnollisista mutta ei välttämättömistä
haluista, ovat he todistetusti sellaisia myös, kun on kyse välttä-
mättömistä haluista. Kohtuullisuuden suhteen he ovat paljon hei-
kompia kuin eläimet.

Välttämättömiä haluja ovat ruokahalu ja jano, joissa me eläi-
met yhdistämme nautinnon ja hyödyn. Sen sijaan kun te pyritte
saamaan pikemminkin nautintoa kuin luonnollista ravintoa, teitä
rangaistaan vakavilla sairauksilla, jotka kaikki – kummutessaan
samasta lähteestä, ylensyömisestä – aiheuttavat ilmavaivoja.²⁶

991b

Jokaisella eläinlajilla on nimittäin oma luonnollinen, sille
ominainen ravintonsa: toisille ruoho, toisille jokin juuri tai
hedelmä. Lihansyöjät eivät syö muunlaista ravintoa kuin lihaa,
mutta eivät ne kuitenkaan estä heikompiaan saamasta ravintoa,
vaan leijona antaa kauriin ja susi lampaan syödä luontaista ravin-
toaan. Mutta ahneutensa ajamana ihminen hakee nautintoa kai-
kesta: hän kokeilee ja maistaa kaikkea, ikään kuin hän ei vielä
tietäisi, mikä on hänelle sopivaa ja oikeaa ravintoa. Vain ihminen
kaikista eläimistä syö kaikkea.

991c

991d

Ihmisen lihansyönti ei johdu ravinnon hankkimisen keinojen ja menetelmien puutteesta, sillä ihminen voi aina ajallaan vaivattomasti korjata, koota ja kerätä satoa kasveista ja viljasta, koska sitä on niin paljon. Mutta ylellisyydenhimon vuoksi ja kyllästyneenä perusravintoonsa ihminen on siirtynyt syömään sopimatonta ruokaa ja tehnyt siitä epäpuhdasta teurastaessaan eläviä olentoja paljon raaemmin kuin villeinkään petoeläin. Veri, hurme ja raaka liha ovat nimittäin oikeaa ravintoa haukalle, sudelle ja käärmeelle, mutta ihmiselle ne ovat vain ruoan lisukkeita.

Ihminen siis nauttii kaikenlaista ravintoa eikä eläimen tavoin pidättäydy suurimmasta osasta; tällöin eläin on sotajalalla vain niiden muutamien eläinten kanssa, joista sen on saatava ravintonsa. Sen sijaan mikään lentävä, uiva tai kuivalla maalla liikkuva ei voi välttää teidän ihmisten niin kutsuttuja sivistyneitä tai vieraanvaraisia pöytiänne.²⁷

9. On siis todettu, että te ihmiset käytätte eläinten lihaa kiihottaaksenne ruokahaluanne ja maustaaksenne ruokanne. Mitä vielä? (...) ²⁸

991e

Sen sijaan eläinten älykkyys ei ole kehitellyt hyödyttömiä ja tarkoituksettomia taitoja. Välttämättömien taitojen suhteen eläinten älykkyys ei tyydy vain yhteen taidon lajiin ja pitäydy vain siihen tai hanki taitoja muilta ja maksa niiden oppimisesta, vaan taidot opitaan itse ilman ulkopuolista apua, synnynnäisinä ja olennaisina kykyinä.

Olen kuullut, että Egyptissä jokainen ihminen on lääkäri. Mutta jokainen eläinkin on itsensä lääkäri, eikä pelkästään lääkäri, vaan se myös hankkii itse ruokansa, taistelee itse – joko

metsästää tai puolustaa itseään – ja harjoittaa muusisia taitoja sen mukaan, mitä luonto on sille suonut.

Keneltä me siat esimerkiksi olemme oppineet, että kun olemme sairaita, pulahdamme jokeen saalistamaan rapuja? Kuka on opettanut kilpikonnia nauttimaan oreganoa, sen jälkeen kun ne ovat syöneet käärmeen? Kuka neuvoi kreetalaisia vuohia, jos nuoli niihin osui, etsimään kreetanoreganoa, jolloin nuoli irtoaa itsestään?²⁹ 991f

Jos myönnät totuuden, nimittäin, että Luonto on eläinten opettaja, nostat viisauden korkeimmalle asteelle eläinten älykkyyden. Ja jos olet sitä mieltä, ettei eläinten älykkyyttä pidä kutsua älykkyydeksi eikä järjeksi, sinun olisi korkea aika keksiä jokin hienompi ja vielä kunnioittavampi nimitys sitä kuvataksesi, koska tuon kyvyn aikaansaama toiminta on parempaa ja ihmeellisempää kuin ihmisälyn. Se ei ole harjoittamaton tai koulutusta vaille jäänyt kyky, vaan *itse opittu ja itselleen riittävä*. Eläimen äly jättää – ei heikkoutensa vaan voimansa ja erinomaisuutensa vuoksi – suosiolla käyttämättä sellaisia älyn tuotoksia, joihin tarvitaan täydennykseksi toisilta opittuja asioita. 992a

Joka tapauksessa eläimet sinänsä kykenevät ottamaan vastaan sellaistaakin opetusta ja harjoitusta, jota ihmiset omaa elämäänsä helpottaakseen tai saadakseen huvia niille antavat; näillä eläimillä on siis ymmärrystä käsittää opetus, vaikka se olisi vastoin niiden luontaisia taipumuksia – niin suuret ovat niiden henkiset voimat.

Minun ei tarvinne mainita koiranpentuja, joita koulutetaan jäljittäjiksi, tai varsoja, joita opetetaan kulkemaan tahdissa, tai korppeja, joita opetetaan puhumaan, tai koiria, joita opetetaan

992b hyppäämään pyörivien renkaiden läpi. Teattereissa hevosia ja nautoja on opetettu esittämään ohjelmia, joissa ne asettuvat makaamaan, tanssimaan ja pysymään hankalassa asennossa. Ne tekevät liikkeitä, jotka eivät ole helppoja ihmisillekään, ja ne muistavat mitä niille on opetettu.³⁰ Tällaiset ovat oppimisen näytöksiä, joista ei kuitenkaan ole kenellekään sinänsä mitään hyötyä.

Jos yhä epäilet, ettemmekö me eläimet muka opi taitoja, niin tiedä, että me voimme jopa opettaa niitä. Peltopyyt opettavat poikasensa pakotilanteessa piiloutumaan siten, että ne vierähtävät selälleen ja pitävät suojanaan kynsissään maakokkareita. Voit itse huomata haikaroista talojen katoilla, kuinka aikuiset linnut opettavat lentotaitoa poikasilleen näiden tehdessä ensipyrähdyksiään.

992c Satakielet toimivat poikasilleen esimerkkeinä: poikaset, jotka on vangittu pieninä ja joista ihmiset ovat huolehtineet, ovat nimittäin huonompia laulajia, ikään kuin ne olisivat liian aikaisin jääneet vaille laulunopettajien ohjausta. (...) ³¹

Sen jälkeen, kun pujottauduin tähän ruumiiseen, olen ihmetellyt kaikkia niitä perusteita, joilla sofistit aiemmin vakuuttivat minut uskomaan, että kaikki muut olennot paitsi ihminen ovat vailla järkeä ja henkisiä toimintoja.³²

10. ODYSSEUS: Niin, Gryllos, noin muotoasi muuttaneena onko mielestäsi myös lammas tai aasi pääättelemään kykenevä olento?

GRYLLOS: Jopa noiden eläinten tarjoaman esimerkin valossa, parahin Odysseus, on mahdollista päätellä, että kaikki eläimet

992d ovat luonnostaan älykkäitä ja järkeviä. Kuten toinen puu ei ole

toista puuta sieluttomampi, vaan ne kaikki ovat yhtä lailla vailla havaintokykyä (koska niille ei ole suotu sielua), siten jotakin eläintä ei pidä pitää sinänsä hitaampana tai heikommin oppivampana kuin toista, jos ne eivät ole samassa suhteessa älykkäitä ja järkeviä: päättävän älyn määrä yksinkertaisesti vain vaihtelee eri eläimillä. Ota myös huomioon, että monien eläinten avuttomuus ja tylsyys vertautuu toisten eläinten juonikkuuteen ja terävyyteen, kuten jos vertaat aasia tai lammasta kettuun, suteen ja mehiläiseen. Se on kuin vertaisi Polyfemosta sinuun tai Koroibos-tyhmyriä äidinisääsi Autolykokseen. Mielestäni eläinten välillä ei kuitenkaan ole niin suurta eroa koskien arviointikykyä, älykkyyttä ja muistia kuin ihmisten välillä.³³

992e

ODYSSEUS: Mutta mietipä Gryllos: eikö ole väärin ja jopa rikollista sanoa järjelliseksi olentoja, joilla ei ole tietoa jumalasta?

GRYLLOS: Pitääkö meidän silloin väittää, että niin viisaan ja merkittävän miehen kuin sinun, Odysseus, taattosi ei ollutkaan Sisypfos?³⁴

SELITYKSET

1. TAPAHTUMAPAikkana ON... Vrt. Homeroksen *Odysseian* Kirke-tarina (X 135–574 ja XII 1–143).
2. SAISIN MAINETTA SAMALLA (ODYSSEUS); MAINEENHIMO (KIRKE). Kreikan sanan *filotimia* tarkoitti myönteisessä mielessä sosiaalista kunnianhimoa, jonka ansiosta esimerkiksi tuetaan rahallisesti yhteisiä asioita. Kirke tarttuu kuitenkin *filotimia*-sanon kielteiseen merkitykseen (”maineenhimo”) kysellen siten Odysseuksen todellisia vaikuttimia.
3. SANOJESI JUOMA. Kirken taikajuomaan viitataan Homeroksen *Odysseias* kohdissa X 213, 236, 290, 316. – ELÄIMEKSI MUUTTAMINEN. Muodonmuutoksesta kerrotaan *Odysseian* kohdassa X 239–240: ”Sai sian pään he ja harjakset sekä röhkivän äänen, / myös sian muodon muun, vain entinen jäi taju vielä.” (Suom. Otto Manninen), ks. myös X 212, X 338. Muuttaessaan heidät takaisin miehiksi Kirke käyttää taikavoidetta, ks. *Odysseia* X 388–396. Kirke muutti miehiä myös kesytetyiksi petonisäkkäiksi, kivipalatsinsa vartijoiksi, ks. *Odysseia* X 212–219, 422–424.
4. SINÄ, JOKA KIELTÄYDYIT IKUISESTA NUORUUDESTA JA KUOLEMATTO- MUUDESTA MINUN RINNALLANI. *Odysseias* Kirken sijaan nymfi Kalypso vetoaa kauneuteensa ja siihen, että Odysseus saisi kuolemattomuuden, jos jäisi hänen luokseen, ks. *Odysseia* V 209–213. – TUHANNET KOETTELEMUKSET. Odysseus oli lähtenyt kotisaareltaan Ithakasta jo parikymmentä vuotta sitten.
5. KAUTTA HEKATEEN. Noitajumalatar Hekateta, tienristeyksien jumaluutta, pidettiin joidenkin myyttisikermien mukaan Kirken äitinä. Euripideen *Medeia*-tragediassa (säe 395) Medeia – taikojentekijä hänkin – vannoo Hekateen nimeen.
6. GRYLLOS. Gryllos tarkoittaa röhkijää tai vinkujaa, mutta se oli myös esimerkiksi tunnetun, kulttuurihistoriallisia teoksia kirjoittaneen Ksenofonin (n. 433–355) isän nimi.
7. ME. Grylloksen ”me” tarkoittaa tässä ehkä vain Odysseuksen miehistöä mutta myöhemmin myös ”meitä eläimiä”. – KAIKKEIN ONNETTOMIN

LUONTOKAPPALE. Myös ylijumala Zeus toteaa Homeroksen *Iliassa*, ettei ihmisiä kurjempaa olentoa ole olemassa (*Ilias* XVII 446–447).

8. KEFALLEENIEN HALLITSIJA. Kefalleenit-nimitys viittaa Odysseuksen kotisaaren, Ithakan, ja sen hallitsemien lähisaarten asukkaisiin. *Kepalē* tarkoittaa päätä, joten puhuttelun on tarkoitus olla ironinen: ”sinä kefalleenien (järkimiesten) hallitsija”.

9. ORJUUS JA RAUKKAMAISUUS. Plutarkhos/Gryllos leikittelee kansan-etymologialla *douleia–deilia*: orjuus (*douleia*) on samaa juurta kuin raukkamaisuus (*deilia*).

10. VIIHDYKKEET. Plutarkhos käyttää sanaa *hypopetteuma*, jonka merkitys on epäselvä, koska se esiintyy vain tässä eikä missään muualla antiikin kirjallisuudessa. Sana viitanee peliin, leikkiin (verbi *petteuein*, ”pelata, leikkiä”). – NIIN SANOTTU KESYTTÄMINEN. Tässä käytetään kesyttämisestä verbiä *eksēmeroein*, jossa on vahvistava prepositio (*ek*) melko taval-lisen kesyttämistä tarkoittavan verbin etuliitteenä (*hēmeroein* < *hēmeros*, ”kesy, lempeä”). – SISUKKUUDEN HEIKENTÄMINEN. Kirjaimellisesti ottaen kohdassa puhutaan sisukkuuden (*thymoeidēs*) tekemisestä naismaiseksi.

11. ITSENÄINEN MIELI. Kreikan *parrhēsia*, joka tarkoittaa suorapuheisuutta, on tässä käännetty ilmaisulla ”itsenäinen mieli”.

12. KROMMYONIN VILLISIKA. Theseuksen yksi urotyö oli taistelu Krommyonin suurta emakkoa vastaan. – SFINKSI-ROUVA JA KADMOKSEN JÄLKELÄISET. Sfinksi, naispäinen leijona, esitti arvoituksia thebalaisten eli Kadmoksen jälkeläisten päiden menoksi. – TEUMESSOKSEN KETTU. Kuolematonta, jättiläismäistä Teumessos-vuorella majoillutta kettua vastaan asetettiin jumalallinen Lailaps-koira, joka ei koskaan epäonnistunut – taistelu oli ratkaisematon, joten Zeus muutti kaksikon ensin kiveksi ja sitten tähdistöksi. – AITHE-TAMMA. Agamemnonin Aithe-tamma kun-nostautuu mm. *Iliaan* hevoskilpailuissa (XXIII 295–299, 514–533).

13. SPARTALAISET, KAARIALAISET JA MAIONIALAISET NAISET. Vähän-Aasian kaarialaisia ja lyydialaisia (Maionian kaupunki oli Lyydiassa) pidettiin löyhätapaisina, toisin kuin spartalaisia.

14. NIINPÄ SE, JOKA HYVÄKSYY RUOSKIMISEN... Toisin sanoen, ne, jotka

välttelivät sotapalvelusta, ruoskittiin tai teloitettiin, mutta aidosti rohkeita eivät Grylloksen mielestä ole nekään, jotka valitsevat sotapalvelun vain rangaistuksen pelosta tai mukautuakseen lakiin ja tapoihin (velvollisuus osallistua sotiin).

15. ROHKEUS JÄRKEILYYN PERUSTUVANA RAUKKAMAISUUTENA. Vrt. Platon, *Faidon* 68d, jossa todetaan ainoastaan filosofien olevan aidosti rohkeita. Ks. myös *Lait* I 644d.

16. KIIVAUDESTA JA SEN EHKÄISEMISESTÄ. Grylloksen/Plutarkhoksen mukaan todellinen rohkeus vaatii kiivauden (*thymos*) jalostamista. Plutarkhokselta on säilynyt kirjoitus nimeltä ”Vihan hillitsemisestä”. Aihe oli suosittu, ja muiden muassa Seneca ja epikurolainen Philodemos (1. vs. eaa.) kirjoittivat vihasta. Philodemoksen kirjoitelmasta on säilynyt vain papyruskatkelma, jossa hän mm. erottaa viisaan ihmisen tuntemaan oikeutetun vihan (*orgē*) tuhoavasta kiivaudesta (*thymos*).

17. MENDESIALAINEN VUOHI. Monet kreikkalaiset kirjoittajat mainitsevat Mendesin kultin, tosin toisin painotuksin, ks. esimerkiksi Herodotos, *Historia* II 46.

18. KOHTUUDESTA. Kohtuuden (*sōfrosynē*) määritelmä on epikurolainen.

19. RUOANHIMO. Tästä kohtaa puuttuu useampi sana tekstiä, mutta tekstiä on täydennetty ilmaisulla: ”ne intohimot, jotka liittyvät syömiseen”, toisin sanoen ruokahalu ja ruoanhimo.

20. TURHAT KUVITELMAT JA MUODONTAJUN PUUTE. Kreikan *apeirokalia* on tässä käännetty ilmaisulla ”muodontajun puute”. *Apeirokalia* viittaa mauttomuuteen ja rahvaanomaisuuteen. Kirjaimellisesti se tarkoittaa ”rajattomuuden rakastamista”, *apeiros* ”rajaton”. Ilmaisua esiintyy myös epikurolaisella Filodemoksella. Epikurolaisuutta on myös varoittaminen turhista tai tyhjänpäiväisistä kuvitelmista (*kenai doksai*). – ASUMINEN KAUKANA MERESTÄ. Sisämaassa asutaan turvassa vierailta vahingollisilta vaikutteilta. Vrt. Platon, *Lait* IV 704d.

21. FRYYGIALAISET JA KAARIALAISET. Orjia ostettiin klassisella ajalla usein Vähän-Aasian Fryygiasta ja Kaariasta. – DOLON JA PRIAMOS. Dolon ja

Priamos olivat troijalaisia: edellisestä kerrotaan *Iliaan* 10. laulussa, jälkimmäinen oli Troijan kuningas, joka menetti kaiken.

22. OIKEANLAINEN JA VÄÄRÄNLAINEN RAVINTO. Plutarkhos käyttää tässä terminologiaa *oikeios* – *allotrios* (oikea/sopiva/omaan piiriin kuuluva vs. vieras/väärä) kuten *Eläinten älykkyydestä* -dialogissa.

23. KESKINÄINEN VETOVOIMA. Plutarkhos käyttää eläinten toisiaan kohtaan tuntemasta kiinnostuksesta, kiimasta tai keskinäisestä vetovoimasta, ilmaisua *filofrosynē*, joka tarkoittaa yleisesti myötämielisyyttä tai kiintymystä.

24. AGAMEMNON JA ARGYNNOS. Erään myyttiversion mukaan Agamemnon laiminlöi Auliissa sotarekensä Troijaan (väittäen, ettei matkaa muka voitu jatkaa tyvenen tai myrskyn vuoksi) rakastuessaan boiotialaiseen Argynnokseen. Argynnos hukuttautui järveen paetessaan Agamemnonia. Tekstin osa saattaa olla kadonnut. – HERAKLES JA PARRATON NUORUKAINEN. Argonauttien retkellä matkalaiset rantautuivat erälle saarelle, jossa lähdenymfit houkuttelivat Herakleen poikarakastetun, Hylaksen luokseen lähteeseen. – AKHILLEUS ON KAUNIS. Piirtokirjoitustyyppi ”X on kaunis” on homoeroottinen, ”kaunis” viittaa poikarakkaaseen.

25. AIGIPANIT. Aigipan-nimitys korostaa pukinsarvisen ja -sorkkaisen Pan-jumalan vuohinaisia piirteitä (kreikan *aigks*, ”vuohi”).

26. SAAVAT AIKAAN ILMAVAIVOJA. Kirjaimellisesti: ”täyttävät teidät kaasulla (*pneuma*), joista on vaikea puhdistautua”. Kohdan voi ymmärtää myös vähemmän konkreettisesti. Keho on täynnä vääränlaista *pneumaa*, joten ihminen sairastuu.

27. SIVISTYNYT. *hēmeros*, ”kesy”, ”lempeä”.

28. (...) Tästä kohdasta puuttuu tekstiä. William C. Helmboldin (1968) mukaan kohdassa puhutaan keittotaidon syntymisestä lihan-syönnin myötä. Giovanni Indelli (1995), jonka editiota on käytetty tässä suomennoksessa, luottaa Max Pohlenzin vanhempaan tulkintaan, jonka mukaan kyse on ihmisen järjestä: ”Onko teille ihmisille annettu järki siksi, että voisitte elää yllellisyydessä meitä eläimiä tappamalla?”

29. SIKOJEN, KILPIKONNIEN JA VUOHIEEN PARANNUSKEINOISTA. Vrt. *Eläinten älykkyydestä* 20. luku, 974d. Aristoteleen teoskokonaisuuteen kuuluvassa *Mirabilia*-nimellä tunnetussa kirjoitelmassa on samantyyppisiä tarinoita siitä, miten eläimet lääkitsevät itseään.

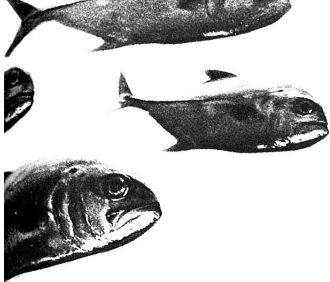
30. SIRKUSELEFANTEISTA, ks. Plinius ”Luonnonhistoria” (*Historia Naturalis*) VIII 2.

31. (...) Loppuosa tekstistä kadonnut. Samantyyppisiä esimerkkejä eläimistä Aristoteleen ”Eläinopissa” (*Tōn peri ta zōa historiōn*, ks. esim. 536b1–20).

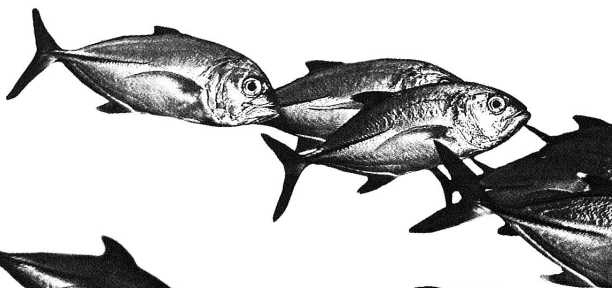
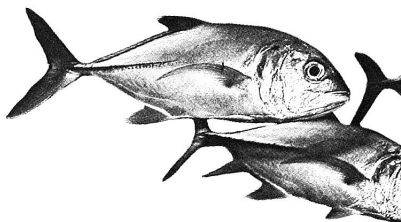
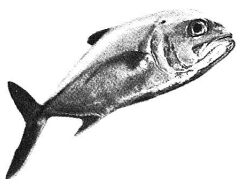
32. RUUMIISEEN PUJOTTAUTUMINEN. Gryllos käyttää muodonmuutosprosessistaan verbiä *kataduein*, ”laskeutua, pujottautua”. Odysseus muuttamaa riviä alempana käyttää verbiä *metaballein*, ”muuttua”.

33. PUIDEN SIELUTTOMUUDESTA. Puut ovat sieluttomia (*apsykhos*), eivät osallisia sielusta (*metekhein psikhēs*). Gryllos/Plutarkhos ei huomioi teoriaa kolmiosaisesta sielusta, jolloin kasveilla ajatellaan olevan kasvusielu (ks. Platon *Timaios* 77a–b). ”Seitsemän viisaan pidoissa” (159b–c) tehdään ero sielullisten (*empsykha*) ja ”kasvavien” (*fyomena*) eli eläinten ja kasvien välille. – KOROIBOS-TYHMYRI JA AUTOLYKOS. Autolykoksen viekkaus mainitaan Homeroksen *Odysseiassa* (XIX 395–396). Käsikirjoituksissa on Koroibos-tyhmyrin sijasta sanat ”korinttilainen Homeros” tai ”korinttilainen panttivanki” (*homēros* tarkoittaa panttivankia). Joka tapauksessa lauseen ideana on verrata Autolykosta johonkin tyhmyrin maineessa olevan raukkaan.

34. ODYSSEUS JA SISYFOS. Grylloksen mielestä siis jumaliin uskominen tai jumalien kunnioittaminen ei sinänsä todista viisaudesta. Viisas Odysseus uskoo jumaliin, mutta yhtä viisas Sisyfos ei sen sijaan uskonut. Tunnettua jumalankieltäjää Sisyfosta pidettiin Odysseuksen esi-isänä tai joskus jopa isänä (vrt. ”Kreikkalaisia kysymyksiä”, *Moralia* 301d). Hygienoksen tallettaman myytin mukaan Odysseuksen äidinisä Autolykos varasti Sisyfoksen karjan, minkä Sisyfos kosti viettelemällä Autolykoksen tyttären. Tästä liitosta syntyi Odysseus. Me tunnemme Sisyfoksen lähinnä Manalan kivenpyörittäjänä. Sisyfos oli Tantaloksen ja Iksionin ohella tunnetuin Manalassa rangaistu; hänen piti vierittää kiveä vuoren laelle, josta kivi vieri aina alas vuoren juurelle.

PITOPUHEITA

Pitopuheita

IV kirja (puheenaiheet 4–5)

Keskustelu käydään Euboian saaren luoteisrannikolla sijaitsevassa Aidepsoksen (nyk. Edipsos) kylpyläkaupungissa. Äänessä ovat Kallistratos, Polykrates, Symmakhos ja Lamprias. Heistä Kallistratos ja Polykrates olivat ilmeisesti Plutarkhoksen hyviä ystäviä, sillä heidät mainitaan hänen muissakin teksteissään. Symmakhos pääsee ääneen muutamissa muissakin Pitopuheiden kohdissa, mutta hänestä ei tiedetä muuta. Lamprias oli todennäköisesti Plutarkhoksen vanhin veli.

Keskustelijat pohtivat herkkupöydän ääressä, mikä lisukeruuista on paras: Polykrates puhuu meren antimien puolesta, Symmakhos ylistää suolaa ja Lamprias nostaa esiin sen, että mereneläviä syödessä ihmisen ei tarvitse potea huonoa omaatuntoa, koska toisin kuin maa-eläimet kalat eivät jaa ihmisten kanssa yhteistä elämänpiiriä. Tästä keskustelijat juontuvat pohtimaan juutalaisten suhdetta sikaan: johtuuko sianlihan käyttökielto heillä inhosta vai kunnioituksesta eläintä kohtaan? Kallistratos hakee vertailukohtia eri eläimiin liittyvistä egyptiläisistä, pythagoralaisista ja persialaisista uskomuksista ja pohtii myös sian osuutta maanviljelytekniikoiden kehitystyössä, Lamprias taas korostaa sian elintapoja ja ulkoisia ominaisuuksia.¹

Tarjoaako meri maata herkullisemmat lisukkeet?²

- 667c 1. Euboian Aidepsos, joka kuumine lähteineen on luonnostaan monien vapaiden nautintojen tyyssija ja hyvin varusteltu huviloineen ja majoitustiloineen, on tullut tunnetuksi koko Hellaan yhteisenä olohuoneena. Sekä siivekkäitä että maaeläimiä saalistetaan siellä paljon, eikä meri jää yhtään huonommaksi kattaessaan toripöydät notkumaan puhtaissa, syvissä rantavesissä kasvattamaansa jaloa ja moninaista kalaa. Mutta erityisesti seutu houkuttelee vierailijoita kevään ollessa kukkeimmillaan: silloin paikalle saapuu paljon väkeä, he seurustelevat auliisti ja kaikessa ystävyydessä toistensa kanssa sekä käyttävät suurimman osan vapaa-ajastaan keskusteluihin.
- 667d

Sofisti Kallistratoksen ollessa paikalla oli vaikeaa illastaa missään muualla. Hänen ystävällisyytensä oli nimittäin vastustamatonta, ja hän tarjosi mitä miellyttävimpiä tilaisuuksia seuranpitoon kokoamalla kaikki sivistyneet vieraat mukavasti yhteen. Usein hän näet jäljitteli entisten aikojen Kimonia toivotamalla tervetulleiksi kotiinsa kosolti kaikenlaisia vieraita. Aina hän oli niin sanotusti kuin Keleos, jonka ensimmäisenä kerrotaan varustaneen tilan jalojen ja hyvämaineisten miesten päivittäiseen kokoontumiseen ja nimenneen sen *prytaneioniksi*.³

2. Tällaisille seurustelutilaisuuksille tunnusomaisia keskusteluja syntyikin joka kerta. Kerran tarjosivat mitä moninaisimmin herkuin katetut pöydät aiheen kysyä, kumpi tuottaa herkutteluun soveltuvampia eväitä, maa vai meri. Ja lähes kaikkien muiden ylistäessä maan lukuisia, monipuolisia ja lajiensa erilaisuudessa laske-
- 667e

mattomia antimia puhutteli Polykrates Symmakhosta näin: ”Etkö sinä, mertensaartama otus kun olet ja sellaisten vesien kasvattama, jotka alati huuhtovat pyhää Nikopolistanne – etkö edes sinä puolustaisi Poseidonia?” ”Kautta Zeun, sen tahdon tehdä”, Symmakhos sanoi, ”ja sinua, joka nautit Akhaijien meren suloisimmista hedelmistä, pyydän pysymään tukenani”.⁴

”Käykäämme siis”, sanoi Polykrates, ”ensimmäisenä käsiksi kielenkäyttötapoihin. Kuten on olemassa monia runoilijoita ja silti kutsumme erityisellä tavalla heistä vain mahtavinta Runoilijaksi, aivan samoin herkkuja on monia, mutta kala yksin tai ennen kaikkea on niin paljon muita parempana voittanut itselleen sellaisen aseman, että sanat herkku ja kalaruoka tosiaankin käsitteään toisilleen synonyymeinä. Emmehän me kutsu herkuttelijoiksi ja kulinaristeiksi niitä, jotka iloitsevat häränlihasta, kuten Herakles, joka ’lihan kera raa’an viikunan söi’, emmekä Platonin kaltaisia viikunansyöjiä, emmekä rypäleiden ystäviä, kuten Arkesilaosta, vaan niitä, jotka kerta ilmaantuvat kalatorin vaiheille ja tottelevat kalakauppiaan kellon terävää ääntä.”⁵

”Demostheneskin sanoo Filokrateen käyttäneen petollisesti hankitun kultansa ’huoriin ja kaloihin’, pilkaten miestä sekä valikoivasta herkuttelusta että riettaudesta. Ja hyvinpä lohkaisi Ktesifon erään herkuttelijan huutaessa neuvoston kokouksessa räjähtävänsä kappaleiksi: ’Älä suinkaan, hyvä mies, tai teet meistä kalanruokaa!’ Entä mitä tahtoo sanoa tämän pikku säkeen luoja: ’kapriksilla elät, vaikka meriahvenillakin elää voisit?’ Ja jumalten nimeen, mitä tarkoittavat ne lukemattomat ihmiset, jotka kutsuessaan toinen toisiaan ilonpitoon sanovat: ’Tänään juhliitaan rannalla’? Eikö tässä tuodakin esiin juuri rannalla aterioimi-

667f

668a

668b

nen suloisimpana? Ei aaltojen eikä rantakivien takia – ja kukapa nyt rannalla hernerokkaa tai kapriksia söisi! – vaan koska merellinen pöytä on runsaskätisesti katettu tuoreella kalalla.”⁶

668c ”Sitä paitsi meren herkut myydään verrattomasti kalleimpina kaikista. Siispä ei myöskään Cato liioitellut käsitellessään ylellisyyttä ja kaupungin tuhlailua vaan puhui todenmukaisesti sanoessaan, että kaloja myydään Roomassa kalliimmalla kuin härkiä ja että ruukullista suolakalaa kaupitellaan hinnalla, jota ei saisi edes härän johtaman sadan uhrieläimen kulkueen teuraslihoista.”⁷

668d ”Ja tokihan lääketaidon mestari on lääkeaineen tehon paras tuomari, ja melodioiden kauneuden tuomari se, joka musiikkia eniten rakastaa. Eikö siis herkuttelun ystävä parhaiten ratkaisisi herkkujen hyvyyden? Näitä asioita ratkaistaessa ei nimittäin todellakaan pidä turvautua Pythagoraaseen tai Ksenokrateeseen – vaan runoilija Antagoraaseen, Filoksenos Eryksiin poikaan ja taiteilija Androkysteeseen, jonka sanotaan Skyllaa työstäessään maalanneen tämän ympärille mitä tunteikkaimpia ja eläväisimpiä kaloja ylellisen ruokavalionsa ansiosta. Ja Antagoraan keitellessä pannullista ankeriaita keskellä sotaleiriä esiliina lanteillaan kuningas Antigonos seisahtui hänen viereensä ja kysyi: ’Arveltko Homeroksenkin ikuistaneen Agamemnonin puuhut ankeriaita keitellen?’ Eikä vallan huonosti vastannutkaan Antagoras: ’Arveltko sinä puolestasi Agamenonin suorittaneen nuo puuhansa vaivaamalla päättään sillä, kuka leirissä keittää ankeriaita?’”⁸

”Nämä kokemuksen ja kielenkäyttötapojen pohjalta nousseet esimerkit”, päätti Polykrates, ”olen nyt omalta osaltani koonnut keskustelumme ja, kautta Zeun, kalakauppiaiden tueksi”.

3. ”Minä puolestani”, totesi Symmakhos, ”käsittelen asiaa vakavasti ja analyttisemmin. Jos lisuke näet on se, mikä sulostuttaa ruoan, herkullisin lisuke lienee se, joka parhaiten kykenee pitämään ruokahalua yllä. Niinpä aivan kuten Toiveikkaiksi kutsutut filosofit julistavat toivomisen olevan elämässä tärkeintä, jolloin toivon puuttuessa elämä ei ole sen enempää herkullisten nautintojen maustama kuin siedettävissäkään – niin aivan samoin on pidettävä tärkeimpänä ruokaan kohdistuvaa halua, jonka puuttuessa kaikki ravinto muuttuu epämieluisaksi ja luotaantyyntäväksi. Mitään tällaista ruokahalun herättäjää ei löydy maan tuotosten joukosta, kun taas merellisistä ensimmäisellä sijalla on suola, jota ilman mikään ei olisi niinsanotusti syömäkelpoista. Jopa leivän se taikinaan sekoitettuna sulostuttaa (siksi myös Demeter jakaa temppelinsä Poseidonin kanssa). Suola on kaikista muista lisukkeista suloisin!”⁹

668e

”Jopa sankarit, jotka olivat niin tottuneita askeettisen niukka- ja yksinkertaiseen elämään ja pidättäytyivät ruokaillessaan kaikesta ylimääräisestä ja tarpeettomasta nautinnosta niin, etteivät syöneet kalaa edes leirissään Hellespontoksen rannalla – jopa heille oli mahdotonta sietää lihaa ilman suolaa, mikä todistaa, että suola yksin kaikista lisukkeista on välttämätön. Aivan kuten värit tarvitsevat valoa, niin myös maut tarvitsevat suolaa aistimuksen herättämiseen; ilman sitä ne putoavat kielelle raskaina ja kuvottavina. Niinpä Herakleitoksen mukaan ’sontaakin poisehtettävämpiä ovat kuolleet ruumiit’, ja kaikki lihahan on kuolleita ruumiita tai ruumiinosia, mutta suolan voima lisää siihen sulon ja nautinnon aivan kuin sielu.”¹⁰

668f

669a

”Tästä syystä myös ennen muita ruokia syödään kirpeitä ja

669b

suolaisia alkupaloja, ylipäänsä jotakin sellaista, missä suolaa on eniten. Kun lemменloitsu ne nostattavat halun muihin ruokalajeihin. Nielaistuaan näin alkupalojen virittämän syötin ruokahu suuntautuu vastasuolattuna ja terhakkaana seuraaviin lajeihin.¹¹ Jos taas aloittaa näistä jälkimmäisistä ruokalajeista, into

lopahtaa nopeasti. Eikä suola ole vain ruokaan sopiva lisuke, vaan sen nauttiminen tekee heistä herkullisempia myös juomista.”

669c

”Homeerinen ilmaus ’sipuli juoman kruunaa’ sopii kylläkin paremmin merenkävijöille ja soutajille kuin kuninkaille. Sopivasti suolainen ruoka sen sijaan saa suunmyötäisyytensä ansiosta kaikenlaiset viinit maistumaan suloisilta ja pehmeiltä, ja mistä tahansa vedestä se tekee mieltäisää ja vahvistavaa. Inhoa ja hankaluuksia, joita sipuli aiheuttaa, siitä ei seuraa vähääkään. Päinvastoin se tekee muusta ruuasta helpommin sulavaa koulimalla ja pehmittämällä ruoansulatusta – suola annostelee kehoon toisaalta herkuttelun ilon, toisaalta lääkkeen voiman. Sitä paitsi muutkin meren antimet ovat paitsi herkullisia myös harmittomia. Vaikka ne ovat lihaisia, ne eivät kuitenkaan tee oloa raskaaksi vaan sulaavat ja hajoavat elimistössä helposti. Juuri tästä todistavat Zenon ja, kautta Zeun, Kraton, jotka opastavat sairauden heikentämiä kaikkien muiden ruokien sijaan syömään kalaa, lisukkeista kevyintä. Ja onhan loogista, että meri kasvattaa kehoillemme terveellisiä ja jalostettuja herkkuja, jos se tosiaan tekee myös ilmasta raikkaudessaan ja puhtautudessaan meille soveltuvaa.”¹²

4. ”Oikein puhut”, sanoi Lamprias, ”mutta pohdiskelkaamme aiheitamme vielä hieman pidemmälle.”¹³ ”Isoisällänihän oli tapana sanoa joka kerta juutalaisia pilkatessaan, että nämä eivät syö

moraalisesti kelvollisinta liharuokaa. Me taas pidämme meren antimia kelvollisimpina lisukkeina. Vaikka suhteessamme näihin maaeläimiin ei muuta oikeudenmukaisuuden ja moraalin piiriin kuuluvaa näet olisikaan, ne kuitenkin syövät samaa ruokaa kuin me ja hengittävät samaa ilmaa, ja niiden kylpypaikat ja juomat ovat samat kuin meilläkin.¹⁴ Niinpä ne ajavat teurastajansa häpeään tuskantäyteisillä huudoillaan, ja useimmista on sukeutunut elämäntavoiltaan kuin perheenjäseniämme, kanssamme asumaan tottuneita kotieläimiä.

669d

Merenelävien suku puolestaan on kauttaaltaan meille outoa ja vierasta heimoa, aivan kuin ne olisivat syntyneet ja eläisivät jossakin toisessa maailmassa – ei katse, ei mikään ääni eikä meidän hyväksemme suoritettu työpalvelus pyydä meitä säästämään niitä teurastukselta (eihän näet millään eläimellä, joka ei elä täysin meidän rinnallamme, ole näitä keinoja käytössään), eikä ole mitään tarvetta tuntea kiintymystä niitä kohtaan. Päinvastoin, aivan kuin Haades on niille tämä meidän seutumme, sillä tänne jouduttuaan ne kuolevat heti.”

669e

Pidättäytyvätkö juutalaiset sianlihasta kunnioituksen vai inhon takia?

1. Kun nämä asiat oli sanottu ja jotkut halusivat kehittää vastaväitteitä, Kallistratos vihelsi pelin poikki kysymällä: ”Miltä teistä vaikuttaa se, mitä sanottiin juutalaisista, että he eivät syö moraalisesti kelvollisinta liharuokaa?” ”Erikoista tosiaan”, sanoi Polykrates, ”mutta minä esitän vielä lisäkysymyksen: pidättäytyvätkö nuo ihmiset sikojen syömisestä jonkinlaisen palvonnan takia vai koska

669f

inhoavat eläintä? Nimittäin se, mitä he itse sanovat, muistuttaa taruja ja huhupuheita, paitsi siis jos heillä on joitakin vakavasti otettavia selityksiä, joita eivät vain tuo julki.”

670a 2. ”Minä edelleenkin arvelen”, Kallistratos sanoi, ”että sialla on jonkinlainen kultti heidän keskuudessaan. Jos sika onkin rumanpuoleinen ja törkyinen, ei se katsannoltaan ole pillerinpyörittäjää, korppikotkaa, krokotiilia tai monnia kummallisempi eikä olemukseltaan niitä rujompi. Näistä eläimistä joihinkin osa egyptiläisistä papeista asennoituu kaikkein pyhimpinä, osa taas joihinkin toisiin. Kerrotaan, että sikaa kunnioitetaan hyödyllisen palveluksen takia. Se näet kärsällään tonkimalla ensimmäisenä piirsi maahan kyntövaon, kuten sanonta kuuluu, ja opetti näin vannasauralla kyntämisen taidon. Juuri tästä syystä työvälineen sanotaan saaneen sialta nimensä.”¹⁵

670b ”Mutta pehmeää ja alavaa maata viljelevät egyptiläiset eivät tarvitse auraa lainkaan, vaan aina kun Niili pelloa tulvaan hukkuttuaan taas vetäytyy, he seuraavat heti perässä ja laskevat pelloille sikansa, jotka sorkkiaan ja kärsiään hyödyntäen kääntävät maan nopeasti ja syvältä ja kätkevät siemenen maan poveen.¹⁶ Ei pidäkään ihmetellä, jos tämän takia jotkut eivät syö sikaa – kunnioitetaanhan barbaarien keskuudessa muutamia muita eläimiä enemmänkin ja vähäisistä, joitakin jopa täysin naurettavista syistä.”

670c ”Egyptiläisten sanotaan jumalallistaneen päästäisen, joka on sokea, koska he pitävät pimeyttä valoa vanhempana. Päästäisen kerrotaan syntyvän hiirestä viidennessä sukupolvessa uudella kuulla ja sanotaan, että vähenevän kuun aikaan sen maksa pienee. Leijonan puolestaan sanotaan asuvan yhdessä auringon

kanssa, koska se ainoana nelijalkaisista petoeläimistä synnyttää näkeviä pentuja ja nukkuu vain hetken ja koska sen silmät sen nukkuessakin loistavat luomien alla. Suihkulähteetkin purskauttavat vesisuihkunsa leijonien ammottavien kitojen läpi, koska Niili työntää uutta vettä egyptiläisten pelloille auringon ohitettua leijonan tähdistön. Ibiksen taas väitetään heti kuoriuduttuaan painavan kaksi drakhmaa, saman verran kuin vastasyntyneen lapsen sydän, ja muodostavan tasasivuisen kolmion nokallaan ja ojennetuilla jaloillaan.”¹⁷

”Mutta miksi syyttää egyptiläisiä tällaisesta järjettömyydestä, samalla kun pythagoralaisten kerrotaan palvovan valkoista kukkoa ja pidättäytyvän merenelävistä, etenkin rusotäplämulloista ja merivuokoista, ja Zarathustran maagit kunnioittavat siiliä mitä suurimmassa määrin mutta vihaavat vesirottia niin, että sitä, joka eniten niitä tappaa, he pitävät jumalten rakastamana ja autuaana? Arvelen että myös juutalaiset tappaisivat sikoja, aivan kuten maagit tappavat vesirottia, mikäli tuntisivat inhoa niitä kohtaan. Nyt kuitenkin niiden tuhoaminen syömällä on heiltä kiellettyä. Ja ehkä siinä on järkeä, että aivan kuten he kunnioittavat heille vesilähteen paljastanutta aasia, he samoin palvovat sikaa kylvämisen ja kyntämisen opettajana. Paitsi jos, kautta Zeun, joku väittää noiden ihmisten pysyvän crossa jäniksistäkin, koska inhoavat niitä saastaisina ja epäpuhtaina eläiminä.”¹⁸

670d

670e

3. ”Varmastikaan ei”, puuttui Lamprias puheeseen, ”vaan he säästävät jäniksen, koska se muistuttaa heidän eniten kunnioittamaansa eläintä: jänishän näyttää vain kooltaan ja rotevuudeltaan vajavaiselta aasilta. Sen väri, korvat sekä silmien loiste ja himok-

kuus ovat hämmästyttävän samanlaiset – niin samanlaiset, ettei yksikään toinen niin pieni muistuta suurempaansa niin paljon. Paitsi jos he, kautta Zeun, jäljittelevät egyptiläisiä myös suhteessa eläimen ominaisuuksiin ja pitävät sen nopeutta jumalaisena, samoin aistien tarkkuutta. Jäniksen silmä nimittäin on väsymättön, niin että jänikset nukkuvatkin luomet auki. Ja terävän kuulonsa puolesta ne tuntuvat erottuvan kaikista muista, sillä tätä ominaisuutta ihailleen egyptiläiset pyhissä kirjoitusmerkeissään viittaavat kuulemiseen piirtämällä jäniksen korvan.”¹⁹

671a ”Mutta sianlihan nämä ihmiset tuntuvat julistaneen kielletyksi, koska sairauksista barbaarit kammoavat eniten lepraan ja spitaalia ja arvelevat, että ne tarttuessaan ahmivat ihmisen kokonaan. Näemmehän sikojen olevan vatsan alta aivan lepraisia ja kapisen ihottuman peitossa, minkä todellakin luulisi leviävän koko ruumiiseen, mikäli se olisi ilmaantunut kehoon jonkin ruumiillisen vaivan tai tautiepidemian myötä. Sitä paitsi otuksen elintapoja luonnehtiva ja asumuksia ympäröivä törky kertoo jotakin sen alhaisuudesta, sillä emmehän me kenenkään muun havaitse niin iloitsevan liejusta ja saastaisista, epäpuhtaista paikoista, pois lukien ne, jotka syntyvät ja saavat olomuotonsa itseltään. Sanotaan myös, että sian silmät ovat niin kokoonkuristuneet ja katsannoltaan niin alaspäin suuntautuneet, että siat eivät koskaan havaitse mitään yläpuolellaan olevaa eivätkä näe taivasta, paitsi silloin, kun sika joutuu selälleen ja sen pupillit osoittavat luonnonvastaiseen suuntaan. Tästä myös johtuu, että ennen muuta kiljumiseen turvautuva eläin näin kannettuna rauhoittuu, tottumattomana taivasiin seikkoihin vaikenee, ja pelon vallassa tukahduttaa huutonsa.”²⁰

671b

”Ja jos pitää hakea apua vielä myyttienkin puolelta, niin kerrotaanhan villikarjun surmanneen Adoniksen – eikä Adonis heidän mielestään ole kukaan muu kuin Dionysos, ja tämän vahvistavat monet rituaaleista, joita kumpaisellekin juhlamenoissa suoritetaan. Toisten mukaan taas hänestä tuli Dionysoksen lemmikki. Eikä Fanokles, rakastunut mies, varmastikaan turhaan runoillut: ”Tai niin kuin jumalaisen Adoniksen tempaisi mukaansa Dionysos / vuoria kulkeva, pyhistä pyhimmän Kyproksen vieras.”²¹

VIII kirja (puheenaiheet 7 ja 8)

Keskustelu käydään Roomassa, Plutarkhoksen itsensä kunniaksi järjestetyissä pidoissa. Äänessä ovat minäkertoja Plutarkhoksen lisäksi juhlien isäntä Sextius Sulla (”Karthagolainen”), pythagoralaisesti suuntautuneet Lucius ja Filinos sekä pitovieraat Empedokles, Theon ja Nestor. Sulla ja Filinos tunnetaan muistakin Plutarkhoksen teksteistä, Theon mahdollisesti myös. Luciuksesta, Empedokleesta ja Nestorista tiedetään vain se, mitä tämä teksti kertoo.

Keskustelijat ihmettelevät aluksi muutamaa pythagoralaista tunnussääntöä (symbolon). Termi viittaa pythagoralaisessa yhteydessä niin kirjallisesti kuin suullisena perinteenä välittyviin ohjeisiin, joilla säädeltiin erilaisia arkielämän toimia, kuten ruokavaliota, pukeutumista ja käyttäytymistä. Yksityiskohtaisten ja outojenkin määräysten tulkitsemiseksi niille alettiin hellenistisenä aikana etsiä muun muassa allegorisia selityksiä, juuri kuten keskustelijat tässä Sullan ja Plutarkhoksen johdolla tekevät. Lopuksi erityisesti pythagoralaisten pidättyvä suhde kalansyöntiin herättää keskustelua, ja pohdinta laajenee kysymyksiin lihan- ja kalansyönnin oikeutuk-

sesta, lihansyönnin kulttuurisesta vakiintumisesta sekä viimein jopa ihmislajin yhteisestä alkuperästä kalojen kanssa.

**Pythagoralaisista tunnussäännöistä, jotka
kehottavat torjumaan pääskysen talosta ja pöyhimään
vuodevaatteet heti nousemisen jälkeen²²**

- 727b Palatessani Roomaan pitkän ajan jälkeen Sulla Karthagolainen
järjesti minulle tervetuloillallisen, kuten roomalaiset sitä nimittä-
vät, kutsumalla muutamia ystäviä ja erään Etruriasta kotoisin ole-
van Luciuksen, pythagoralaisen Moderatoksen oppilaan.
Nähdessään meidän Filinoksemme kieltäytyvän sielullisten olen-
tojen syömisestä tämä johtui puhumaan pythagoralaisista aiheista,
kuten sopivaa olikin, ja selitti olevansa tyrrenialainen – ei isänsä
727c puolelta kuten jotkut muut, vaan koska oli itse sekä syntynyt että
kasvanut Etruriassa ja saanut siellä pythagoralaisen koulutuksensa.
Erityisen vahvasti hän luotti pythagoralaisiin tunnussääntöihin,
joita ovat esimerkiksi vuodevaatteiden pöyhiminen nousemisen
jälkeen, liedeltä nostetun padan hiillokseen jättämän painauman
pyyhkiminen pois tuhkia sekoittamalla sekä se, ettei vastaanota
pääskysiä taloonsa, ei astu lakaistujen roskien yli eikä ruoki koto-
naan koukkukyntisiä petolintuja. Näinhän pythagoralaiset sano-
vat ja kirjoittavat, hän totesi, mutta ainoastaan etruerialaiset
käytännössä noudattavat ja varjelevat ohjeita huolellisesti.²³

Kun Lucius oli sanonut tämän, erityisen oudolta vaikutti
pääskysiin liittyvä kehoitus sulkea tuo harmiton ja ihmisrakas
eläin ulkopuolelle aivan niin kuin petolinnut, jotka ovat raaka-
laismaisia ja murhanhimoisia. Siihen ainoaan tulkintaan, jota jot-

kut entisten aikojen tulkitsijat olivat tarjonneet tunnussäännön selitykseksi – että se olisi vihjaus selän takana herjaajia ja läheisistään juoruja visertäviä vastaan – ei Lucius itsekään uskonut, sillä visertämisen taidostahan pääskysen ovat saaneet vähäisimmän osan, eivätkä ne pälpäyksessä ja moniäänisyydessäkään päihitä närheä, peltopyytä tai kanoja.

727d

”Jospa he siis karttavat pääskysiä sen lapsenmurhaan liittyvän myytin takia”, Sulla ehdotti, ”sysätäkseen meidät kauas kärsimyksestä, joita Tereuksen ja hänen naistensa sanotaan yhtäältä laittomasti aiheuttaneen ja joista toisaalta joutuneen julmasti kärsimään. Nimitetäänhän näihin päiviin asti näitä lintuja daulilaisiksi? Ja kun pääskynen ruikkasi sofist Gorgiaan päälle, tämä katsahti ylös lintua kohti ja sanoi: ’Eipä ollut kaunista tuo, oi Filomela’ – mutta ehkä tämäkin on tyhjää puhetta? Sillä eiväthän he satakieltäkään karta eivätkä muukalaisena karkota luotaan, vaikka se on osallisena samassa tragediassa.”²⁴

727e

”Kenties tuossakin, Sulla ystäväni, on jotain perää”, minä sanoin. ”Mutta tutkailepa ensin, josko pääskysillä on pythagoralaisten keskuudessa huono maine samasta syystä, miksi he eivät päästä petolintuja lähelleen. Pääskynenhän on lihansyöjä ja tappaa ja pitää ravintonaan ennen muuta kaskaita, jotka ovat musiikkalisia ja jumalten omia.”²⁵ Pääskyt myös lentävät lähellä maanpintaa, kuten Aristoteles sanoo, saalistaen pieniä ja hentoja eläimiä. Edelleen, ainoana saman katon alla asuvista olennoista pääskynen ei tuo talouteen mitään vaan asustelee vuokraa maksamatta. Jopa haikara, joka ei saa meiltä minkäänlaista apua sen enempää suojan, lämmön kuin turvankaan suhteen, maksaa vuokran kattopaikastaan. Ympäriinsä kierrellen se näet noukkii

727f

pois sammakot ja etanat, nuo ihmistä vastaan juonittelevat vihu-
laiset. Pääskynen puolestaan saa osansa niin suojasta, lämmöstä
kuin turvastakin, mutta kun se on saanut kasvatettua poikasensa,
se lähtee tiehensä kiittämättömäksi ja epäluotettavaksi muuttu-
neena.”

728a ”Ja mikä pahinta, kanssa-asujistamme ainoastaan kärpänen ja
pääskynen eivät totu ihmiseen, eivät tarjoutu kosketettaviksi,
eivät seuranpitoon eivätkä mihinkään yhteiseen työhön tai leik-
kiin. Kärpänen on peloissaan, koska joutuu kokemaan kovia ja
tulee usein hätistellyksi pois, pääskynen taas on luonnostaan
ihmisvihaaja ja epäluuloisuutensa vuoksi aina kesytön ja arka. Jos
siis näitä määräyksiä pitääkin tarkastella heijastuksina eikä sellai-
senaan, ikään kuin erilaisiin asioihin sisältyvinä toisina merkityk-
sinä, niin asettamalla pääskynen epävakaiden ja kiittämättömien
ihmisten symboliksi Pythagoras kieltää tekemästä läheisempää
tuttavuutta ja jakamasta liettä, kotiamme ja pyhimpiä asioitamme
niiden kanssa, jotka lähestyvät meitä ja tekevät itsensä tykö vain
sopivan hetken vuoksi.”

728b Näin sanomalla uskon vapauttaneeni keskustelua, sillä reip-
paasti he pian siirtyivät muiden tunnussääntöjen pariin ja ryhtyi-
vät asiaankuuluvasti tekemään niistä moraalisia tulkintoja. Astian
painauman sanoi Filinos pythagoralaisten pyyhkivän pois opet-
taakseen, ettei raivosta saa jäädä mitään näkyvää jälkeä, vaan kun
se kiehahdettuaan asettuu ja laskeutuu, vääryyden muisto on
kaikkinensa tullut pois pyyhityksi. Vuodevaatteiden pöyhminen
728c taas ei joidenkin mielestä sisältänyt mitään piiloviestiä vaan pal-
jastaa itsessään, ettei miehen kanssa nukkuneen puolison vuotee-
seen jättämän jäljen, kuin muotin ikään, ole sopivaa tulla

nähdä. Sillä kuitenkin tulkitse tunnussääntöjen pikemminkin vastustavan päivänokosia, kun heti aamunkoitteessa univarus-tukset nostetaan pois. Siinä missä yöllä pitää levätä, on päivällä sängystä nousemisen jälkeen hoidettava asioita eikä vaihdettava, millainen ruumiin jättämä jälki on. Miehestä ei näet ole nukkuvana mitään hyötyä, aivan kuten ei kuolleenakaan. Näiden tulkintojen puolesta näyttäisi todistavan myös pythagoralaisten kehoitus tovereilleen olla nostamatta kenenkään taakkaa pois, vaan päinvastoin auttaa lastaamaan sitä lisää, sillä he eivät hyväksy yhtään vapaa-aikaa eivätkä laiskottelua.²⁶

728d

Miksi pythagoralaiset välttävät sielullisista olennoista etenkin kalan syömistä?

1. Kun tämä oli sanottu eikä Lucius sen enempää vastustanut kuin kannattanutkaan puhujia vaan kuunteli rauhassa, vaiti ja itseensä vaipuneena, puhutteli Empedokles Sullaa nimeltä ja sanoi: ”Jos keskustelumme ahdistaa ystäväämme Luciusta, on meidänkin nyt tullut aika lopettaa – mutta vaikka näitä asioita koskisikin hiljaisuuden vaatimus, niin sitä, että pythagoralaiset pidättäytyvät ennen kaikkea kalojen syömisestä, en kyllä pidä muilta salattavana enkä vaikenemiseen velvoittavana. Kerrotaanhan tätä jo muinaisista pythagoralaisista, ja olen törmännyt aikalaisemme Aleksikrateen oppilaisiin, jotka hyödyntävät sielullisia olentoja kohtuullisissa määrin ja, kautta Zeun, uhraavat niitä, mutta kalaa he eivät maista vaan pidättäytyvät siitä ehdottomasti. Heitän teille Tyndares Spartalaisen kertoman syyn. Hän sanoi tämän olevan palkinto hiljaisuudesta ja kaloja kutsuttavan myiksi, koska niillä

728e

728f

on niin sulkeutuneet kasvot ja tukahtunut ääni, ja edelleen, että myös kaimani oli pyytänyt Pausaniasta pythagoralaiseen tapaan peittämään dogmit 'mykän mielensä sisään', ja että pythagoralaiset kaiken kaikkiaan pitävät vaikenemista jumalaisena, koska tosiaan myös jumalat osoittavat mitään lausumatta, teoin ja toimin, heitä ymmärtäville sen, mitä tahtovat."²⁷

729a

2. Lucius totesi tähän lempeästi ja yksinkertaisesti, että vaikka todellinen syy ehkä edelleen oli piilossa ja sanomaton, ei uskottavan oloisten ja todennäköisten selitysten pohtiminen ollut paheksuttavaa. Sitten grammatikko Theon aloitti sanomalla, että Pythagoraan osoittaminen etruskiksi olisi suuri työ, eikä laisinkaan helppoa. "Yhtä mieltähän ollaan siitä, että entisaikojen viisaat seurustelivat pitkän aikaa egyptiläisten kanssa, kunnioittivat näitä kovasti ja omaksuivat erityisesti papillisiin rituaaleihin liittyviä asioita, sellaisia kuin härkäpapuihinkin liittyvä kielto – sillä Herodotoshan kertoo, etteivät egyptiläiset sen enempää viljele kuin syökään härkäpapuja, vaan päinvastoin he eivät kestä edes niiden näkemistä, ja me tiedämme sikäläisten pappien edelleen pidättäytyvän kalojen syömisestä."²⁸ Rituaalisen puhtauden vuoksi he karttavat myös suolaa siinä määrin, etteivät nauti lisukkeita tai leipää, jotka on maustettu merisuolalla."

729b

"Jotkut kannattavat yhdenlaisia ja toiset toisenlaisia selityksiä tälle, mutta totuus on yksi. Egyptiläiset papit pitävät merta vihamielisenä meitä ihmisiä kohtaan, ikään kuin vierana ja toisenlaisena, tai pikemminkin täysin ihmisen luontoa vastaan sotivana elementtinä. Hehän eivät arvele jumalten ravitsevan itseään meren antimilla, niin kuin stoalaiset olettavat tähtien tekevän,

vaan päinvastoin ajattelevat jumalisänsä ja maansa pelastajan tuhoutuvan mereen, mitä kutsutaan Osiriksen suistumaksi. Ja laulaessaan valituksiaan siitä, miten vasemmanpuoleisten osien kasvaessa oikeanpuoleiset jo kuihtuvat, he uumoilevat synkästi Niilin löytävän loppunsa ja turmionsa merestä. Tästä syystä papit eivät pidä sen vettä juotavana eivätkä mitään merestä siinnyttä ja ravintonsa saavaa puhtaana ja ihmiselle sopivana – siis niitä, jotka eivät hengitä yhteistä ilmaa eivätkä jaa kanssamme samoja laitu-
mia, vaan joille ilma, joka pitää elossa ja ravitsee kaiken muun, on
tuhoisaa, niin kuin se vastoin luontoa ja tarkoitusta syntyneille ja
eläville on.”²⁹

729c

”Ei pidäkään ihmetellä, jos papit pitävät mereneläviä outoina ja sopimattomina sekoittumaan heidän vereensä ja henkeensä, he kun eivät pidä edes laivojen kapteeneja puhuttelun arvoisina näitä kohdatessaan, koska nämä saavat elantonsa merestä.”

3. Sullä oli samaa mieltä ja lisäsi pythagoralaisiin liittyen, että nämä lähinnä maistelivat uhrattujen eläinten lihaa tarjotessaan sitä jumalille, mutta kaloista yksikään ei ole uhraamiseen sopiva eikä otollinen pyhiin toimituksiin.³⁰

Muiden vaiettua minä puolestani totesin, että mitä mereen tulee, monet niin filosofit kuin maallikotkin asettuvat poikkite-
loin egyptiläisiä vastaan laskeskellessaan, miten monin hyvin
asioin meri on tehnyt elämästämme helpompaa ja nautinnolli-
sempaa. ”Mutta se, että pythagoralaisten solmima rauha kalojen
kanssa johtuisi siitä, etteivät kalat ole kanssamme samaa heimoa,
on absurdia ja naurettavaa. Pikemminkin olisi täysin raakalais-
maista, jos he kyklooppimaiseen tapaan soisivat kaloille väliaikai-

729d

729e

sen rauhan lahjan kuluttamalla loppuun ja valmistamalla ruoan lisukkeiksi ensin ne, jotka ovat samaa syntyä meidän kanssamme ja jakavat taloutemme.³¹ Sitä paitsi Pythagoraan kerrotaan kerran ostaneen verkollisen kaloja ja käskeneen sitten päästää kalat verkosta takaisin mereen – ei siksi, että hän olisi hyljeksinyt kaloja niiden toisheimaisuuden ja vihamielisyyden takia vaan aivan kuin olisi maksanut vangiksi joutuneiden ystävien tai perheenjäsenten lunnaat.”

729f

Tämän takia”, jatkoin, ”päinvastoin kuin herrat edellä arvelivat, pythagoralaisten lempeys ja kohtuullisuus antavat olettaa, että kenties he siis säästivätkin erityisesti merenelävät huolehtiakseen oikeudesta ja totuttautuakseen siihen. Koska siinä missä kaikki muut eläimet tavalla tai toisella tarjoavat ihmiselle syyn kohdella niitä kaltoin, kalat eivät tee meille lainkaan vääryyttä, ei edes siinä tapauksessa, että luonnostaan siihen kykenisivät. Niin sanoista kuin pyhistä riiteistäkin on pääteltävissä, että entisajan viisaat pitivät harmia aiheuttamattoman eläimen syömistä ja myös sen tappamista kirottuna ja laittomana tekona. Uhraamisen he aloittivat vasta jouduttuaan ylitsevuotavan suurten väkimmärien puristamiksi ja, kuten kerrotaan, jonkun Delfoin ennuslauseen käskettyä heitä suojelemaan satoja tuhoutumiselta.³² Yhä kuitenkin kuohuksissaan ja peloissaan he alkoivat kutsua uhraamista ’toimitukseksi’ ja ’teon suorittamiseksi’, sillä niin vakavana asiana he näkivät sielullisen olennon tappamisen. Ja edelleen nykyään he pitävät tarkasti huolta, etteivät teurasta uhria, ennen kuin sen päälle on vuodatettu juomauhri ja se on nyökännyt suostumuksensa. Näin varovaisia he olivat suhteessa kaikkiin oikeuttomiin tekoihin.”

”Toisaalta myönnettäköön se, että jos kaikki pidättäytyisivät vain kanojen ja pitkäkoipisten jänisten syömisestä, pian niiden paljouden valtaan joutuva kaupunki ei olisi enää asuttavissa eivätkä sadot nautittavissa. Siispä lihansyönti sai alkunsa välttämättömyydestä, mutta nykyään sen lopettaminen on myös nautiskelun takia työn ja vaivan takana. Merenelävien suku sen sijaan ei kuluta samaa ilmaa eikä samaa vettä kuin me, eikä se käy satomme kimppuun – vaan kuin toisen maailman ympäröiminä, pysytellen omissa rajoissaan, joiden ylittämisestä tuomiona on kuolema, merenelävät eivät anna ruokaa halajaville vatsoillemme sen enempiä suurta kuin pientäkään tekosyytä käydä niiden kimppuun. Niinpä kaikkien kalojen pyydystäminen ja verkkojen heittäminen, jolla ilman minkäänlaista oikeutta järkytetään ulappain rauhaa ja kajotaan syvyyksiin, on ilmiselvästi tulosta mässäilystä ja herkuttelunhalusta. Eihän tietenkään rusotäplämulloa nimitetä ”pellontuhoksi” tai papukaijakalaa ”sadonahmijaksi” tai joitain kelttikaloja ja meribasseja ”siemenrosvoiksi”, kuten maa-eläimistä niitä syytettäessä puhutaan – eikä sellaisista vähäpätöisistäkään murheista, joista soimaamme kotoisia frettejämmä ja kärpäsiämme, kukaan syyttäisi kaloista edes mahtavinta.”³³

”Tämän takia pythagoralaiset, jotka pidättäytyvät paitsi ihmisiä vastaan rikkomisesta, niin kuin laki määrää, myös luontonsa mukaan kaiken muun vahingoittamisesta, käyttävät lisukkeista vähiten kalaa tai eivät käytä sitä ollenkaan. Ja ilman epäoikeudenmukaisuuttakin kalansyöntiin liittyvä puuha näyttää ilmentävän jonkinlaista hillittömyyttä ja mässäilynhalua, sillä ylenpalttisen kallistakin se on ja vaivalloista. Tästä syystä Homeros pani Hellepontoksen rannalle leiriytyneet kreikkalaiset pidättäytymään

730a

730b

730c

kalansyönnistä ja lisäksi jätti jopa yltäkylläisyydessä elävät faiaakit ja tuhoontuomitut kosijat, kaikki saarten väkeä, ilman merellisiä lisukkeita. Ja vaikka Odysseuksen toverit purjehtivat niin pitkän matkan merta, he eivät missään pudottaneet ongenkoukkuja, eivät rysää eivätkä verkkoa, niin kauan kuin heillä riitti ohraa.”

730d ”Mutta kun laivan muona jo tyhjjeni kaikki’ he vähän ennen käymistään käsiksi Helioksen karjaan pyydystivät kalaa, eivät lisukeherkuksi vaan valmistaakseen välttämättömän aterian ’kaarevin koukuin; nälkä kun raateli vatsaa’. Saman välttämättömyyden pakottamina he sekä turvautuivat kalaan että söivät Helioksen karjan. Tämän takia paitsi egyptiläisten ja syyrialalaisten myös kreikkalaisten keskuudessa pidättäytyminen kalasta on osa uskonnollista puhtautta, ja arvelen pythagoralaisten luopuneen kalansyömisestä paitsi oikeudenmukaisuuden takia myös välttäläkseen ruokaan liittyvää tarpeetonta yllällisyyttä.”³⁴

4. Nestor puuttui puheeseen kysyen: ”Mutta eikö sanaakaan minun kaupungistani – aivan kuin se olisi joku Megara? Olet kuitenkin usein kuullut minun kertovan, että Leptiissä Poseidonin papit, joita kutsumme *hieromnēmōneiksi*, eivät syö kalaa. Jumalaa nimittäin kutsutaan Kasvattajaksi.”³⁵

730e ”Muinaisen Hellenin jälkeläiset uhrasivat myös Poseidon Kantaisälle, koska syyrialalaisten tapaan kuvittelivat ihmisen saaneen alkunsa vedestä. Siksi he myös kunnioittavat kaloja, joiden he pääättelevät olevan samaa syntyä ja yhdessä meidän kanssamme kasvaneita, mikä tuntuukin järkevämältä kuin Anaksimandrokseen ajatus. Hän näet väittää, etteivät kalat ja ihmiset ole syntyneet samassa paikassa vaan että ihmiset olisivat ensin syntyneet

kalojen sisällä ja kasvaneet kuin koirahait, ja kehityttyään riittävästi kyetäkseen auttamaan itse itseään he sitten olisivat astuneet ulos kalankehoista ja ottaneet kuivan maan omakseen. Siis juuri niin kuin tuli syö puun, josta se on syttynyt, puun joka on sen isä ja äiti (kuten sanoo se, joka on liittänyt ”Keyksin häät” Hesiodoksen runojen joukkoon), niin juuri siten Anaksimandros väitti ihmisillä olevan kaloissa yhteinen isä ja äiti ja asettui vastustamaan niiden käyttöä ihmisravintona.”³⁶

730f

SELITYKSET

1. *Pitopuheet* on jakautunut ”puheenaiheisiin”, jotka usein ovat kysymyksen muodossa. Tekstin otsikot ovat siis aitoja.

2. LISUKKEET. Keskustelu rakentuu jo otsikossa esiintyvän *opson*-käsitteen monimerkityksisyyden varaan. *Opson* voi tarkoittaa mitä tahansa keitettyä ruokaa, jota syödään leivän rinnalla, mutta sillä voidaan viitata myös viinin kanssa nautittaviin hiukopaloihin, ruoan maustamiseen ja yllellisiin erityisherkkuihin. Ateenassa sanan merkitykseksi kuitenkin vakiintui vähitellen nimenomaan kala, joka ateenalaisille oli kallista luksusta. Keskustelijoista Polykrateen puheenvuorossa *opson* samastetaan kalaan, Symmakhoksen käsittelyssä puolestaan on sanan laajempi merkitys lisukkeena, herkkuna ja maustajana. Sanaleikkilinen suomenos otsikolle olisikin ateenalaisittain jotain tämäntyyppistä: Onko meri maata kalaisampi?

3. SOFISTI KALLISTRATOS ja hänen isänsä Leon tunnetaan nimeltä sekä Plutarkhoksen muista kirjoituksista että piirtokirjoituksista Delfoista. Määre sofisti viitanee tässä yhteydessä siihen, että Kallistratos oli tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuuluva, kulturelli älykkö. – KIMON (510–450) oli ateenalainen poliitikko, Salamiin taistelun sotasankari ja strategi. Hän nautti suurta kansansuosiota mm. anteliaisuutensa tähden. – KELEOS oli Eleusiksen myyttinen kuningas, joka vieraanvaraisesti vastaanotti surevan, tytärtään etsivän ja kuolevaiseksi vanhaksi naiseksi naamioituneen Demeter-jumalattaren. Demeterin kerrotaan opettaneen Keleokselle mysteerimenot, joita Eleusiksessa noudatettiin katkeamattomana perinteenä mahdollisesti jopa mykeneläiseltä ajalta 300-luvun jaa. loppupuolelle asti eli tuhannen tai jopa kahden tuhannen vuoden ajan. – PRYTANEION oli eräänlainen ”kaupungintalo”, joka löytyi lähes jokaisesta kreikkalaisesta poliksesta. Instituutio liittyy kiinteästi Hestian, kotilieden, kulttiin. Prytaneion oli rakentunut poliksen yhteisen ”kotilieden” ympärille, ja esimerkiksi siirtokuntia perustettaessa oli tapana napata emopoliksen tuli mukaan prytaneionin liedestä.

4. MERTENSAARTAMA OTUS. Polykrates käyttää ilmausta *amfialon zōon*,

sananmukaisesti merten ympäröimä eläin tai elävä olento. – NIKOPOLIS sijaitsi Kreikan länsirannikolla Ambrakian lahden suulla, niemimaalla, jota vesi ympäröi kolmelta puolelta ja jonka länsirannalla aukeaa laaja Joonianmeri. Paikalla sijaitsee nykyään Prevezan kaupunki. – AKHAIJEN MERI. Polykrateen kotikaupunki Sikyon sijaitsi Korintinlahden tuntumassa, Akhaian maakunnan itäosassa.

5. RUNOILIJA. Homerokseen viitattiin kreikkalaisessa kielenkäytössä usein yksinkertaisesti termillä *ho poiētēs*, ”Runoilija”. – HERKUTTELIJA JA KULINARISTI. *Opsofagos* (”herkuttelija”) ja *filopsos* (”kulinaristi”) pelaavat tässä kaksoismerkityksellä, ja ne voitaisiin kääntää myös ”kalansyöjä” ja ”kalaruoan ystävä”. – LIHAN KERA RAA’AN VIKUNAN SÖI. Euripides, fr. 907, Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*. – PLATON VIKUNANSYÖJÄNÄ. Noin sata vuotta Plutarkhosta myöhemmin, 200-luvulla elänyt Athenaios Naukratislainen toistaa saman tiedon Platonista teoksessaan *Deipnosophistai* (”Oppineiden pidot”). Hänen lähteenään on filosofi Eudoksos Knidoslaisesta, Platonin ystävistä, elämäkerran kirjoittanut Fanokritos, josta ei tiedetä juuri mitään. Platonin *Laeissa* (VIII 844d–845d) huolehditaan viikunoiden ja muiden hedelmien asianmukaisesta korjuusta. Toisaalta viittaus voi kertoa myös laajemmin Platonin jälkimaineesta Plutarkhoksen aikalaisten keskuudessa: joistakin Platonin teksteistä on luettavissa, että hän piti kasvissyöntiä ihanteellisena filosofisesti suuntautuneelle ihmiselle (ks. esim. *Valtio* II 372b–373e; *Valtiomies* 271a–272d; *Lait* VI 782a–d). – ARKESILAOS. Arkesilaos (316–241) johti Platonin Akatemiaa noin vuodesta 264 eaa. ja aloitti niin sanotun Kesimmäisen Akatemian kauden, jota luonnehti filosofinen skeptisismi. 200-luvulla jaa. filosofien elämäkertoja kirjoittaneen Diogenes Laertioksen lainaama lähde, Hermippos Smyrnalainen, väittää Arkesilaoksen kuolleen runsaaseen juopotteluun (Diog. Laert. IV 44).

6. DEMOSTHENES JA FILOKRATES. Filokrateen johtama lähetystö solmi rauhan Ateenan ja Filippoksen Makedonian välille vuonna 346 eaa. Ateenan itsenäisyyden hetytymätön puolustaja ja makedonialaisvastainen Demosthenes (383–322) oli lähetystössä mukana mutta syytti myöhemmin poliittista vastustajaansa Filokratesta petoksesta neuvotteluissa. – KTESIFON oli ateenalainen puhuja ja valtiomies sekä Demostheneen

aikalainen ja aatetoveri. – ÄLÄ SUINKAAN, HYVÄ MIES, TAI TEET MEISTÄ KALANRUOKAA! Ktesifonin lausahdus neuvostossa jollekulle ilmeisesti raivostuneelle, herkuttelijan maineessa olevalle miehelle antaa ymmärtää, että herkuttelija oli ahminut kalat suuhunsa niiden vielä eläessä. Kalojen purskahtaessa ulos raivoajan suusta, edelleen elävinä, ympärillä olevat olivat ikään kuin vaarassa joutua niiden hampaisiin. Kalanruuaksi joutuminen vaikuttaa olleen kreikkalaisille kauhistuttava ajatus. – KAPRIKSILLA ELÄT, VAIKKA MERIAHVENILLAKIN ELÄÄ VOISIT. Säättä tai sananlaskua ei tunneta muualta. Kapris oli antiikin aikaan Välimerellä lääkekasvin maineessa ja auttoi mm. ilmavaivoihin. Etenkin Kreikassa kasvista hyödynnettiin ravintona myös lehtiä ja juuria, ja lausahdus viittanneekin siihen, että kapris oli tavallista köyhien ihmisten ruokaa. Säkeessä mainittu kala, *anthias*, viittaa eri teksteissä ilmeisesti eri meriahvenlajeihin, joten tarkka lajinmäärittäminen on vaikeaa. Selvästi tässä tarkoitetaan jotakin tärkeää ruokakalaa, joita meriahventen heimoon (*Serranidae*) kuuluu useita. – HERNEROKKA JA KAPRIS. Mainittu ruokalaji, *lekithos*, on halkaistuista keltaisista herneistä keitetty tahnamainen sose, jota Kreikassa syödään laajalti edelleen ja joka nykyään tunnetaan nimellä *fava*. Se on ollut tärkeä ravinnonlähde esimerkiksi sotien aiheuttamien pulakausien aikana. Yhdessä kapriksen kanssa syntyy mielikuva jokapäiväisestä, arkisesta, myös köyhien ulottuvilla olevasta ruuasta, jota rantajuhlien hyväosaiset eivät pahemmin arvosta.

7. CATO. Marcus Porcius Cato vanhempi (234–149), roomalainen valtiomies, joka muistetaan ankarana konservatiivina ja kreikkalaisen kulttuurin vastustajana. – SADAN UHRIELÄIMEN KULKUE. Alkutekstin *hekatombē* tarkoittaa sananmukaisesti sadan naudan uhria. Termillä voitiin kuitenkin myös yleisesti viitata suuren luokan julkiseen uhritoimitukseen, jossa tapettiin suuri määrä eläimiä, muitakin kuin härkiä.

8. HERKUTTELUN YSTÄVÄ MAKUTUOMARINA. Jälleen sanaleikki *opson*-termin monimerkityksisyydellä: lisukkeita/herkkuja/kalaa rakastava on herkkujen/kalaruokien paras tuomari. – KSENOKRATES (n. 395–314/313) johti Platonin Akatemiaa vuodesta 339 eaa. kuolemaansa asti. Muutamien muiden platonistien tavoin myös Ksenokrates oli ilmeisesti kasvisyöjä ja vaikuttaa runsaiden viittausten ja lainausten perusteella olleen

yksi Plutarkhoksen suosikkikirjailijoista. Pythagoraaseen yhdistetään paitsi kasvisruokavalio yleensä myös erityisesti kalansyönnistä pidättäytyminen. – ANTAGORAS RHODOSLAINEN oli 200-luvun eaa. alkupuoliskolla elänyt runoilija, joka oleskeli muun muassa Kreikkaa Aleksanteri Suuren jälkeen hallinneen Makedonian kuninkaan Antigonos II Gonataksen (n. 319–239) hovissa, missä hänen tehtävänään lienee ollut ikuistaa kuninkaan maineteot ylistysrunoin. Antagoraalta on säilynyt muutama epigrammi. – FILOKSENOS ERYKSIIN POIKA. 400-luvun eaa. lopussa elänyt legendaarinen elostelija, jota pilkkaavat niin komediarunoilijat (esim. Aristofanes, *Ampiaiset* 81–84 ja *Pilvet* 686; Eupolis, fragmentti 249, Kassel & Austin, *Poetae Comici Graeci*) ja Aristoteles (*Eudemoksen etiikka* III 1231a15) kuin Plutarkhos muissakin teksteissään. Tosin on mahdollista, että tässä Polykrates (tai Plutarkhos) sekoittaa hänet toiseen Filoksenokseen, kytheralaiseen dityrambirunoilijaan, joka eli samoihin aikoihin (n. 435–380) ja jolta on säilynyt fragmentteja mm. satiirissävytteistä ”Illallinen”-nimisestä runosta. – ANDROKYDES Kyzikoslainen. 300-luvun alkupuolella eaa. elänyt taidemaalari.

9. TOIVEIKKAAT (*elpistikoi*) lienee pillallinen nimitys epikurolaisille, lause nimittäin jatkuu alkutekstissä epikurolaisuutta mahdollisesti parodioivin sanankääntein. Plutarkhos argumentoi muutamia naiiveina pitämiään epikurolaisia käsityksiä vastaan myös esimerkiksi teksteissään ”Onko ’elä huomaamatta’ hyvä ohje?” (*Moralia* 1128a–1130e), ”Epikuroksen mukaan on mahdotonta elää edes mukavasti” (*Moralia* 1086c–1107c) sekä ”Kolotesta vastaan” (*Moralia* 1107d–1127e). Antiikin perinteessä ”toivo” ei ollut samalla tavoin yksiselitteisen myönteisesti latautunut käsite kuin nykyään. ”Herkullisten nautintojen maustama” (*hēdynousa*) on esimerkki moninkertaisesta, epikurolaista terminologiaa hyödyntävästä sanaleikistä *opson*–herkku–lisuke-aiheen ympärillä. Sanan juurena on maustamista (ja metaforisesti sulostuttamista) merkitsevä verbi *hēdynō*, joka taas on läheistä sukua epikurolaisittain keskeiselle termille *hēdonē*, ”mielihyvä, nautinto”. – DEMETER JA POSEIDON. Demeterin ja Poseidonin palvonta kietoutuu yhteen monin säikein. Omaleimaisista ja vanhakantaisista perinteistään tunnetussa Arkadian maakunnassa molempia muistettiin hevosenhahmoisina jumalina vielä kauan sen jälkeen, kun muualla Kreikassa tapa kuvata jumalia ihmis-

hahmossa oli vakiintunut. Demeteriä palvottiin yleisesti kuitenkin juuri viljankasvun jumalattarena, ja Poseidon saattoi esiintyä hänen rinnallaan kasvullisuuden edistäjänä epiteetillä *Fytalmios* tai *Fykios*. Yhteisestä temppeleistä ei kuitenkaan ole tiettävästi säilynyt aineellisia todisteita.

10. SANKAREIDEN KALANSYÖNNISTÄ. Jo antiikin aikaan kiinnitettiin huomiota siihen, että Homeros ei koskaan kuvaa meren rantaan Troijan edustalle leiriytyneitä sotureita kala-aterian parissa (ks. esim. Platonin *Valtio* III 404b–c). Myöhemmin asiaa on yritetty selittää monin tavoin, kalansyöntiä koskevasta uskonnollisesta tabusta yhteiskuntaluokan määräämään ruokavalioon. On esimerkiksi mahdollista, että vaikka kala klassisen ajan Ateenassa oli kallis ja ylellinen herkku, se aiemmin ja/tai muualla oli pikemminkin köyhän kansanosan arkiruokaa, mikä tuntuu todennäköiseltä, kun ottaa huomioon, että kreikankielisen väestön asutama alue oli (ja on) käytännössä joka puolelta meren ympäröimä mutta maaperältään ja pinnanmuodoiltaan karu maa. Homeroksen kuvaama vauras soturiyläluokka saattoi erottautua vähemmistä veljistään muun muassa siten, että sillä oli varaa syödä enemmän esimerkiksi viljatuotteita ja kasvattaa ruuaksi myös eläimiä. – SONTAAKIN POISHEITETTÄVÄMPIÄ OVAT KUOLLEET RUUMIIT. Herakleitos B 96, Diels & Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*. – LIHA JA SUOLA. Symmakhos kääntää tässä stoalaisen lausahduksen ”sika on lihaa, jonka säilömisestä sielu huolehtii” (vrt. *Moralia* 685c) toisinpäin: suola tuo kuolleeseen lihaan takaisin sitä, mitä siitä on sielun poistuessa kadonnut. Porfyrios (*Peri apokhēs empsykhōn*, ”Pidättäytyminen sielullisten olentojen syömisestä”, III 20, 1) yhdistää lausahduksen Khrysippokseen (279–207), Klemens Aleksandrialainen (*Strōmata*, ”Tilkkuja” VII 33, 3) puolestaan Kleanthekseen (330–n. 230), joka oli Khrysippoksen edeltäjä stoalaisen koulukunnan johtajana.

11. VASTASUOLATTU. Tässä käytetty adjektiivi (*nealēs*) tarkoittaa vastapyydettyä ja siten tuoretta. Plutarkhos kuitenkin leikittelee kansan-etymologialla, jonka mukaan sanan juurina ovat uusi, tuore (*neos*) ja suola (*halē*). Sananmukaisesti vastasuolattu siis.

12. SIPULI JUOMAN KRUUNAA. *Ilias* XI 630. Sipuli ja valkosipuli olivat korkean ravintoarvonsa ja halpuutensa takia tyypillistä merillä liikkuvien ruokaa. – ZENON JA KRATON. Zenonia ja Kratonia ei ole voitu varmasti

yhdistää keihinkään muualta tunnettuihin henkilöihin. Kraton-niminen sukulaismies osallistuu *Pitopuheisiin* I kirjan puheenaiheissa 1 ja 4 sekä II kirjan puheenaiheessa 6, mutta jää epäselväksi, onko kyseessä sama Kraton.

13. LAMPRIAS JA ISOISÄ. Lamprias oli Plutarkhoksen vanhin veli. Myös heti perään mainittavan isoisän nimi oli Lamprias (vrt. Plutarkhos, *Moralia* 622e). Kreikkalaisen tavan mukaan lapsille annettiin yleensä isovanhempien nimet tiettyssä järjestyksessä, ja niinpä myös yksi Plutarkhoksen omista pojista sai nimekseen Lamprias. – MORAALISESTI KELVOLISIN. *Dikaioteros* on tässä suomennettu ”moraalisesti kellovallisimmaksi”. *Dikaios*-sanana merkityksistä ks. *Eläinten älykkyydestä* -selitys 43 sekä s. 210–212.

14. NÄIHIN MAELÄIMIIN. Alkutekstin sanamuodosta voi päätellä, että Lamprias puhuu nimenomaan käsien ulottuvilla olevista ”eläimistä”, siis pitopöytään tarjolle asetetusta lihasta.

15. MONNI. Tekstissä on neljännen eläimen kohdalla osittainen aukko, mutta se on rekonstruoitu sanaksi *silouros*. Muista mainituista eläimistä päätellen kyseessä täytyy olla jokin egyptiläisten pyhänä pitämä mutta kreikkalaisesta näkökulmasta ”ruma” eläin. Monniheimon (*Siluridae*) lajeista ainakin muutamia tiedetään pidetyn Niilin alueella erityisen pyhinä. Kissaa, egyptiläisille tunnetusti hyvin tärkeää eläintä merkitsevä *ailouros* on sanana hyvin lähellä, mutta kissan ulkonäköön on vaikea yhdistää niitä kielteisiä määreitä, joilla Kallistratos tässä puheena olevaa eläinjoukkoa kuvaa. Puhe eksyy tässä juutalaisista egyptiläisten pyhinä pitämiin eläimiin, mikä on kuitenkin loogista sikäli, että Plutarkhos egyptiläistä uskontoa hyvin tuntevana tiesi myös egyptiläisten pidätettyvän sianlihan syömisestä (vrt. Plutarkhos, *Moralia*, ”Isiksestä ja Osiriksestä”, *Moralia* 353f). On myös mahdollista, että kreikkalaiset keskustelijat pitivät juutalaisten ja egyptiläisten uskonnollisia käytäntöjä läheisesti toistensa kaltaisina. – SIKÄ JA KYNTÖVAKO. Auran maahan työntyvä, metallilla vahvistettu kärki, vannas, on kreikaksi *hynis*, sika puolestaan *hys* (akkusatiivissa *hyn*). Kallistratoksen tässä esittämää kansanetymologiaa ei ole nykytutkimuksessa täysin tyrmätty.

16. EGYPTILÄISTEN MAANVILJELYSTÄ. Herodotos (II 14) kertoo samanlaisen havainnon Niilin suiston viljelytavoista. Myös arkeologista kuvamateriaalia sekä sioista että vuohista ja lampaista kylvöpuuhissa on löydetty. Todennäköisesti sikoja käytettiin nimenomaan maan ”kynntämiseen” eli kääntämiseen sekä juurien ja rikkakasvien tonkimiseen, kun taas kylvettyjen siementen upottamisesta maan poveen lienevät huolehtineet pikemminkin vuohet.

17. LEIJONA JA AURINKO. Tässä tarkoitettaneen metaforista yhteis-asumista tai liittoa, leijonan läheistä yhteyttä aurinkoon, jota egyptiläiset palvoivat jumalana. – KAKSI DRAKHMAA. Kahden drakhman paino oli Plutarkhoksen aikana 3,37 grammaa.

18. VESIROTTA. Jää epäselväksi, mitä Kallistratos tarkoittaa tässä vesirodalla (*enhydros mys*, ”vesihiiri” tai ”vesirotta”). Joidenkin kommentaattoreiden mukaan eläin on saukko, ja Kallistratos (tai Plutarkhos) olisi siten käsittänyt persialaisen perinteen väärin. Zarathustralaisille saukko oli nimenomaan demoneja vastaan taisteleva eläin, jonka tappaminen oli ankarasti kielletty. Toisten kommentaattoreiden mukaan kyseessä olisi jonkinlainen kilpikonna (kr. *emys*), eläin, jonka zarathustralaiset tekstit luokittelevat pahaksi. – VESILÄHTEN PALJASTANUT AASI. Uskomus juutalaisten aasinpalvonnasta toistuu monilla kreikkalaisilla ja roomalaisilla kirjoittajilla. Esimerkiksi Tacitus, Plutarkhoksen aikalainen, kertoo villiaasien näyttäneen juutalaisille vesilähteen Egyptin erämaassa ja yhdistää aasin kunnioituksen tähän tapahtumaan (*Historiae* V 3–4; ks. Tacitus, *Taistelu Rooman keisarivallasta*).

19. JÄNIKSEN KORVA KUULEMISEN MERKKINÄ. Lamprias erehtyy: kuulemista ilmaiseva merkki oli lehmän korva. Jänishieroglyfi puolestaan tarkoitti verbiä *olla*, epäilemättä egyptin sanojen ”jänis” (*unut*) ja ”olla” (*un*) äänteellisen samankaltaisuuden takia.

20. LEPPA JA SPITAALI. Kappaleen alkupuoli on jouduttu rekonstruoidaan käsikirjoitusten aukollisuuden vuoksi. Eniten kannatusta saanut versio sisältää *epileukia*- ja *lepra*-nimiset taudit, jotka sanoina viittaavat ilmeisesti pohjimmiltaan saman taudin, lepran, eri ilmenemismuotoihin. Mahdollisesti *epileukialla* on kuitenkin voitu tarkoittaa myös muita ihoa runtelevia sairauksia, kuten psoriasista tai elefantiaasia. – ITSESTÄÄN

SYNTYMINEN. Luonnontieteen vallitseva käsitys 1700-luvulle asti oli se, että monet hyönteiset, madot ja simpukat saavat alkunsa spontaanisti ja syntyvät ikään kuin itsestään käsin.

21. VILLIKARJU. Plutarkhoksen henkilöhahmo siirtyy tässä kohtaa myyttirekisteriin myös sanastollisesti ja käyttää siasta arkaaisempaa homeerista muotoa *sys*. – ADONIS. Adoniksen tyyppistä jumalaa (*adōn*) palvottiin laajalti Syyriassa, Kyproksella, Foinikiassa ja Palestiinassa. Juutalaisten *adonai* on kielellisesti samaa juurta mutta kultin tasolla varsin erilainen hahmo. Eräs Dionysoksen maanalaiseen olomuotoon liittyvä lisänimi, Aidōneus, saattaa äänteellisellä samankaltaisuudellaan selittää puhujan tässä esittämän kytköksen Dionysoksen ja Adonain tai Adoniksen välillä. – FANOKLES. Luultavasti 200-luvulla eaa. elänyt elegiarunoilija, jolta on säilynyt yksi rakkausaiheinen fragmentti (Stobaios IV 64, 47). – TAI NIIN KUIN JUMALAISEN ADONIKSEN... Säkeet kuuluvat melko varmasti edellä mainittuun Fanokleen runoon.

22. TUNNUSSÄÄNNÖT. Merkityksillä ladatun pythagoralaisen *symbolon*-termin oivaltavasta suomennoksesta ”tunnussääntö” kunnian ansaitsee Marke Ahonen, jonka Diogenes Laertioksen teoksen *Merkittävien filosofien elämät ja opit* suomennoksesta (2002) termi on omaksuttu tähän.

23. SULLA. Plutarkhos mainitsee ystävänsä Sextius Sullan myös muissa teksteissään. – MODERATOS. Moderatos Gadeslainen oli merkittävä uuspythagoralainen filosofi, jolta on säilynyt vain muutama fragmentti Porfyrioksen (234–305), Stobaioksen (400-l. jaa.), ja Simpliciuksen (490–560) teoksissa. Moderatos lienee ollut Plutarkhoksen hieman vanhempi aikalainen, ei ainakaan tämän henkilökohtainen tuttava. – FILINOS. Filinoksen kasvisyönti tulee esiin *Pitopuheiden* kohdassa 660e. Filinos osallistuu *Pitopuheisiin* siellä täällä muutenkin, ja hän on toinen kahdesta puhujasta Plutarkhoksen dialogissa ”Delfoin Pythian oraakkeli ei enää ennusta runomuodossa” (*Moralia* 394d–409d). Pythagoralaisesti suuntautunut Filinos oli mitä ilmeisimmin Plutarkhoksen hyvä ystävä. – TYRRHENIALAISET. Tyrrhenia oli antiikin aikana käytetty nimi Etrurialle. Kreikkalaiset pitivät etruskeja itäisen Egeanmeren alueella asuneen esikreikkalaisen väestön, tyrrenialaisten, jälkeläisinä. Monista lähteistä käy ilmi, että Pythagoraan isän arveltiin olleen tyrrenialaista

alkuperää. Tässäkin tekstissä siis käsite on kaksimerkityksinen: puhutaan sekä Etrurian maakunnasta, josta Lucius kertoo olevansa kotoisin, että Egeanmeren alueen tyrrenialaisesta perinteestä, johon pythagoralaisuus vahvasti yhdistyy.

24. TEREUS JA NAISET. Tereuksen, Proknen ja Filomelan myyttinen kolmiodraama sijoittuu Daulis-nimiseen kaupunkiin Parnassos-vuoren itäpuolella. Ateenan kuninkaantytär, Prokne, oli traakialaissyntyisen Tereuksen vaimo. Tereuksen raiskattua vaimonsa sisaren Filomelan ja katkaistua tältä kielen Prokne tappoi lapsensa, jonka isä Tereus oli. Veriröiden jälkeen kaikki kolme muutettiin linnuiksi: Tereus pörhistelee nykyään harjalintuna, Prokne valittaa kuollutta poikaansa satakielenä ja kieliensä menettänyt Filomela sirittää pääskysenä.

25. KASKAAT. Kreikkalaisessa perinteessä kaskas nähtiin hyvin myönteisessä valossa. Se oli muusien ja jumalten rakastama, itsekin lähes jumalten kaltainen (Anakreon), runoilijan sielunveli tai -sisko (Anyte; *Kreikkalaisen antologian* kaskas-epigrammit), ”muusain tulkki” (Platon, *Faidros* 262d) ja vertautui jopa kaupunginvanhimpiin (Homeros, *Ilias* III 146–154).

26. JÄLJET VUOTEESSA. Luonnonmateriaaleista (villasta, oljesta, heinästä) valmistettuihin patjoihin ja vuodevaatteisiin jäi luultavasti paljon selkeämpi painauma vaikkapa alastomasta ihmiskehosta kuin nykyaikaisiin vuodemateriaaleihin. Alkutekstin ”miehen kanssa nukkuneen” voi tulkita sekä neutraalin konkreettisenä yhdessä nukkumisena että viittauksena seksuaaliseen kanssakäymiseen. Oli tulkinta kumpi tahansa, keskustelijoiden mukaan nimenomaan puolison (eli käytännössä vaimon) jättämä painauma (miehen) vuoteessa on sopimatonta jättää näkyviin. – RUUMIS. Puhuja käyttää tässä sanaa *ptōma*, joka on äänteellisesti lähellä tavallisempaa kehoon viittaavaa sanaa *sōma* mutta tarkoittaa nimenomaan (sodassa) kaatunutta, kuollutta ruumista. Metaforisesti sanaa voidaan käyttää myös puhuttaessa jumalten langettamista onnettomuuksista ja kohtalon kovista kolhuista.

27. HILJAISUUDEN VAATIMUS. Empedokles sivuaa puheenvuorossaan pythagoralaisuuteenkin ilmeisesti kuulunutta kieltoa paljastaa esoteerisia opetuksia ulkopuolisille henkilöille, ehkä jopa eräänlaista hiljaisuuden

”kulttia”. Useissa kreikkalaisissa mysteerikulteissa (*mystērion*, ”salaisuus”) oli vastaava puhumattomuuden vaatimus (*arrhētos*, ”sanomaton”, sellainen, josta ei voi tai ei ole sallittua tai sopivaa puhua). Empedokleen tässä käyttämä termi *ekhemythia* on leimallisesti juuri pythagoralaista puhumattomuutta kuvaileva sana. – ALEKSIKRATES. Aleksikrates lienee ollut joku uuspythagoralainen opettaja, jota ei tunneta muista yhteyksistä. – TYNDARES SPARTALAINEN KALANSYÖNNISTÄ KIELTÄYTYMISESTÄ. Filosofisesti orientoitunut Tyndares kuului Plutarkhoksen pitoseurueeseen ja pääsee itsekin ääneen VIII kirjan kahdessa ensimmäisessä keskustelussa. Koko virke on vajavaisesti säilynyt, ja sitä on jouduttu rekonstruoidaan. Mitä ilmeisimmin pelataan sanaleikillä ja kansanetymologialla sanojen *ellops* (mykkä, mykkä kuin kala, kala), *ops* (kasvot, ääni) ja *illomenos* (suljettu, estetty jne.) välillä. – KAIMA. Mainittu kaima on sisilialainen esisokraatikko Empedokles (n. 492–432), jonka filosofiaa pythagoralaistuuteen yhdistävät ainakin sielunvaellusoppi ja kehotus kasvissyönttiin. – PAUSANIAS. Pausanias oli esisokraatikko Empedokleen ystävä ja mahdollisesti rakastettu, niin ikään sisilialainen lääkäri, jota ei tule sekoittaa kuuluisampaan kaimaansa, 500 vuotta myöhemmin eläneeseen matkakirjailijaan. – MYKÄN MIELENSÄ SISÄÄN. Empedokles-sitaatti: Diels & Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker* 31 B 5.

28. HERODOTOS HÄRKÄPAVUISTA. Vrt. Herodotos, *Historia* II 37, 5.

29. NIILI JA OSIRIKSEN SUISTUMA. Plutarkhos kertoo myös toisessa yhteydessä (”Isiksestä ja Osiriksestä”, *Moralia*, 365b ja 366a), että Niiliä kutsutaan Egyptissä Osiriksen virraksi tai ”suistumaksi”; termi *aporrhoē* tarkoittaa virtaa, putousta, uloshengitystä (sananmukaisesti siis hengityksen ”poisvirtaamista”) ja metaforisesti pois putoamista, suistumista. Theon käyttää termiä tässä ilmiselvästi kaksoismerkityksessä: sekä neutraalina virtana (”Niiliä kutsutaan Osiriksen virraksi”) että viittauksena Osiriksen myyttiin, jossa surmatun jumalan ruumis heitetään Niiliin, jota pitkin se on vaarassa kulkeutua (ja kadota) mereen. Niin ikään egyptiläisten valituslaulujen aiheena on yhtä aikaa sekä maaperä, joka kuihtuu mutta herää Niilin tulvan ansiosta joka vuosi uudestaan henkiin, että Osiris-myytti, jonka mukaan tämä manalan, viljelyn ja hedelmällisyyden jumala tapetaan ja hän syntyy aina uudestaan. ”Vasemmanpuoleisissa

osissa” on maantieteen rinnalla miellelyhtymä myös Osiriksen ruumiin-
osiin (*meros*). ”Kasvaminen” ja ”kuihtuminen” ilmaistaan sanoin, jotka
tarkoittavat myös tuottamista/luomista/siittämistä (*gennaō*) ja tuhoutu-
mista/turmeltumista (*feiromai*). – IHMISELLE SOPIVA. Alkutekstin adjek-
tiivin *oikeios* liittyviä merkityksiä ovat mm. perheeseen, sukuun tai
samaa talouteen ja kodin piiriin kuuluva, (kullekin) sopiva ja oikean-
lainen, jonkun asian luontoon kuuluva, ominainen, oma, läheinen ja
yksityinen. Sanan merkitystä eläinkeskustelussa puidaan s. 209–210 ja
214–215.

30. SULLA UHRIELÄINTEN JA KALOJEN SYÖMISESTÄ. Sulla puhuu vastoin
parempaa tietoa. Kaloja uhrattiin kreikkalaisessa maailmassa jumalille
toki harvemmin kuin maaeläimiä, mutta ei se täysin tavatonta ollut.
Uhrirituaalissa tapettavan eläimen eri osia käytettiin eri tavoin, esimer-
kiksi tietyt sisäelimet saatettiin jättää jumalille, toiset taas uhrin antajalle
tai papeille. Suurissa julkisissa uhritilaisuuksissa lihat voitiin jakaa kan-
salle. Kenties Sullan arvio on tulkittavissa niin, että (jotkut) pythagora-
laiset söivät uhrieläimen ”jumalisempia” osia mutta eivät osallistuneet
yleisesti jaettavien osien (käytännössä lihasten) syömiseen.

31. KYKLOOPPIMAINEN TAPA. Plutarkhos viittaa *Odyseian* kohtaan IX
369, jossa kyklooppi Polyfemos lupaa ”lahjanaan” Odyseukselle, että
syö tämän viimeiseksi koko seurueesta. Plutarkhoksen hienovarainen
argumentti siis kuuluu, että olisi mieletöntä syödä ensisijaisesti meille
tuttuja, enemmän kaltaisiamme ja kotitaloutemme piiriin kuuluvia
eläimiä kuin meille vieraamman oloisia kaloja (koska jos samankaltai-
suus tekee syömisestä houkuttelevampaa, silloinhan söisimme mieluiten
ihmisiä!) – joten syy pythagoralaisten kalansyöntikieltoon ei voi olla
niiden koettu vierasheimaisuus.

32. SUURET VÄKIMÄÄRÄT. Alkutekstin sanamuodoista ei voi varmasti
päättellä, onko kyse ihmisväestön vai joidenkin muiden viljelysmaita
kuluttavien eläinmäärien kasvusta.

33. PELLONTUHO. Kr. *leibotēr*, vrt Homeros, *Odyseia* XVIII 29, jossa
sika luonnehditaan tällä sanalla. – FRETTI. Kesy hilleri tai muu näätä-
eläin oli kreikkalaisissa talouksissa yleinen hyötyeläin, joka suojeli muun
muassa viljavarastoja ei-toivotuilta vierailta.

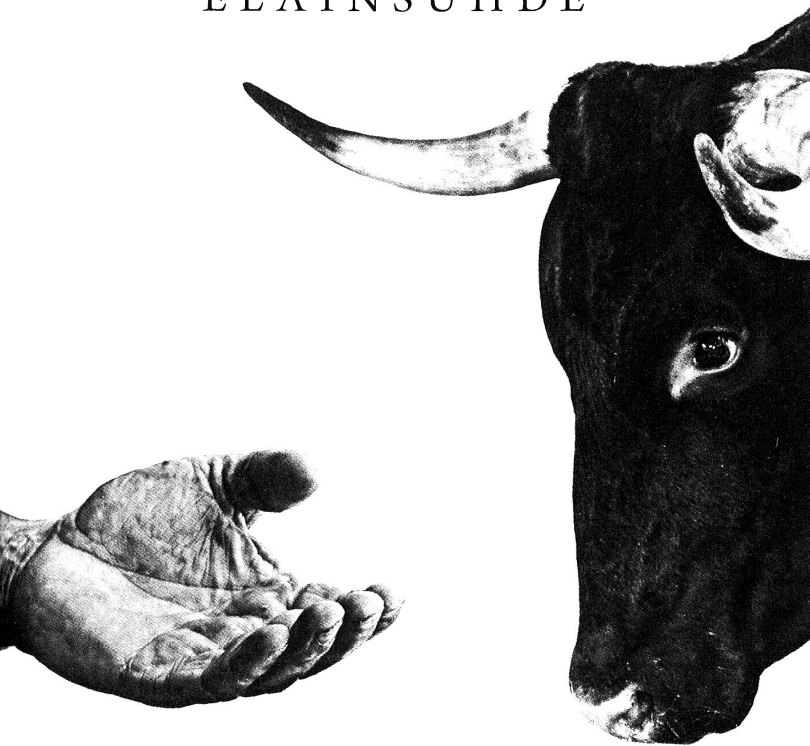
34. MUTTA KUN LAIVAN MUONA JO TYHJENI KAIKKI. Homeros, *Odysseia* XII 329. – KAAREVIN KOUKUIN; NÄLKÄ KUN RAATELI VATSAA. Homeros, *Odysseia* XII 332.

35. MEGARA. Viittaus Megaran kaupunkiin liittyy usein toisteltuun, Delfoin oraakkelin alkuunpanemaksi väitettyyn sanontaan, jonka mukaan Megara (tai vaihtoehtoisesti Aigion) on Hellaan kaupungeista viimeinen ja vähäpätöisin, mitä urhoollisuuteen tulee. – LEPTIS Magna oli berberien tai foinikialaisten perustama, roomalaisaikana suurkaupungiksi kasvanut ikivanha kaupunki. Sen raunioita ympäröi nykyinen Khomsin kaupunki Libyassa. – HIEROMNĒMŌN. ("pyhät asiat muistava") oli eräs pappisvirkanimike. – KASVATTAJA. *Fytalmios* ("kasvattaja", "ravitsija", "luoja", myös merkityksessä "siittäjä") oli yleinen Poseidoniin, mutta myös muihin miespuolisiin jumaliin liitetty epiteetti.

36. KANTAISÄ. Epiteettiä *patrogeneios* ei tunneta muualta, mutta samankaltaisia syntyy, syntyperään ja isyyteen liittyviä epiteettejä yhdistetään Poseidoniin siellä täällä. – ANAKSIMANDROS (n. 610–n. 546) oli Jooniassa, Miletoksessa syntynyt luonnonfilosofi ja kosmologi, joka muistetaan esimerkiksi äärettömyyden käsitteestään (*apeiron*) mutta jonka ajattelua tunnetaan vain fragmentaarisesti, myöhempien kirjoittajien tulkintojen suodattamana. – ANAKSIMANDROKSEN AJATTELUSTA. Nestor viittaa tässä nykyaikaisen evoluutiobiologian näkökulmasta mielenkiintoiseen ajatukseen, jonka mukaan maaeläimet ovat alun perin kehittyneet vedessä. Ilmeisesti Plutarkhos itsekin tunsi Anaksimandrokseen ajattelua vajavaisesti tai vaihtoehtoisesti ei arvostanut sitä, sillä muita viittauksia Anaksimandrokseen hänen kirjoituksistaan ei löydy. Ihmisten syntyminen kalojen sisuksista vaikuttaa melko luovalta tulkinnalta Anaksimandrokseen alkuperäisestä teoriasta – muiden Anaksimandrosta referoivien lähteiden perusteella hänen alkuperäinen ideansa on hahmotettu siten, että eri eläimet kehittyivät vedessä jonkinlaisten kalvojen suojaamina ja että osa niistä nousi kuivalle maalle, puhkoi kalvot tieltään ja alkoi hengittää ilmaa. Keskustelun loppukaneetti on joka tapauksessa se, että niin Anaksimandros kuin "muinaisen Hellenin jälkeläiset" (eli kaikki hellenienien heimot) suhtautuivat torjuvasti kalansyöntiin. – KEYKSIN

HÄISTÄ. ”Keyksin häät” oli Hesiodoksen (700-luku eaa.) nimissä kulkenut runo, jonka yhteys Hesiodokseen kyseenalaistettiin jo varhain, aivan kuten Nestorin tässä tekee. Runon sisällöstä ei ole säilynyt juuri muuta kuin ”äidinsyöntiin” viittaava, pidoissa esitetyksi arvoitukseksi tulkittu fragmentti. Siinä mahdollisesti tammenterho synnyttää puun, joka synnyttää tulen, joka (terhoja paahdettaessa) käristää tammenterhon – tuli siis ahmii äitinsä ja käristää isoäitinsä (Merkelbach & West, *Fragmenta Hesiodica*). Tässä puhuva Nestor antaa ymmärtää, että runon kirjoittanut henkilö on vastuussa myös runon yhdistämisestä Hesiodoksen tuotantoon. Puhuja (tai sanat hänen suuhunsa kirjoittanut Plutarkhos) tuleekin tässä kuin sivumennen ottaneeksi kantaa aikalaiskeskustelussa kiistanalaiseen kirjallisuushistorialliseen kysymykseen. Keyks-nimeen liittyy kreikkalaisessa mytologiassa toisistaan erillisiä perinteitä. Yhtäältä Keyks tunnetaan avioliitostaan Aioloksen tyttären Halkyonen kanssa ja toisaalta Thessalian Trakhiksen kuninkaana sekä Herakleen ystävänä ja liittolaisena. Liittoon Halkyonen kanssa liittyy muodonmuutostarina: molemmat muutettiin kuningaskalastajiksi traagisesti päättyneen ihmishenkelon jälkeen.

PLUTARKHOS JA
ANTIINKIN IHMISEN
ELÄINSUHDE

Plutarkhos ja antiikin ihmisen eläinsuhde

Jumala on tehnyt elävän olennon hengissä säilymisen mahdollommaksi ilman, että se tekee vahinkoa jollekulle toiselle elävälle olennolle. – PLUTARKHOS: ”Seitsemän viisaan pidot”¹

Modernissa eläinoikeuskeskustelussa Plutarkhoksen nimi otetaan usein esille keskustelun varhaisena edeltäjänä. Mikä Plutarkhoksen mielestä sitten oli ihmisen moraalinen velvollisuus toisenlaisia eläimiä kohtaan, ja minkälaisia oikeuksia toisenlaisilla hänen mielestään oli ihmisen maailmassa?² Vastaus ei ole yksiselitteinen.

Kirjoitelmat eläimistä ovat varsin pieni osa Plutarkhoksen mittavaa tuotantoa, mikä viittaisi siihen, ettei ”eläinasia” sitenkään ollut hänelle kovin keskeinen. Dialogien *Eläinten älykkyydestä* ja *Gryllos* lisäksi hän käsittelee ihmisen eläinsuhdetta kaksiosaisessa lyhyessä esseessään *Lihansyönnistä* sekä siellä täällä muuallakin, kuten tähän teokseen suomennetuissa *Pitopubeiden* jaksoissa. Plutarkhoksen kanta voi jäädä epäselväksi, koska hän näyttää esittävän myös keskenään ristiriitaisia mielipiteitä.

Toinen syy Plutarkhoksen kannan moniselitteisyyteen on se, että hän jatkoi Platonin (437–347 eaa.) luomaa filosofista dialo-

giperinnettä. Esimerkiksi edellä oleva lausuma, katkelma dialogista ”Seitsemän viisaan pidot”, on dialogin henkilön, Solonin, mielipide. Kohdassa Solon myös toteaa, että elävä olento syö aina kuollutta ruumista ja jumalat ovat kuolemattomia juuri siksi, että heidän elämänsä jatkuminen ei ole riippuvainen raatojen syömisestä. ”Seitsemän viisaan pidoissa” kerrotaan kuvitteellisista juomapidoista, joihin Kreikan osin myyttiset, osin historialliset ”seitsemän viisasta” kokoontuvat, joukossa myös Solon (638–558 eaa.). Missään muualla tämän ateenalaisen valtiomiehen ja runoilijan tuotannossa ei ole tällaista gnostilaissävyistä eli pessimististä ja aineellisen maailman perimmäistä pahuutta korostavaa pohdintaa, eikä se vastaa Plutarkhoksenkaan tietynlaista perusmyönteistä käsitystä ihmisen paikasta maailmassa. Toisaalta Plutarkhos pohtii esimerkiksi *Eläinten älykkyydestä* -dialogissa kysymystä paitsi toisenlajisten tappamisen myös yleisen hyväksikäytön oikeutuksesta isänsä Autobuloksen suulla, jonka kanta on se, että ihmisellä olisi oltava perustellut syyt, jotta toisen elävän olennon surmaaminen olisi oikeutettua.

Plutarkhoksen elämä

Plutarkhoksen tarkkaa elinaikaa ei tiedetä. Tästä elämäkertojen kirjoittajasta ei ole säilynyt elämäkertaa, mutta hän viittaa usein itseensä tai tuntemiinsa henkilöihin kirjoitelmissaan: hän toteaa käyneensä paikalla tai viittaa vaikkapa isoisänsä kertomukseen asiasta. Dialogeissaan hän itse saattaa olla minäpuhujana tai hänen veljensä, isoisänsä tai poikansa saattavat esiintyä niissä henkilöinä, samoin kuin hänen opettajansa Ammonios. Plutarkhos ottaa siis

usein itsensä, elinpiirinsä ja arkielämän kokemuksensa mukaan kirjoituksiinsa. Näin ollen Plutarkhoksen tyyliä voi kutsua esseistiseksi, koska hän itse on kirjoituksissaan niin vahvasti läsnä.

Plutarkhos syntyi keisari Claudiuksen aikana ja kuoli keisari Hadrianuksen hallituskauden alkupuolella, joten hän eli noin vuosien 40–125 välillä. Suurimman osan elämästään Plutarkhos puuhaili syrjäisessä Khaironeian pikkukaupungissa, joka sijaitsi Boiotian maakunnassa noin satakunta kilometriä Ateenasta luoteeseen. Khaironeia oli maineikas lähinnä kahdesta taistelusta, joista toisessa kreikkalaiset hävisivät makedonialaisille. Khaironeia ei sinänsä ollut strategisesti tärkeä paikka, mutta se sijaitsi sotimiseen sopivalla tasankoalueella. Boiotian tunnetuin kaupunki oli ikivanha ja legendaarinen Theba, Oidipus-tarun tapahtumapaikka, jonka jo Aleksanteri Suuri oli hävittänyt maan tasalle – säästäen tarinan mukaan kuitenkin runoilija Pindaroksen kotitalon. Toinen Boiotian suuruus oli Hesiodos, maanviljelyseepos *Töiden ja päivien* sekä *Jumalten synnyn* kirjoittaja. Hesiodos eli 700-luvulla, Pindaros puolestaan 500-luvulla ennen ajanlaskumme alkua. Plutarkhos, joka kirjoituksissaan tiheään lainasi molempia Boiotian suurrunoilijoita, eli 600–800 vuotta myöhemmin. Platonin ja Plutarkhoksen syntymävuosien väli on sekin lähes viisisataa vuotta.

Plutarkhoksen kotimaakunta ja -kaupunki olivat periferiaa, jossa elettiin pitkälti kunniakkaan, kaukaisen menneisyyden muistoista. Kreikkaa hallittiin imperiumin pääkaupungista Roomasta käsin, vaikka hallintoalueilla, provinseissa, oli myös itsehallinnolliset elimensä. Roomalaisen eliitin valtataistelut saattoivat tuntua konkreettisesti kaukanakin. *Antoniuksen elämä-*

kerrassa (68, 4) Plutarkhos mainitsee isoisänsä isän tarinat, kuinka viljaa oli pakkoluovutettava Antoniuksen sotilaille, kunnes tuli tieto Antoniuksen häviöstä. Muistelu on sinänsä merkittävä, koska se koskee Aktionin (latinaksi Actium) taistelua (v. 30 eaa.), jolloin kreikkalaiset kaupunkivaltiot joutuivat lopullisesti Rooman vallan alle.

Boiotian naapurissa Fokis-maakunnassa sijaitsi Delfoin pyhäkköalue, joka oli edelleen toimiva uskonnollinen keskus, vaikka sen poliittinen merkitys oli vähentynyt. Dialogissa ”Delfoin Pythian oraakkeli ei enää ennusta runomuodossa” Plutarkhoksen henkilöt päätyvät siihen, että koska oraakkelille esitetyt kysymykset ovat nykyisin niin vaatimattomia, yksityisiä (tyyliin ”ostanko talon vai en”) eivätkä valtiollisia (”aloitetaanko sota vai ei”), ei oraakkelivastaustenkaan tarvitse olla enää runomuotoisia. Noin vuoden 67 eaa. paikkeilla keisari Nero tosin kävi Delfoissa kysymässä tulevia ja kisaamassa Pythian urheilukilpailuissa. Plutarkhos oli opettajansa Ammonioksen ja veljensä Lampriaan kanssa tuolloin paikalla.³ Muutama vuosikymmen myöhemmin Plutarkhos oleskeli siellä pitkiä aikoja papillisen toimensa vuoksi.

Khaironeciasta oli Korintin lahden läheisyyden vuoksi helppo lähteä muualle. Plutarkhos matkusteli melko paljon Kreikassa, Egyptissä (Aleksandriassa), mahdollisesti Lähi-idässä ja tietysti Italian niemimaalla. Syntymäkodin varakkuudesta kertoo jo se, että hän saattoi opiskella Ateenassa. Nuori mies perehtyi filosofiaan mutta myös esimerkiksi luonnontieteisiin. Ateenassa eri filosofikoulukunnat rekrytoivat opiskelijoita piireihinsä. Eniten Plutarkhosta miellytti platonismi ja hän opiskeli Ammoniosnimisen filosofin johdolla. Ammonios toimi myös valtiollisissa

luottamustehtävissä ja saattoi siten olla esimerkkinä filosofian ja yhteiskunnallisten toimien yhdistämisestä.⁴ Toisaalta Plutarkhoksen suku oli Boiotian vaikutusvaltaisimpia ja osallistuminen valtiollisiin tehtäviin oli hänelle varmasti itsestään selvä velvoite – vaatihan se usein omaa rahallista panostusta. Esseessä nimeltä ”Onko ’elä huomaamatta (*lathe biōsas*)’ hyvä ohje?” Plutarkhos vastustaa epikurolaista ohjetta kieltäytyä julkisista viroista ja kunnianosoituksista. Plutarkhos vastaanotti itse huomattavia tunnustuksia elinaikanaan: Rooman, Ateenan ja Delfoin kansalaisuudet, Akhaian maaherran nimellisen tehtävän kunnia-konsulin arvonimin, lähettilästehtäviä ja Apollonin pappeuden Delfoissa. Plutarkhoksen yhteiskunnallisesta toiminnasta kertovat paitsi hänen omat mainintansa myös muutamat Delfoista ja Eleusiista löytyneet piirtokirjoitukset, kiveen hakatut viralliset ilmoitukset ja julkiset kunnianosoitukset.

Jo Ateenassa Plutarkhos lienee solminut tulevaisuutensa kannalta hyödyllisiä suhteita Rooman ylhäisön jälkeläisiin, jotka myös opiskelivat tässä ”yliopistokaupungissa”. Plutarkhoksen ensimmäisiä luottamustehtäviä oli toimiminen kotikaupunkinsa lähettiläänä Roomassa.⁵ Käynneillään Roomassa Plutarkhos piti esitelmiä tai luentoja kreikaksi roomalaiselle oppineelle eliittiyleisölle. Hän itse opiskeli latinaa kunnolla vasta keski-ikäisenä, jolloin alkoi toden teolla perehtyä Rooman kirjallisuuteen.⁶

Plutarkhoksen puolisoilla Timoksenalla saattoi myös olla kirjallisia harrastuksia. Lapsia oli ainakin neljä poikaa ja kuopustytär, jonka kuoltua kaksivuotiaana Plutarkhos kirjoitti ”Lohdutuskirjeen vaimolleni”.⁷ Tiedetään, että myös kaksi vanhempaa poikaa kuolivat nuorina. Plutarkhoksen kodissa vastaanotettiin vieraan-

varaisesti niin oppineiston edustajia kuin valtiollisia arvovieraita sekä kokoonnuttii säännöllisesti keskustelemaan eri aiheista. Tässä keskustelupiirissä, Plutarkhoksen ”filosofikoulussa”, nuoremmat jäsenet opettelivat väittelyn ja argumenttien rakentelun taitoa piirin vanhempien jäsenten opastuksella, kuten *Eläinten älykkyydestä* -dialogin alussa kuvataan. Muun muassa tätä piiriä varten Plutarkhos laati kirjoitelmiaan, joita sitten mahdollisesti syvensi ja laajensi pyrkiessään saamaan niille laajemman yleisön.

Teokset

Plutarkhos omisti kirjoituksiaan niin julkisuuden henkilöille kuin läheisilleen. Hän kirjoitti esimerkiksi pojilleen koosteen Platonin *Timaios*-dialogin temasta, sielun syntyemisestä.⁸ Vaikka tiedämme Plutarkhoksen lähipiiristä ja verkostoista melko paljon, kirjailijana hän on jotenkin irrallaan ajastaan – hänhän alkoi, kuten sanottu, tutustua Rooman kirjallisuuteen varsin myöhään. Plutarkhos lainaa kreikkalaisia historioitsijoita mutta ennen kaikkea menneiden aikakausien kreikkalaisia suuruuksia – eniten tietysti Platonia. Plutarkhos ei tunnu myöskään kommunikoivan kirjoituksillaan oman aikansa kreikkalaisten kirjailijoiden kanssa. Poikkeuksena on Dion (Khrysostomos) Prusalaisen Olympiassa pitämälle puheelle kirjoitettu vastine, joka on kuitenkin kadonnut. Dion oli kotoisin Vähästä-Aasiasta, vietti kiertelevää elämää puheita pitäen ja opettaen lähinnä kyynikkofilosofiaa. Hänet lasketaan niin sanottuun toiseen sofistiikkaan kuuluvaksi, mikä kirjallisena liikkeenä todisti kreikkalaisen kulttuurin arvonnoususta. Filhellenismi eli kreikkalaismyönteisyys huipentui keisari Hadria-

nuksen (76–138) toimintaan kirjailijoiden mesenaattina ja suosijana. Khaironeian suuren pojan kirjallista toimintaa ei kuitenkaan ole tulkittu toisen sofistiikan puitteissa. Platonistina Plutarkhos halusi tietysti olla leimallisesti filosofi eikä sofisti, vaikka sofistisanalla ei hänen aikanaan ollutkaan enää klassisen ajan kirjailijoiden kuten Platonin sille antamaa kielteistä leimaa.

Plutarkhos oli filosofi roomalaisen Ciceron (106–43 eaa.) tapaan: ei itsenäinen ajattelijä, luova filosofi, vaan yhdistelijä, eklektikko, sekä aatehistorioitsija. Plutarkhos toki pohtii ja esittelee kirjoituksissaan itselleen ja piirilleen tuona aikakautena keskeisinä pidettyjä teemoja käyttäen rakennuspuinaan Kreikan klassisen ja hellenistisen kauden filosofiaa. Hän oli samalla filosofian popularisoija, mitä antiikin aikana ei pidetty pahana, kuten ei renessanssin ja uuden ajan alun Euroopassakaan, jolloin Plutarkhoksen teoksia luettiin ja lainattiin ahkeraan. Plutarkhoksen arvostus kuitenkin notkahti alaspäin 1800-luvulla, antiikintutkimuksen täsmentymisen ja kanonisoitumisen vuosisadalla, jolloin häntä alettiin pitää keskinkertaisuutena, kunnes 1900-luvun loppupuolella huomattiin Plutarkhoksen ansiot kulttuurihistorioitsijana.⁹ Tämä uudelleenlöytyminen on tarkoittanut käytännössä myös sitä, että Plutarkhoksen teoksista on julkaistu viime vuosikymmeninä uusia, ansiokkaita kriittisiä editioita, joissa *Moralia*-sarjan eläinaiheisten kirjoitelmien osalta ovat kunnostautuneet etenkin italialaiset ja ranskalaiset tutkijat. Uusien editioiden myötä Plutarkhoksen kantaa ihmisen eläinsuhteeseen on myös arvioitu uusista näkökulmista.

Plutarkhoksen kirjoitelmat jaetaan kahteen osaan: toisaalta on tuotannon tunnetuin osa eli elämäkerrat, toisaalta niin sanotut

Moralia-sarjan kirjoitelmat. Elämäkertoja on säilynyt kaikkiaan 48, joista 44 kappaletta muodostavat rinnakkaiset parit, ”paralleelit”, jossa toinen osapuoli on kreikkalainen, toinen roomalainen. Plutarkhos omisti paralleelielämäkerrat roomalaiselle kenraalille, joka toimi senaattorina kahteen otteeseen. Omistuskirjoitus vaikutusvaltaiselle henkilölle saattoi vaikuttaa myönteisesti teoksen vastaanottoon, mutta elämäkertojen eloisa, paikoitellen draamallinen tyyli on varmasti yksi tärkeimpiä tekijöitä niiden jo antiikin aikana saavuttamaan suosioon. Niiden kerrotaan olleen esimerkiksi keisari Marcus Aureliuksen (n. 120–180) lempilukemistoa. Roomalaisen Suetoniuksen (n. 69–122) Rooman keisarien elämäkerrat on kirjoitettu samoihin aikoihin, mutta ne ovat tyyliältään kaavamaisempia. Elämäkertojen jälkivaikutus on ollut voimakas renessanssin ja uuden ajan alussa – hyvin tunnetaan niiden vaikutus Shakespearen draamaan. Yhdysvaltain presidentti Henry Truman (1884–1972) piti elämäkertoja yöpöydällään ja ylisti niiden olevan mitä parhain innoituksen lähde valtiollisen johtamisen alalla.

Valtaosa elämäkeroista on syntynyt Plutarkhoksen kypsemällä iällä. Pitkin elämänsä Plutarkhos kirjoitti kuitenkin myös esseitä ja dialogeja monenlaisista aiheista, kuten niin monet muut aikalaisensa. Plutarkhoksen kirjoituksia voi verrata aihevalinnoitaan Ciceron ja Senecan (4 eaa.–65 jaa.) teksteihin. Sinänsä erikoista on kuitenkin se, että Plutarkhokselta on säilynyt eriaiheisia kirjoitelmia niin kattavasti. Antiikin filosofin tekstien säilymisen jälkipolville takasi yleensä hänen filosofikoulunsa, joka saattoi toimia myös tekstien suodattimena, valikoijana. Plutarkhoksen tapauksessa tekstit säilyivät varmastikin aluksi varsin katta-

vasti ennen kaikkea hänen vaikutusvaltaisen perheensä piirissä. Muutama vuosisata myöhemmin niitä siteerattiin tai käytettiin lähteenä, kuten ilmenee esimerkiksi 400-luvulla eläneen tietokirjailijan Stobaioksen kirjoituksista tai seuraavalla vuosisadalla eläneen Eunapioksen kirjoittamasta filosofeja ja sofisteja esittelevästä koosteesta. Vaikka Eunapios ei kelpuuttanut Plutarkhosta elämäkerran aiheeksi, hän viittaa Plutarkhokseen arvostavasti ja käyttää lähteenään hänen tekstejään.

Niin sanottu Lamprias-katalogi (Plutarkhoksen veljen nimissä kulkeva luettelo Plutarkhoksen kirjoitelmista) sisältää elämäkerrat pois lukien 187 otsikkoa, joista meille on säilynyt 77. Näiden lisäksi on muutamia, jotka eivät sisälly Lamprias-katalogiin – esimerkiksi *Lihansyönnistä* on sellainen. Säilyneitä kirjoitelmia on arvioitu olevan ehkä vain noin kolmannes siitä, mitä Plutarkhos tosiasiallisesti kirjoitti ja ”julkaisi”. Plutarkhosta voi siten pitää tuotteliaana kirjoittajana antiikinkin mittapuulla arvioituna. Muutamat kirjoitelmat ovat kuitenkin epäperäisiä eli ne eivät ole Plutarkhoksen laatimia.

Vasta Bysantin ajalla tekstit koottiin yhteen ja yhteisnimeksi vakiintui ”Eettisiä kirjoitelmia” – latinaksi *Moralia*. *Moralia*-sarjassa on runsaasti kirjoitelmia muiltakin tiedonalueilta kuin moraali filosofiasta, kuten yleistajuisia luonnontieteellisiä teoksia (”Kuun pinnalla näkyvistä kasvoista”), vertailevaa uskontotiedettä (”Oraakkeleiden häviämisestä”), antropologiaa ja sukupuolentutkimusta (”Spartalaisten naisten lausumia”), kirjallisuuden tutkimusta (”Aristofaneen ja Menandroksen vertailu”), arkipäivän moraali filosofiaa (”Miten hyötyä vihamiehistä?”) sekä aidosti filosofisia pohdintoja.

Moralian kirjoitelmista osa on esseemuotoisia tekstejä ja osa oppikirjamaista esittelyä jostakin aiheesta; muutama on kysymys- ja vastausmuodossa ja loput filosofisia dialogeja Platonin dialogien tyyliin. Platonin dialogien tapaan Plutarkhoskin kehystää vuorokeskustelunsa yleensä jollakin tilanteella – dialogi tapahtuu tietyssä paikassa ja tiettyinä ajankohtana. Plutarkhos on varsin taitava miljöön kuvaaja. Edellä mainittu keskustelu Delfoin oraakkeleista alkaa mainiolla kuvauksella Delfoista matkailunähtävyytenä, jossa oppaat esittelevät patsaita ja piirtokirjoituksia kauempaakin tulleeille matkailijoille.¹⁰ Dialogien keskustelijat ovat yleensä historiallisia henkilöitä, kuten usein Platonillakin, ja keskustelujen aiheet heijastelevat niitä teemoja, joista Plutarkhoksen piirissä oltiin kiinnostuneita. Väliin keskustelu pelkistyy yhden henkilön pidemmäksi monologiksi.

Antiikin teksteille on tyypillistä polveilevuus, jolloin asiat tuntuvat välillä hukkaavan punaisen lankansa erilaisiin välihuomauksiin ja poikkeamiin. Nykylukijalle vaikeuksia tuottavat tietysti myös oudot nimet ja ylipäänsä samalla kertaa outo ja tuttu kulttuuripiiri. Plutarkhos viittaa sekä klassisen että hellenistisen ajan kreikkalaisiin kuuluisuuksiin (kirjailijat, kuvataiteilijat, tunnetut poliitikot) kuten myös oman aikansa roomalaisiin, esimerkiksi keisareihin. *Pitopuheissa* keskustelijoina on tunnettuja nimiä, kuten Empedokles ja Sulla, jotka ovat kuitenkin vain kuuluisien edeltäjiensä kaimoja.

Plutarkhoksen kirjoitelmien yleisönä oli kreikkalaisen sivistyneistön lisäksi Rooman imperiumin roomalainen lukeneisto. Roomalaisille kreikkalaisuus oli yhtäältä ihailtavaa ja esikuvallista, mutta toisaalta oman ajan kreikkalaisia pidettiin rappeutuneina –

ei sen veroisina kuin nämä olivat Kreikan klassisella ”kulta-ajalla” olleet. Näillä kirjoituksillaan Plutarkhos kumarsi Rooman imperiumin suuntaan mutta osoitti, ettei Hellaan hengenelämä edes sen syrjäisemmissäkään kolkissa ollut suinkaan kuollut. Toisaalta kirjoittaessaan esimerkiksi eläinaiheesta hänen täytyi kirjoittaa siitä niin, että se oli ymmärrettävää hänen roomalaiselle yleisölleen. Pohtiessaan ihmisen ja eläimen suhdetta Plutarkhos osallistui laajempaan keskusteluun, jonka teemat olivat muotoutuneet jo klassisen kauden lopulla ja hellenistisen kauden alussa.

Ihmiset ja eläimet Plutarkhoksella sekä antiikin keskustelussa

Plutarkhos pohdiskeli tai sivusi ihmisen ja toisenlajisten eläinten suhdetta useissa kirjoitelmissaan, kuten vain osittain säilyneessä esseessä *Lihansyönnistä* sekä dialogeissa *Eläinten älykkydestä* ja *Gryllos* sekä *Pitopuheiden* oteissa. Näitä Plutarkhoksen kirjoituksia lainaava uusplatonikko Porfyrios saattaa teoksessaan ”Pidättyminen sielullisten olentojen syömisestä” käyttää jotakin vielä neljättä, Plutarkhoksen kadonnutta eläinaiheista kirjoitelmää.¹¹

Plutarkhos käsitteli aihetta myös muutamissa muissa kirjoitelmissaan.¹² *Pitopuheiden* neljännen kirjan (tässä suomennetussa) viidennessä luvussa pohditaan esimerkiksi sitä, miksi egyptiläiset palvovat eläimiä. Samaa kysymystä Plutarkhos tarkasteli egyptiläistä uskonnollisuutta laajemmin esittelevässä ”Isiksestä ja Osiriksestä”, jossa esitellään muun muassa ajatus eläinten symbolisesta arvosta (*symbolikon*). Eläimiä luonnontieteellisestä näkökulmasta Plutarkhos käsittelee kysymysten ja vastausten muotoon

rakennetussa kirjoittelmassa ”Luonnonilmiöiden syistä”, jossa osa kysymyksistä on ilmeisesti kuitenkin epäperäisiä.¹³

Kirjoitelmissaan Plutarkhos käyttää eläimistä yleensä Aristoteleen myötä mahdollisesti yleistynyttä termiä *zōon*, ”elävä olento, eläin”, villieläintä tai luonnonvaraista eläintä tarkoittavaa sanaa *thēr* (tai diminutiivia *thērion*) sekä tietysti lajinimiä. Toisaalta kirjoitelmissaan *Kiintymys jälkeläisiin* ja ”Sattumasta” hän käyttää eläimistä termiä *aloga*, jota stoalaiset suosivat ja joka yleistyikin roomalaisajalla tarkoittamaan eläimiä.¹⁴ *Alogos* tarkoittaa ”järjetöntä” tai/ja ”puhetta vailla olevaa”, ja *aloga* on lyhentymä sanoista *aloga zōa*, ”järjettömät eläimet”.¹⁵

Kirjoituksissa *Kiintymys jälkeläisiin* ja ”Sattumasta” ilmenevä eläinkäsitys tuntuu poikkeavan Plutarkhoksen muualla esittämästä – ennen kaikkea korostaessaan ihmisen ja toisenlajisten välistä eroa muutenkin kuin terminologialtaan. Toisaalta esimerkiksi Plutarkhosta ja antiikin eläinpsykologiaa tutkinut Francesco Becchi on sitä mieltä, ettei ristiriitaa ole: näissä kohdissa Plutarkhos vain jättää sanomatta, että *aloga zōa*, ”järjettömät eläimet”, ovat nimestään huolimatta osallisia jonkinlaisesta järjellisydestä.¹⁶ Sitä paitsi ihmisen ylivertainen älykkyys asettuu näissä kirjoitelmissa moitittavaan valoon: juuri se tekee ihmisen alttiiksi haluamaan turhanpäiväisiä asioita. Esimerkiksi eläinten kiintymys jälkeläisiin on ikään kuin puhtaampaa. Tällaisia ajatuksia Plutarkhos esittää selkeästi myös *Grylloksessa*.

Jos *Kiintymys jälkeläisiin* on sovittavissa Plutarkhoksen jossain määrin eläinmyönteiseen kokonaisnäkemykseen, on ”Sattumasta”-essee jo vaikeampi pala.¹⁷ Tässä kirjoituksessa Plutarkhos päättyy näet melko karkeaan ihmiskeskeisyyteen. Siteera-

ten ensin Platonian Plutarkhos mainitsee eläinten (*aloga*) syntyvän maailmaan valmiina, kun taas ihminen syntyy alastomana ja vailla puolustuskeinoja.¹⁸ Koska ihminen on kuitenkin järjellinen sekä keskittymis- ja harkintakykyinen, hän pystyy puolustautumaan ja alistamaan eläimet valtaansa. Eläimillä on monia avuja, jotka ovat hyödyksi ihmisille. Hevonen on nopea jaloistaan, ja se juoksee ihmisen takia. Koira on hyvä taistelija, ja siksi se saa vartioida ihmistä. Kala on mitä makein ja sika ”paljonlihainen” (*polysarkos*), ja ihmisille se on ravintoa ja ruoan lisuketta (*opson*).¹⁹ Norsu on suurin eläin ja ihmeteltävä katsella, mutta kesytettynä se on ihmisen leikkikalua (*paignion*) sekä juhlien vetonaula opittuaan tanssimaan ja polvistumaan. Tällaiset näytökset osoittavat, miten pitkälle ihmisen äly ulottuu, kuinka ihminen on kaikkien muiden olentojen ”yläpuolella” (*hyperanō*).²⁰ Viimeksi mainittu kohta poikkeaa sävyltään tyystin siitä, mitä *Grylloksessa* ja *Eläinten älykkyydestä* -kirjoitelmassa sanotaan opetetuista eläimistä. Edellisessä eläinten opettamista ihmisiä viihdyttäväksi sirkuseläimeksi pidetään turhanpäiväisenä eläimen oman elämän kannalta mutta jälkimmäisessä osoituksena eläinten oppimiskyvystä. *Eläinten älykkyydestä* -kirjoitelmassa esitellään kotieläinten käyttöä myös työtovereina (*synerga*), eli eläinsuhteen kuvaus ei korosta vain herruutta vaan myös yhteistyötä.²¹

Kreikkalais-roomalaiseen keskusteluun ihmisen eläinsuhteesta eittämättä kuului edellä kuvatus kaltaisen korostettu ihmiskeskeisyys. Kreikkalaisen Ksenofonin (n. 430–355 eaa.) *Muistelmia Sokrateesta* -dialogissa ja roomalaisen Ciceron ”Jumalten olemuksesta” -dialogissa se esitetään puhtaimpin. Jälkimmäisessä dialogissa Balbus-niminen stoalainen toteaa, että kuu ja aurinko on

luotu ihmisten takia; lampaat sen takia, että tarjoavat ihmisille villaa, koirat ihaillakseen isäntäänsä ja ollakseen vihaisia vieraille ja niin edelleen.²²

Plutarkhoksen ”Sattumasta”-esseen tarkoituksena on kuitenkin tähdentää sattuman, *tykhēn*, jota tuohon aikaan palvottiin kansan piirissä jumaluutena, sittenkin melko vähäistä osuutta ihmiselämässä. Lisäksi ihminen pystyy suurempaan elämänhallintaan hallitessaan toisenlaisia: ”me otamme niiden hunajan, me lypsämme niitä, me viemme ja kuljetamme niitä minne tahdomme eli hallitsemme niitä täysin”.²³ Ihminen toimii siis ikään kuin toisenlajisten kohtalona, mutta eikö tällaisesta pohdinnasta ole vain kukonaskel sen kyseenlaistamiseen, millä perusteella ihmisellä on oikeus vallita eläimiä *siten* kuin vallitsee? Missä kulkevat hallitsemisemme rajat?

Plutarkhos viittaa eläimiin ja ihmisen eläinsuhteeseen tietysti siellä täällä myös elämäkertoissaan. Esimerkiksi *Aleksanteri Suuren elämäkerrassa* hän kertoo Aleksanterin kiintymyksestä hevoseensa Bukefalokseen sekä omistajistaan huolehtivista taistelunorsuista.²⁴ Tunnettu karkelma Cato vanhemman elämäkerrasta ansaitsee tulla tässä suomennetuksi. Roomalainen valtiomies Marcus Porcius Cato (234–149) muistetaan hokemastaan ”Muuten olen sitä mieltä, että Karthago on hävitettävä”, jonka hän aina liitti senaattissa pitämänsä puheen lopuksi, liittyipä se aiheeseen tai ei. Cato oli tasavaltaisen roomalaisuuden henkilöitymä, joka tunnettiin paitsi askeettisesta elämäntavastaan myös kielteisinä pitämiensä kreikkalaisten kulttuurivaikutteiden vastustajana. Plutarkhos ihaili Caton lujaa luonnetta ja kohtuullisuutta mutta arvosteli Caton liiallista kitsautta tästä kirjoittamassaan elämäkerrassa:

Itse en kyllä hyväksy hänen tapaansa kohdella orjiaan kuin kuormajuhtia: hän käytti orjansa loppuun, ja kun heistä tuli vanhoja, hän osoitti suurta kitsautta myymällä heidät. Lempeys (*khrēstotēs*) on kuitenkin laajempi käsite kuin oikeudenmukaisuus: luonnostaanhan me sovellamme lakia ja oikeutta vain kaikkeen inhimilliseen, mutta kun on kyse hyvistä töistä ja armollisuudesta (*kharitas*), ne virtaavat ikään kuin ehtymättömästä lähteestä – aina eläimiin asti. Niinpä kunnollisen ihmisen sopii huolehtia hevosistaan silloinkin, kun ne ovat vanhoja, ja koiristaan muulloinkin kuin vain kun ne ovat vielä pentuja (...)

Me emme saa kohdella sellaisia, joilla on sielu, ikään kuin ne olisivat jalkineita tai taloustavaroita heittäen ne roskiin heti kun niistä tulee hyödyttömiä eivätkä ne kelpaa enää palvelukseen. Meidän pitäisi totuttautua olemaan aina lempeitä ja hyviä, kun olemme tekemisissä sielullisten kanssa, jollei muusta syystä kuin siitä että se toimii harjoituksena lempeyteen kanssaihmissiämme kohtaan.

Itse en todellakaan myy edes härkää, joka on tehnyt minulle töitä, vain sen takia, että se on tullut vanhaksi, saati sitten vanhaa orjaa irrottaen hänet tutusta ympäristöstään ja elämäntavastaan, kuin kotimaastaan, jonkin mitättömän summan vuoksi – ja onhan hän toki hyödytön niille, jotka hänet myyvät, kuin myös niille, jotka hänet ostavat.

Cato sen sijaan kerskaili kuten tavallista sillä, että oli jättänyt Espanjaan hevosen, joka oli hänet sinne kantanut, tavoitellessaan konsulinvirkaansa. Hän väitti, ettei muka halua maksattaa kaupunkilaisilla hevosen takaisin tuontia.²⁵

Sekä kotieläimet että orjat kuuluivat kreikkalaisen talouden, *oikoksen*, piiriin mutta arvojärjestyksessä tietysti sen äärialueelle. Niinpä ajatus kotieläimen saamasta arvokkaasta tai edes säällisestä vanhuudesta on samaa luokkaa kuin kysymys vanhan orjan kohtalosta: myydäkö, pitääkö elättinä vai vapauttaako orja? Vanhan orjan vapauttamisen voi ajatella vertautuvan vanhan hevosen heitteillejättöön: ei ajateltu, miten orja tai vanha kotieläin selviää ”vapaana”. Katkelma, niin omaelämäkerrallinen kuin se varmasti onkin, ei kuitenkaan paljasta, antoiko Plutarkhos vanhojen hevostensa ja kyntöhärkiensä kohdata luonnollisen kuoleman vapaasti laiduntaen vai antoiko hän yksinkertaisesti surmata työntekoon kelpaamattomat kotieläimet (ajatuksena siis, että työnteon kuluttaman eläimen on parempi antaa kuolla). Tässä katkelmassa hän kuitenkin selkeästi vastustaa eläimen pitämistä *esineenä* – seikka, joka monien mielestä on otettava eläinoikeuskeskustelun lähtökohdaksi.

Katkelmassa kiinnittää huomiota lempeyden (tässä *khrēstotēs*, yleensä *praotēs*) korostaminen kaikkia sielullisia – toisin sanoen ihmisiä ja toisenlaisia eläimiä – kohtaan. Se kalskahtaa kristilliseltä ja tuntuu olevan vieras ajatus platonistille. Kuitenkin myös Platon puhui lempeydestä tai kesyydestä (*hēmerotēs*), jotka olivat harmonisen sielun edellytyksiä, ja esitti, että vahingonteko vahingoittaa eniten vahingontekijää itseään.²⁶ Monet muutkin ajattelijat – myöhemmin esimerkiksi Immanuel Kant – perustelivat eläinten hyvää kohtelua tällaisista välineellisistä, ihmistä itseään hyödyttävistä syistä. *Eläinten älykkyydestä* -kirjoitelmassaan Plutarkhos kuitenkin puhui myös ihmisen ja toisenlajisten ”samanheimoisuudesta” (*homofylia*).

Plutarkhoksen eläinsuhteessa ongelmalliseksi on koettu hänen toimimisensa Delfoissa Apollonin pappina ilmeisesti noin vuoden 100 paikkeilta kuolemaansa saakka, mahdollisesti jo aiemmin. Siitä kertovat paitsi viittaukset pappeuteen hänen omissa kirjoitelmissaan myös Delfoista löydetty kaksi piirtokirjoitusta, joissa toisessa Plutarkhosta kutsutaan filosofiksi ja toisessa papiksi (*hiereus*). Filosofin tai älymystön edustajan toimiminen eri kulttien pappeina ei ollut epätavallista roomalaisaikana sen enempää kuin Kreikan klassisena ajanakaan. Esimerkiksi tragediarunoilija Sofokles toimi Apollon-kultin pappina klassisessa Ateenassa.²⁷ Mutta mitä tällainen kunniapappeus sitten merkitsi? Delfoin temppelialue ei todellakaan ollut se henkevä, hiljainen (tosin turistien suosima) raunioalue Parnassos-runovuoren rinteellä, mitä se on nykyisin. Delfoi oli antiikin aikana myös teurastamo, jossa kaikuivat teurastettavien uhrieläinten huudot ja alttarilla virtasi alituinen uhrieläinten veri.

Kreikassa pappeus (myös papittarena toimiminen) saattoi olla periytyvä toimi, mutta pappeuden pystyi myös ostamaan. Papiksi oli mahdollista tulla myös arvalla valittuna tai viran saattoi saada kunnianosoituksena. Papin tärkeimmät tehtävät olivat uhrirituaalin valvonta ja temppelin taloudenhoito. Delfoin kaltaisella tärkeällä temppelialueella eläinuhrit olivat jokapäiväinen näky – jollei Apollonille niin jollekulle muulle jumaluudelle. Eläinten sisälmyksistä myös ennustettiin. Papeilla saattoi olla apulaisia, tai pappi hoiti itse sellaisia tehtäviä kuin *hierothytes* eli uhrin toimeenpanija, *mageiros* eli lihan leikkaaja (sana tarkoittaa myös kokkia) ja *kreonomos*, joka jakoi eläimen lihat esimerkiksi sen suvun jäsenille, jotka olivat suorittaneet uhrin.

Kirjoitelmassaan ”Pitääkö vanhan miehen osallistua valtiollisiin tehtäviin” Plutarkhos viittaa suoraan pappeuteensa todetessaan, ettei aio luopua ”Pythian Apollonin palvelemisesta (*leitourgein*)”. Sitten hän luonnehtii palvelusta uhritoimitusten suorittamisena (*thyein*), kulkueissa kulkemisena (*pompein*) ja osallistumisena kuoroesityksiin (*khorein*).²⁸ Vaikka tässä kohdassa käytetyt kreikankieliset verbit selkeästi viittaavat rituaaliseen toimintaan, keisariajalla ne ovat merkitykseltään jo varsin kulu-neita.

Lihansyönnistä-esseensä alussa Plutarkhos kirjoitti ihmettelevänsä sitä, joka alkoi syödä lihaa: ”Kuinka hän kykeni katsomaan teurastamista – kurkun leikkaamista, nahan nylkemistä ja jäsenten irrottamista? Kuinka hänen nenänsä sietä teurastuksesta lähtevän löyhkän?” Samassa kirjoitelmassa hän puhuu myös siitä, miten eläimen kauneus ja ääntely, joka on itse asiassa pyyntö säästää sen henki, ei yleensä estä ihmisiä sitä tappamasta.²⁹ Miten Plutarkhos itse sitten saattoi toimia uhrieläinten teurastajana eli pappina?

Plutarkhoksen eläinsensitiivisiä kirjoitelmia on pidetty nuoruudentöinä tai/ja retorisia harjoituksina. Viimeksi mainittu tarkoittaa sitä, että harjoitellakseen retorisia taitojaan opiskelija puolustaa esimerkiksi kasvissyöntiä, vaikkei sitä aidosti kannatakaan. Selkeimmän käsityksen Plutarkhoksen kannasta saa *Eläinten älykkyydestä* -dialogin alkupuolen kohdasta, jossa mainitaan ensin esisokraatikko Empedokleen (495–435 eaa.) kanta, ettei sielullisia olentoja saanut surmata lainkaan. Autobulos eli Plutarkhoksen isä mainitsee kuitenkin poikansa Plutarkhoksen johdattavan Platonin johdolla ihmisiä Empedoklesta maltilli-

semmälle linjalle.³⁰ Tämän lievemmän kannan mukaan eläinten surmaamista ja vahingoittamista on vältettävä, mutta eläimen saa surmata paitsi itsepuolustukseksi myös välttämättömäksi ravinnoksi.

Tuolloin – dialogin fiktiivisessä ajassa – Plutarkhos edusti siis kantaa, että eläimiä voi syödä ja siten myös uhrata jumalille. Sellaisella vakaumuksella uhripapin toimia saattoi hyvinkin hoitaa. Plutarkhos saattoi myös olla esimerkiksi sitä mieltä, että uhrirituaali oli välttämätön siksi, että jo eläessään uhrieläin ikään kuin kuului jumalalle. Se saattoi saada usein toisenlaisen, paremman kohtelun kuin muut kotieläimet ja laiduntaa erillisillä laitumilla; se oli ”valittu”. Pappina hän ei varmastikaan pystynyt vaikuttamaan eläinten teurastustapaan, jonka rituaali määrätti. Jos oletetaan, että kunniapappeus oli eräänlainen seurusteluvirka, hän saattoi ehkä vältellä itse uhritoimitusta tai osallistumista sen veriseen osaan etäännyen tällöin eläimen kokemuksesta. Toisaalta, miksei Plutarkhoksen herkistyminen eläinten kärsimyksille olisi voinut tapahtua juuri silloin, kun hän toimi Delfoissa pappina joukkoteurastusten keskellä?

Eläinuhrit olivat merkittävä osa antiikin ihmisen elämää, ja kirjallisuudessa niihin viitataan usein, mutta yleensä varsin viitteellisesti. Harvinaista sinänsä kuitenkin on eläytyminen uhrieläimen rooliin, kuten Plutarkhos tekee *Lihansyönnistä*-esseessään. Niin tekee myös roomalainen Ovidius (n. 43 eaa. – 17 jaa.), joka runomuotoisessa suurteoksessaan *Metamorfoosit* antaa Pythagoraan puhua laajalti maailmankuvastaan ja kysyä muun muassa: ”Kuka viiltää vasikan kaulan veitsellä ja kuuntelee liikuttumatta sen säälittävää ääntelyä? Kuka voi teurastaa karitsan, joka määkyy

pienen lapsen äänellä? Tai syödä lintua, jota vähän aikaa sitten on itse ruokkinut? Miten se muka eroaa murhasta? (...) Kyntäköön härkä ja kuolkoon luonnollisen kuoleman, antakoon lammas viljaa talven viimaa vastaan ja kuttu maitoa. Annetaan ansojen ja verkkojen olla (...).³¹

Kreikkalais-roomalaisessa maailmassa näyttää olevan kaksi ajanjaksoa, jolloin ihmisen suhdetta toisenlajisiin – ja etenkin eläinuhrien historiaa ja välttämättömyyttä – pohdittiin niin, että se näkyy kirjallisissa lähteissä. Toinen oli Kreikassa klassisen ja hellenistisen kauden taite ja toinen Rooman vallan kauden ensimmäiset vuosisadat.³² Molemmista keskustelun on todennäköisesti herättänyt pythagoralaisuus, joka ajanlaskumme taitteessa nousi vahvasti esiin uuspythagoralaisuutena. Samalla oli virinnyt keskustelu siitä, saako ihminen ylipäänsä käyttää eläimiä hyväkseen.

300-luvulla ennen ajanlaskumme alkua Aristoteles antoi eläintieteellisissä teoksissaan runsaasti esimerkkejä siitä, miten nokkelasti eläimet sopeutuvat ympäristöönsä, käsitellen ihmistäkin vain biologisesta näkökulmasta, lajina lajien joukossa. Toisaalta etiikkaa ja politiikkaa käsittelevissä teoksissaan Aristoteles todisteli ihmisen yliveraisuutta ja eläinten havaintomaailman kapeutta. Leijona kuulee härän mylvivän mutta ei miellä sitä härkänä vaan ainoastaan ruokana.³³ Aristoteles painotti, ettei ihmisellä ja eläimellä ole todellisten olemusten tasolla mitään yhteistä (*koinon*), joten aito ystävyys (*filia*) tai oikeudellinen suhde (*dikaion*) ei ole mahdollinen.³⁴ Aristoteleen kollega ja seuraaja koulun johtajana, Theofrastos (371–287 eaa.), esitti sen sijaan teoksessaan ”Hurskaudesta” Empedokleelle palautuvan ajatuksen elävien olentojen samanlaisuudesta tai samaan ”kotiin” tai sukuun kuulumisesta

(*oikeios* > *oikos*, ”koti”). Vaikka esisokraatikot saattoivat jakaa ajatuksen elävien olentojen perimmäisestä samanlaisuudesta (sama alkuperä), Empedokles veti ajatuksesta äärimmäisen johtopäätöksen: minkä tahansa sielullisen tappaminen on sen elämän varastamista ja perimmiltään väärin. Stoalaisen koulukunnan kolmas johtaja Khrysippos (n. 279–207 eaa.) osallistui keskusteluun tunnetuin ylilyönnein: eläimet olivat olemassa vain ihmisten hyödynnettäviksi – sikakin on tietysti sielullinen, mutta sen sielu on olemassa sitä varten, että se pitää sianlihan tuoreena ihmisen syötäväksi.

Theofrastoksen ja Plutarkhoksen väliseen ajanjaksoon mahtuu useita eläinaiheesta kirjoittaneita ajattelijoita. Ateenan kolmen filosofikoulun johtajat lähetettiin vuonna 155 eaa. Roomaan neuvottelemaan lievennystä Ateenalle langetetusta sotarikossakosta. Roomassa johtajat pitivät yhteisesitelmän, jossa pyrkivät kumoamaan toistensa väitteitä. Platonin koulun eli Akatemian johtajan Karneadeen esityksestä on säilynyt lyhyt kuvaus Ciceron ”Valtiosta”-dialogissa (*De re publica*). Karneades muun muassa kysyi, voisivatko eläimet kuulua inhimillisen oikeuden piiriin, jolloin eläinten vahingoittaminen olisi rikoksenalaista (*scelus est igitur nocere bestiae*).³⁵ Vaikka skeptisen suuntauksen edustajan Karneadeen kysymys saattoi olla retorinen ja pyrkiä vain osoittamaan luonnollisen, kaikkia eläviä olentoja koskevan oikeuden mahdottomuutta, se silti kyseenalaisti stoalaista ihmiskeskeistä ajattelua. Karneades nimesi ajatuksen eläinten oikeudesta Pythagoraan ja Empedokleen käsitykseksi. Valitettavasti emme tiedä Karneadeen pitämän puheen tästä osasta enempää.

Stoalainen Poseidonios (n. 135–51) vastusti kuitenkin

koulukuntansa ajatusta siitä, että haluava sielunosa olisi täysin irrationaalinen, mikä johtaa siihen, että eläimet eivät Poseidonin miehestä olleet täysin vailla järkeä eivätkä siis vain seuraava impulssejaan. Roomalaisessa stoalaisuudessa esimerkiksi Seneca (n. 4 eaa. – 65 jaa.) ruoski ihmisten ahneutta rinnastamalla sen eläinten vaatimattomaan elämäntapaan. Eräässä kirjeessään Seneca esittelee ystävälleen eläinten synnynnäistä tietoa ja ”itse-rakkautta”, toisin sanoen itsesuojeluvaistoa, hyvin samaan tapaan kuin myöhemmin Plutarkhos *Grylloksessa*. Seneca myös ylistää mehiläisten taitavuutta pesien rakentajina ja hämähäkkiä verkon kutojana. Toisessa kirjeessään Seneca kertoo päätymisestään nuorena miehenä kasvissyöjäksi, mistä myöhemmin isänsä pyynnöstä luopui.³⁶ Stoalainen koulukunta ei siis ollut lausunnoissaan yksiselitteisesti eläinkielteinen, kuten esimerkiksi Plutarkhoksen eläinaiheiset teokset antavat ymmärtää. Toisaalta Plutarkhos viittaa nimenomaan varhaisstoalaisiin.

Juutalaisen Filon Aleksandrialaisen (20 eaa. – 40 jaa.) dialogi ”Aleksandros eli ovatko järjettömät eläimet järjellisiä” tuntuu jo otsikollaan ennakoivan Plutarkhoksen eläinaiheisia dialogeja. Filonin teksti on tosin säilynyt vain armeniankielisenä käännöksenä, ja sen aitous on toisinaan kyseenalaistettu. Siinä referoidaan Filonin sisarenpojan Aleksandroksen pitämää luentoa, jossa tämä puolusti eläinten rationaalisuutta, mitä Filon itse uskonnollisista syistä vastusti. Myös ensimmäisellä vuosisadalla eläneen roomalaisen Plinius vanhemman ”Luonnonhistoriassa” (*Naturalis historia*) on lukuisia esimerkkejä eläinten neuvokkuudesta.

Eläinaiheista keskustelua siis käytiin klassisen kauden lopusta lähtien – ehkä satunnaisesti ja marginaalisesti mutta aina aihee-

seen palaten. Eläimet toimivat antiikin moraalifilosofisessa keskustelussa eräänä lähtökohtana tai vertailuesimerkkinä. Kuten sanottu, ilmeisesti muun muassa uuspythagoralaisuuden herätteestä eläintematiikka nousi ensimmäisellä vuosisadalla yleisemmin keskustelunaiheeksi.³⁷ Plutarkhoksenkin piiriin kuului pythagoralaisia tai pythagoralaisuudesta kiinnostuneita henkilöitä, kuten Filinos.³⁸ Pythagoraasta ja pythagoralaisista liikkui monenlaisia tarinoita. Kirjoitelmassaan ”Miten hyötyä vihamiehistä” Plutarkhos mainitsee Pythagoraan ostaneen linnustajilta lintuja ja kalastajilta kaloja päästääkseen ne sitten vapaiksi. Hänen tulkintansa mukaan Pythagoras pyrki totuttamaan ihmiset pois raakuudesta ja ahneudesta.³⁹

Uuspythagoralaisuuden lisäksi toinen syy mahdolliseen herkkyyteen eläinten kohtelun suhteen Rooman keisariajalla saattoi olla yhteiskunnan raju muutos: laajeneva Rooman imperiumi on verrattavissa globalistuvaan maailmaamme. Lyhyessä ajassa valtava uusien kulttuurivaikutteiden hyökky ja samalla taloudellinen nousukausi (provinssien rikkauksien virratessa Italian niemimaalle) kohtasi agraariin yksinkertaisuuteen tottuneen roomalaisen, mikä jännite purkautui keskittymisessä vatsanpalvontaan ja pakonomaiseen huvitusten etsimiseen. Eläintaistelunäytökset, jotka laajemmin olivat alkaneet toisella vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua, päättyivät pöyristyttäviin ylilyönteihin, kun keisarit näyttivät mahtiaan teurastaen areenoilla muutamassa päivässä jopa kymmeniätuhansia eläimiä. Luonnonvaraisten eläinten massatuonti Afrikasta ja Lähi-idästä eläintaisteluareenoille oli organisoitua toimintaa.

Plinius mainitsee Rooman ensimmäisen pysyvän amfi-

teatterin avajaiset (v. 29 eaa.), jolloin surmattiin 500 leijonaa ja kaksikymmentä elefanttia.⁴⁰ Cicero puolestaan kertoo tunnetun tapauksen kenraali Pompeiuksen järjestämästä eläintaistelunäytöksestä, jossa yleisö äkkiä suuntasikin suopeutensa norsuihin ihmisten sijaan. Jopa Cicero pohti, voisiko yleisön myötätunto norsuja kohtaan kertoa eräänlaisesta sukulaisuudesta niiden kanssa (*cum genere humano societatem*).⁴¹ On kuitenkin muistettava, että petonisäkkäisiin saatettiin suhtautua pitkälti vihollisina, jotka ansaitsivat kuoleman – tunnettiin siis puhdasta petovihaa. Jo Aristoteles oli puhunut oikeutetusta sodasta villipetoja vastaan.⁴² Myyttiset urotöiden tekijät, kuten Herakles, nimenomaan ”puhdistivat” maankamaran kamaliksi koetuista pedoista. Silti roomalaisen sivistyneistön keskuudessa ajatus eräänlaisesta perustavasta kohtuudesta eläinten kohtelussa ei välttämättä ollut lainkaan harvinainen, mutta siitä keskusteltiin vain vähän eikä se johtanut toimenpiteisiin tai vaikuttanut esimerkiksi lainsäädäntöön – gladiaattoritaisteluja (ihminen ihmistä vastaan) sen sijaan kontrolloitiin asetuksilla.

Toisaalta eläintaistelunäytöksissä moni roomalainen ensimmäistä kertaa näki luonnonvaraisia eksoottisia eläimiä ja totesi, etteivät ne olleet vain tarinoiden kummajaisia. Valloitetujen maiden harvinaisia eläimiä nähtiin myös keisarien triumfeissa eli voitonjuhliissa. Julius Caesar esimerkiksi toi roomalaisten nähtäväksi kirahvin.⁴³ Monet keisarit pitivät petoeläimiä myös ”lemmikkeinään”. Eläinten väkivaltaisen kohtelun vastapainona olikin kumppanieläinten hemmottelu, joka muistuttaa modernia suhdettamme lemmikkieläimiin. Plutarkhos ei mainitse omia mahdollisia lemmikkieläimiään, mutta hänen aikalaisensa,

Arrianos (n. 86–160) kertoo Hormē-nimisestä narttukoirastaan teoksessaan ”Metsästystaito”, jossa antaa ohjeita ajometsästyksen koirien avulla. ”Metsästystaidon” nimeltä mainittuna esikuvana toimii kreikkalaisen Ksenofonin (430–355 eaa.) samanniminen teos. Ksenofonkin esittelee jahtikoirien koulutusta, mutta Arrianokselle Hormē-koira ei ole ainoastaan ajokoiraa vaan myös seura-lainen. Teoksensa alkupuolella Arrianos kuvailee elävästi Hormeen tapoja ja millaista on elää sen kanssa kaupunkioloissa.⁴⁴

Plutarkhoksen jälkeen useat muutkin kirjoittajat pohtivat ihmisen eläinsuhdetta, kuten pyrrhonistista skeptismiä edustava Sekstos Empeirikos (160–210), Ailianos (170–235) sekä kaksi Oppianos-nimistä kirjailijaa 100- ja 200-luvuilta. ”Pyrrhonismin pääpiirteitä” -kirjoitelmassa Sekstos ottaa esimerkiksi koiran todistellessaan eläinten olevan järjellisiä olentoja.⁴⁵ On kuitenkin arveltu hänen halunneen pikemminkin kumota stoalaisia uskomuksia kuin esittää loppuun mietittyjä huomioita koirien älykkyydestä. Ailianoksen teos ”Eläinten erikoispiirteistä” (*Peri zōōn idiotētos*) on kooste eläinanekdootteja, joiden lähteenä on Aristoteleen eläintieteelliset teokset sekä jokin kadonnut teos tai teokset, joita myös Plutarkhos käytti *Eläinten älykkyydestä* -kirjoitelmassaan. Ailianos kuitenkin kuvailee eläimiä huomattavasti ihmiskeskeisemmin kuin Plutarkhoa ja pitäytyy usein ”usko-tai-älä”-tyyppisiin huomioihin. Jonkin verran Ailianos kertoo eläintarinoita myös ”Kirjavassa historiassaan” (*Poikiliai historiai*). Ailianosta hieman vanhempi Oppianos kirjoitti 100-luvun loppupuolella laajan heksametrirunoelman mereneläimistä ja kalastuksesta (”Merikalastustaidot”, *Halieutika*), joka sisältää myös omakohtaista havainnointia. Toisen Oppianok-

sen runoelma ajometsästyksestä ("Metsästystaidot", *Kynēgetika*) ja siten myös maaeläimistä on ajoitettavissa 200-luvun alkuun. "Metsästystaidoissa" Oppianos esittelee eläytyen riistaeläimiä ja kuvaa myös saalistetun eläimen pelkoa – tosin vahvasti inhimillistään.⁴⁶ Ei ole mitään varsinaisia todisteita siitä, että keisarinna Julia Domna (170–217), kuten on joskus esitetty, olisi ehdottanut näille kolmelle viimeksi mainitulle kirjailijalle – Ailianokselle ja molemmille Oppianoksille – eläinaihetta. Pikemminkin aihe saattoi olla ikään kuin ilmassa, ja se kiinnosti, kuten suhteemme toisenlajisiin kiinnostaa nykypäivän ihmisiä.

Eräänlainen *coda*, päätösjakso, antiikin eläin keskustelulle on uusplatonikko Porfyrioksen (n. 234–305) lähes kokonaan säilynyt laaja tutkielma "Pidättäytyminen sielullisten olentojen syömisestä" (*Peri apokhēs empsykhōn*). Porfyrioksen mielestä on väärin aiheuttaa vahinkoa sellaisille, jotka eivät ole aiheuttaneet vahinkoa meille. Sen vuoksi Porfyrios pidättäytyi sielullisten syömisestä ja yrittää tällä pamflettityyppisellä teoksellaan vakuuttaa ystävänsäkin palaamaan kasvissyöjäksi. Porfyrios lainaa huomattavia osia *Eläinten älykkyydestä*- ja *Lihansyönnistä*-kirjoitelmista sekä mahdollisesti jotakin Plutarkhoksen kadonnutta kirjoitelmää, jossa käsitellään eläinten syömistä ja hyötykäyttöä.⁴⁷ *Eläinten älykkyydestä* -dialogin tapaan tässä mahdollisesti Plutarkhoksen kirjoittamassa katkelmassa vastustetaan eläinten kevytmielistä tappamista. Eläimen tappaminen itsepuolustukseksi on kirjoittajan mielestä perusteltua mutta kulinaaristen nautintojen takia sen sijaan ei. Katkelmassa asetutaan myös ikään kuin eläimen näkökulmaan: stoalaisten väite siitä, että eläimet ovat muka olemassa vain meitä ihmisiä varten – koska niistä on meille hyötyä –

ovat yhtä perusteltuja kuin väittää *meidän* syntyneen krokotiileja varten.

Miten kiteyttää Plutarkhoksen käsitys velvollisuuksistamme toisenlaisia kohtaan? Plutarkhoksen mielestä eläinten huono kohtelu oli väärin, koska se vaikutti yksityiseen ja yleiseen moraaliiin, mutta tämän lisäksi hänen kirjoituksissaan näkyy myös kirjailijan kyky samaistua tunteenomaisesti ja eläytyen toisenlaisen eläimen tilanteeseen ja pohtia myös kysymystä elävän eli sielullisen olennon riippumattomasta arvosta.

Gryllos

Gryllos-dialogi tapahtuu Kirke-jumalattaren saarella, jonka eläimistöä osa on Kirken eläimiksi muuttamia ihmisiä. Homeroksen *Odyseiassa* kuvaillaan Kirken palatsia, jota pantterit ja leijonat vartioivat. Kirke on siis ”villieläinten valtiatar” vertautuen Artemis-jumalattareen, josta käytettiin tällaista lisämäärettä. Kirke ei muuttanut Odysseuksen miehiä kuitenkaan petonisäkkäiksi vaan sioiksi. Hänen taikansa ei vaikuttanut Odysseukseen, koska Odysseus oli saanut Hermeeltä vastataian, yrtin nimeltä *moly*.⁴⁸

Grylloksen alussa Kirke on vihdoinkin antanut Odysseukselle luvan lähteä kotiin Ithakaan Penelope-vaimon luo. Odysseus haluaa tietysti mukaansa koko miehistönsä, mutta hän pyytää, että Kirke muuttaisi takaisin ihmisiksi paitsi Odysseuksen omat miehet myös kaikki muut kreikkalaiset. Kirke epäilee, haluavatko nämä sitä, ja kehottaa kysymään yhdeltä heistä. Odysseus ja Gryllokseksi nimetty sika, entinen ihminen, keskustelevat siitä, miksi Gryllos ei halua muuttua takaisin ihmiseksi. Gryllos todistelee

eläinten moraalisesta paremmuudesta ja siitä, kuinka eläinten elämäntapa tukee hyveellisyyttä.

Grylloksessa Plutarkhos on eläytynyt muodonmuutokseen, joka muuttaa paitsi ulkonäön myös koko elämäntavan. Muodonmuutosmyytit ovat eräs kreikkalais-roomalaisen mytologian tunnusmerkillisin laji. Kirjallisuudessa harvemmin kuitenkaan käsiteltiin sitä, mitä tapahtui muodonmuutoksen jälkeen.⁴⁹ Vaikuttavin meille säilynyt tämäntyyppinen muodonmuutostarina on roomalaisen Apuleiuksen (125–185 jaa.) *Kultainen aasi*, joka kertoo aasinhahmoon muutetusta Luciuksesta ja hänen aasin-elämästään. Apuleiuksen satiiri antaa aasinelämästä lohduttoman kuvan ihmisten hyväksikäytön kohteena. Gryllos sen sijaan ei käsittele juuri lainkaan ihmisen sian elämään kohdistamia uhkia – Gryllos mainitsee lähinnä seksuaalisen hyväksikäytön. Toisaalta Grylloksen sianelämä on poikkeuksellinen. Kirken saari on asumaton, ja Kirke pitää eläimistä hyvää huolta.⁵⁰ Onko Kirken eläintarha eräänlainen reservaatti – jumalattarenahan Kirke ei syö lihaa? Joka tapauksessa *Grylloksen* näkökulma muodonmuutokseen on pikemminkin koominen kuin traaginen.

Gryllos on Plutarkhoksen dialogien joukossa sinänsä ainutlaatuinen siksi, että sen kehys on mytologinen. Tämä on aiheuttanut ongelmia kirjoitelmaa tulkittaessa. Tätä erikoista dialogia on pidetty nuoruudentyönä, pelkkänä retorisenä harjoitelmana tai menippolaisen satiirilajin (josta lisää tuonnempana) kokeiluna. Siitä on etsitty jälkiä kritiikistä epikurolaisia kohtaan, myös kyynikkofilosofian kaavussa (tästäkin tuonnempana) tai sitä on pidetty vastauksena stoalaisten ajatuskokeeseen Kirken taikajuomista.⁵¹ Lyhyesti: puhuvan sian sanaan ei ole osattu luottaa.

Nykyisin ajatellaan Grylloksen esittävän pitkälti Plutarkhoksen omia näkemyksiä.

Teoksen nimi kreikaksi (*Peri tou ta aloga logō khrēsthai*) sisältää sanaleikin, joka liittyy siihen edellä jo mainittuun seikkaan, että eläimistä käytettiin yleisesti – ja stoalaiset erityisesti – sanaa *aloga*, ”ilman *logosta* (järkeä tai puhetta) olevat”. Kirjaimellisesti teoksen nimi kuuluu: ”Kuinka järjettömät (*aloga*) käyttävät järkeään (*logos*)” tai ”Kuinka eläimet käyttävät järkeään”. Jos *logoksen* kääntää puheeksi, otsikko kuuluu ”Kuinka puhetta vailla olevat puhuvat”, joka olisi osuva sikäli, että karju Gryllos on tämän dialogin pääpuhujana.⁵²

Antiikin filosofisessa kirjallisuudessa oli tyypillistä kirjoittaa jotakuta vastaan. Plutarkhoksen säilyneissä kirjoituksissa on etenkin stoalaisia mutta myös kolme epikurolaisia vastustavaa kirjoitelmaa. Lisäksi tiedämme Plutarkhokselta viisi muuta epikurolaisvastaista kirjoitelmaa, jotka ovat kadonneet. Pitkään ajateltiin, että *Gryllos* olisi osaltaan Plutarkhoksen epikurolaisuuden kritiikkiä: kirjoitelman olisi tarkoitus osoittaa, miten naurettaviin johtopäätöksiin tämä ”epikurolainen sika”, Gryllos, päätyy. Sika tai pikkupossu olikin roomalaisajan epikurolaisten eräänlainen maskotti, ja roomalaisista asunnoista löytyneiden viehkojen pikkupossuveistosten on arveltu viittaavan omistajan epikurolaisuuteen. Roomalainen runoilija Horatius (n. 65 eaa. – 8 jaa.) puhui itsestään Epikuroksen lauman sikana (”Neljäs kirje Albius Tibullukselle”). Epikurolaisten ajateltiin elävän nautinnon täyttämää, vatsanpalvontaan keskittyvää elämää. Alkuperäisessä kreikkalaisessa epikurolaisuudessa (Epikuros eli 341–270 eaa.) nautinto käsitettiin kuitenkin pikemminkin tuskan poissaoloksi

ja enemmän mielihyväksi kuin aistilliseksi nautinnoksi. Tällaista pieniin iloihin keskittyvää kreikkalaista epikurolaisuutta Grylloksen kyllä voi nähdä edustavan. Tällöin painotus ei ole kuitenkaan satiirinen, vaan kohtuulliset nautinnot ja yksinkertainen elämäntapa vastasivat Plutarkhoksen omaakin elämännäkemystä. Selkeästi epikurolaista väritystä *Grylloksessa* on niin sanottujen luonnollisten nautintojen luokittelu olennaisiin ja epäolennaisiin. Eklektikkofilosofina Plutarkhos paitsi arvosteli muita koulukuntia myös omaksui niiltä itselleen sopivia käsitteitä esimerkiksi epikurolaisuudesta.

Sika päähenkilönä viitanee kuitenkin myös Plutarkhoksen boiotialaisuuteen. Attikalaisten mielestä Boiotia oli sivistymätön periferia urbaaniin Ateenaan verrattuna. Vanha hokema ”boiotialainen sika”, jota jo Pindaros käyttää, vastasi siis suurin piirtein ilmaisia ”turvenuija” tai ”juntti”. *Lihansyönnistä*-esseessään Plutarkhos ymmärtää sen viittaavan boiotialaisten ahneuteen.⁵³ Toisessa tunnetussa sanonnassa ”sika verrattuna Athene-jumalattareen” sika edustaa rumuutta ja tylsyyttä kauniin ja viisaan jumalattaren rinnalla.⁵⁴ Toisaalta on muistettava, ettei sika ollut yksiselitteisesti kielteisesti väritynyt eläin kreikkalais-roomalaisessa maailmassa. Metsästäjät pitivät villisikaa oikeutetusti arvokkaana vastustajana. Plutarkhos esittelee sikaan liittyviä uskomuksia käsillä olevassa suomennetussa *Pitopuheiden* osassa.⁵⁵

Sika oli roomalaisaikana tavallisin liharuokien lähde, mutta sikojen kasvatukseen – sianlihan tuottamiseen – liittyi makabereja ja äärimmäisen julmia piirteitä. Tulehtuneita emakkojen kohtuja näet pidettiin erikoisherkkuna, ja juuri Plutarkhos kertoo siitä julmasta tavasta, millä tulehdus saatiin aikaan.⁵⁶ Tuot-

telias lääkäri-kirjailija Galenos (130–200) puolestaan totesi kirjoitelmassaan ”Ravinnon vaikutuksista”, että sian liha maistuu samanlaiselta kuin ihmisen liha ja mainitsee sitten ohimennen epämääräiset majatalot, joissa ihmislihaa olisi tarjottu sianlihana.⁵⁷

Toinen oletettu filosofinen tausta *Gryllos*-dialogille on kyynikkofilosofia, joka kukoisti jo klassisen kauden lopussa ja josta etenkin stoalaiset saivat vaikutteita. Monien klassisen kauden lopun ja hellenistisen ajan filosofien ihanteena oli pyrkimys *autarkeiaan*, itseriitaisuuteen, riippumattomaan elämään, sekä *ataraksiaan*, häiriintymättömään sielunrauhaan. Skeptikko Pyrrhon (n. 360–270 eaa.) otti *ataraksian* esikuvaksi sian, joka rauhallisesti jatkoi syöntiään laivassa, joka heilui myrskyssä.⁵⁸ Lisäksi puhuttiin elämisestä ”luonnon mukaan”, minkä ilmaisun merkitys riippui siitä, miten sana *fyxis*, ”luonto”, ymmärrettiin. Kyynikot, jotka tunnetusti haastoivat aikalaisiaan jo epätavallisella käytöksellään, tulkitsivat luonnonmukaisen elämän tarkoittavan sellaista elämää, jota esimerkiksi kulkukoirat viettävät. Kuten Pyrrhon ajatteli *ataraksiasta* ja siasta, kyynikot ajattelivat jumalten ohella vain eläinten pystyvän todelliseen itseriitaisuuteen, *autarkeiaan*.⁵⁹ Eräässä runossaan kyynikko Krates lausui arvostavansa pillerinpyörittäjän ja muurahaisen omaisuutta todellisina rikkauksina.⁶⁰ *Grylloksessakin* korostuu eläinten elämän itseriitaisuus, koruttomuus ja tarkoituksenmukaisuus, joten tässä mielessä siinä on kyynikkofilosofian ajatuksia.

Plutarkhoksen on kuitenkin arveltu *Grylloksessa* arvostelevan epikurolaisuutta kyynikkofilosofian *kautta*. Epikurolaisuudessa tunnettiin ilmeisesti huomattavaa antipatiaa kyynikkoja kohtaan

– kirjoitettiin kirjoitelmia kyynikoiden ajatuksia vastaan, mikä toimi samalla rajanvetona sille, miten epikurolaisuus erosi kyynikkoliikkeestä.⁶¹ *Gryllos*-dialogin arvellaan siis olevan Plutarkhoksen panos tähän keskusteluun – kyynikkofilosofien puolesta tai käyttämällä kyynikkofilosofien argumentteja epikurolaisuutta vastaan.

Gryllos-dialogin lopussa mainitaankin kyynikkofilosofien korostama seikka, että eläimet eivät usko jumaliin tai kunnioita jumalia jumalina ja ovat siten vapaita jumalia tai jumalien rangaistuksia kohtaan tunnetusta pelosta. *Gryllos*-sian mielestä ateismi ei estä ketään olemasta hyveellinen. Tämä tuskin oli Plutarkhoksen mielipide. Hänelle hyveellisyyteen liittyi myös jumalien kunnioitus ja jumaliin ”uskominen” eli sen uskominen, että jumalat ovat jumalia, yliverkaisia. *Eläinten älykkyyydestä*-dialogissa nuoret miehet mainitsevat ennuseläimiä ja jumalille pyhitettyjä eläimiä.⁶² Ennuseläimet todistivat osaltaan eläinten suhteesta tai sidoksesta uskontoon, kun eläinten, etenkin lintujen, käytöstä tarkkailtiin ennemerkkeinä ja jumaluuden tahdon ilmaisijoina. ”Isiksessä ja Osiriksessä”, jossa Plutarkhos ei hyväksy eläinten palvontaa jumalina, hän todistelee kuitenkin kaikessa sielullisessa olevasta jumalallisesta kipinästä.⁶³

Gryllos-karju siis on ja ei ole Plutarkhoksen puhetorvi. Lukuisten muiden *Moralia*-sarjan kirjoitelmien perusteella Plutarkhos todellakin kannatti ajatusta yksinkertaisesta elämäntavasta, joskin kyynikoita huomattavasti lievemässä muodossa. Lähtökohtana hänellä oli ihmisen perustarpeiden vähäisyys. Ihmiset itse olivat päätyneet luomaan ylimääräisiä, ”luonnotomia”, yleensä terveydelle ja moraalille vahingollisia tarpeita.

Tämänsuuntaisia ajatuksia esittää myös Sokrates Platonin *Valtion* toisen kirjan vegetaristisessa utopiassa, jota Glaukos nimittää sikojen valtioksi.⁶⁴ Plutarkhoksen *Gryllos*-sika ei ole välttämättä siis epikurolainen sika tai edes kyynikko, vaan hän on Sokrateen vegetaristisen utopian kansalainen. *Grylloksen* ajatukset voidaan nähdä siis ”kyynistyneenä” platonismina, joissa on mausteena hieman alkuperäistä epikurolaisuutta.⁶⁵ Toisaalta ajatukset yksinkertaisesta, vähään tyytyvästä elämästä ovat osa myös Senecan ja Epiktetoksen (55–135) eli keisariajan stoalaisuuden elämänfilosofiaa.

Mutta entä jos *Gryllos* onkin niin sanottu menippolainen satiiri? Menippolainen satiiri on hankala kirjallisuuslaji sikäli, ettei siitä ole säilynyt varsinaisia edustajia. Satiirikko Lukianosta (125–180) pidetään perinteen jatkajana. Tiedämme silti, että menippolaisessa satiirissa on usein epäluotettava kertoja tai kertojia. Lisäksi siinä ei ole varsinaista temaattista yhtenäisyyttä eikä keskeistä näkökulmaa, jonka perusteella voisi olla varma satiirin kohteesta.⁶⁶ Tällainen lukutapa on tietysti *Grylloksen* kohdalla mahdollinen: *Gryllos* on epäluotettava kertoja, perimmältään naurettava vakuuttaessaan elämänsä muka kohenneen, kun hän muuttui siaksi. Silti satiiri ei juurikaan kärjisty, joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta (esimerkiksi kun *Gryllos* kertoo ihmisenä ollessaan kadehtineensa Odysseuksen upeaa, pehmeävillaista pukua mutta nyt sikana olevansa tyytyväinen mutavuoteen pehmeeseen). *Gryllosta* tutkineen Christophe Bréchet’n mielestä Plutarkhos leikittelee kyllä satiirin genrellä mutta kuitenkin jakaa *Grylloksen* esittämät ajatukset eläimistä tuntevina, älykkäinä ja oman elämänsä puitteissa moraalisin olentoina.⁶⁷

Grylloksen jälkivaikutus näkyy aiheelmassa, jota alkaa esiintyä renessanssista lähtien niin kirjallisuudessa kuin kuvataiteessa. Odysseus kysyy Kirken eläimiltä, haluavatko nämä muuttua takaisin ihmisiksi. Italialaisen Giovanni Battista di Gellin *Circe*-teoksessa (1549) kaikki eläimet yhtä lukuun ottamatta vastaavat Odysseuksen tiedusteluun kieltävästi. Vain eläin, joka oli ollut ihmishahmossaan filosofi, haluaa palata takaisin ihmisen hahmoon. Ranskalaisen runoilijan Jean La Fontainen eläinsadussa ”Odysseuksen toverit” (1690) leijona, karhu ja susi kieltäytyvät tarjouksesta palautua takaisin ihmiseksi. Sadun lopun opetusosassa eläinten tekemä valinta nähdään moraalisesti arveluttavana: toisin kuin ihmisinä, eläiminä heidän on mahdollista toteuttaa estoitta halujaan, mikä nähdään eräänlaisena vankeutena, toimimisena omien impulssiensa mukaan ja niiden pakottamana. Eläimeksi tuleminen ja eläimeksi jääminen ymmärretään siis näissä Gryllos-aiheen uudelleentulkintoissa erittäin kielteisesti.

Eläinten älykkyydestä

Eläinten älykkyydestä -dialogin nimi *Potera tōn zōōn fronimōtera ta kherisaia ē ta enydra* kuuluu sanatarkasti käännettynä ”Kummatko ovat älykkäämpiä, maa- vai vesieläimet?” Otsikossa käytetty älykästä tarkoittava sana, *fronimos*, viittaa usein käytännölliseen järkeen (*fronēsis*). Teos tunnetaan latinankielisellä nimellä *De sollertia animalium* eli ”Eläinten järkevyydestä”. Dialogissa keskustellaan eläinten henkisistä kyvyistä käyttäen kuitenkin myös sellaisia termejä kuin *synesis*, ”terävä-älyisyys”, *dianoia*, ”ajatus”, ja *logismos*, ”päätely”.⁶⁸

Dialogi alkaa Plutarkhoksen isän Autobuloksen ja Plutarkhoksen ystävän Soklaroksen keskustelulla, jossa he muistelevat edellisenä päivänä kuulemaansa esitelmää metsästyksestä. Esitelmä toimii keskustelun virittäjänä. Keskustelu on käyty *symposionin*, juomapitojen hengessä, kuppia nostellen, jolloin Soklaroksen mielestä tiettyjä teemoja ei ollut sopinut käsitellä tai jos olisi käsitelty, niin niistä olisi puhuttu turhan kevytmielisesti.⁶⁹ Ilmeisesti on keskusteltu paitsi metsästyksestä myös saaliseläinten oveluudesta ja nokkeluudesta. Tällöin on noussut esiin kysymys, kummatko ovat älykkäämpiä eli kumpien pyydystäminen vaatii enemmän taitoa, maa- vai vesieläinten. Plutarkhoksen isässä, Autobuloksessa, keskustelu on kuitenkin herättänyt aivan toisenlaisia ajatuksia. Hän haluaa kyseenalaistaa eläinten raa'an hyväksikäytön, mitä urheilumetsästys – metsästys viihteenä – hänen mielestään on. Eläimille ei saa aiheuttaa tarpeetonta kärsimystä. Vaikka Autobuloksen keskustelukumppani Soklaros ei ole stoalainen, hän esittää stoalaisten kannanottoja, joiden mukaan eläimet ovat täysin vailla älyä ja mieltä ja sen takia vailla kaikkia oikeuksia. Ihminen saa tehdä eläimille, miten hyväksi näkee.

Tämä keskustelu, dialogin johdanto-osa (luvut 1.–8.), on *Eläinten älykkyyydestä* -dialogin filosofisin anti ja kaiken kaikkiaan Plutarkhoksen johdonmukaisin esitys sen puolesta, että eläimet ovat tuntevia ja tietynlaiseen päättelyyn pystyviä olentoja. Tämän asian tunnustaminen vaikuttaa Plutarkhoksen mielestä myös siihen, miten toisenlaisia saa kohdella. Noin sata vuotta myöhemmin uusplatonikko Porfyrios (232–304) lainasi laajahkossa teoksessaan ”Pidättäytyminen sielullisten olentojen syömisestä” huomattavia osia tästä Johdanto-osasta.

Varsinainen kilpaväittely kahden nuoremman miehen välillä koostuu kahdesta pitkästä puheenvuorosta: ensin Aristotimos todistelee maaeläinten (luvut 9.–22.), sitten Faidimos vesieläinten ja rannoilla elävien eläinten älykkyyden puolesta (luvut 23.–37.). Molempien lähtökohtana on se, että eläimillä on älyä, vaikka se ei jakaudu tasaisesti lajien välillä. Vaikka Aristotimos on ilmeisen innokas metsästäjä, hän ei kerro metsästysjuttuja vaan todistelee eläinten älykkyyttä tarinaperinteen avulla, joka palautuu osittain Aristoteleen eläintutkimuksiin mutta on pääasiassa peräisin jostakin meille tuntemattomasta eläintieteellisestä kirjoitelmasta.⁷⁰ Osa materiaalista on anekdoottimaisia hauskoja tarinoita. Aristotimos antaa esimerkkejä maaeläinten kyvystä suuntautua sekä tulevaan että menneeseen. Eläinten toiminta voi olla suunnitelmallista, mutta ne saattavat myös muistaa, miten niitä on kohdeltu – ne pystyvät koston mutta myös kiitollisuuteen (ks. 13. ja 14. luku). Aristotimos ottaa esille maaeläinten ja ihmisten ”samansukuisuuden” (*homofylia*) mutta ei varsinaisesti käsittele sitä mahdollisuutta, että tällöin eläimet viime kädessä tai jossain määrin kuuluvat ihmisten oikeudelliseen piiriin (14. luku).⁷¹

Faidimoskaan ei kerro kalajuttuja mutta mainitsee jonkin verran vesieläinten pyydystämistäpoja (23. luku). Hänen näkökulmansa voi silti väliin suuntautua myös saaliseläimen tilanteeseen. Faidimos kertoo, miten esimerkiksi bassikala pystyy välttämään ylitsensä pyyhkäisevän nuotan kaivamalla merenpohjaan kuopan. Kuvaillessaan eläinten välisiä saalis–saalistaja-suhteita hän puhuu siitä ”kiertokulkuna” (*kyklos*) ja kilpailuna siitä, kumpi on nokkelampi, saalis vai saalistaja (27. luku). Erityistä huomiota Faidimos

(tai Plutarkhos Faidimoksen suulla) kiinnittää kalojen yhteisöllisyyteen sekä erilajisten vesieläinten yhteistyön ja yhdessäolon muotoihin. Hän päättää esityksensä delfineihin, mikä puheen rakenteen kannalta on tietysti oikea ratkaisu: delfini on vakuuttavain todistus merieläinten älykkyydestä. Myös ”Seitsemän viisaan pitojen” loppupuolella Plutarkhos kertoo tarinoita näistä nisäkkäistä – mukaan luettuna tunnetun tarinan delfinistä, joka pelasti Arion-nimisen pojan.⁷²

Kilpaväittelyn aluksi Autobulos toteaa, että nuoret väittelijät ovat asiantuntijoita, joten heidän ei tarvitse turvautua Aristoteleen (eläintieteellisiin) teoksiin (8. luku). Faidimos kuitenkin viittaa kolmesti suoraan Aristoteleeseen ja kertoo puheensa alussa, ettei esittele egyptiläisiä, intialaisia tai libyalaisia tarinoita eläimistä vaan perustaa esityksensä lähinnä omiin havaintoihinsa. Tämä on kritiikkiä tarinoita kertoneutta Aristotimosta kohtaan.⁷³ Plutarkhos on siis harkitusti luonut retoris-tyylillisen eron Aristotimoksen tarinoinnin ja Filotimoksen kuivemman esityksen välille.

Sekä Aristotimos että Faidimos esittelevät puheidensa loppupuolella pyhiä tai jumalallisia eläimiä eli jumalten nimikko-eläimiä ja eläimiä, joiden liikkeistä ja ääntelystä luettiin enteitä ja ennustettiin. Kilpaväittely päättyy sinänsä ratkaisemattomana – johtopäätöksensä kuitenkin se, että eläinten älykkyyden tai eläinten rationaalisen sielunosan olemassaolo on nyt kiistatta todistettu.

Autobulos oli sekä Plutarkhoksen isän että pojan nimi. Kreikassa oli tapana antaa pojalle isoisän nimi. *Eläinten älykkyydestä* -dialogin Autobulos on siis Plutarkhoksen isä (ks. 7. luku), kun taas *Pitopuheiden* kahden (suomentamattoman) keskustelun

sekä *Rakkaudesta*-kirjoitelman Autobulos-niminen osanottaja on Plutarkhoksen poika.⁷⁴ *Rakkaudesta*-kirjoitelman henkilönä esiintyy myös Soklaros. Tämä Plutarkhoksen piirin jäsen sai Rooman kansalaisuuden ottaen nimekseen Lucius Mestrius Soclarus. *Eläinten älykkyydestä* -dialogissa hänet mainitaan Plutarkhoksen ystäväksi (7. luku), mutta sitten annetaan kuitenkin ymmärtää, että Soklaros, Autobulos (Plutarkhoksen isä) ja Optatos ovat samaa ikäluokkaa (8. luku). Optatos, joka toimi ikään kuin kilpaväittelyn tuomarina, oli nimensä perusteella (latinaksi Optatus) roomalainen.

Dialogissa mainitaan keskustelun kuuntelijoita. Ariston oli Autobuloksen serkku, mutta Dionysos, Aiakides ja Filostratos ovat tuntemattomia samoin kuin vesieläimiä puolustava Faidimos. Herakleon oli eräs keskustelijoista myös ”Oraakkeleiden vaikenemisesta” -dialogissa. Samoin ohimennen mainittu Euthydemos toimi samassa Apollonin pappiskollegiossa Delfoissa kuin Plutarkhos. Sinänsä näillä vain kahdeksannessa luvussa luetelluilla henkilöillä ei ole juurikaan merkitystä dialogin aiheen kannalta. He ovat paikallisia kulttuuripersonia, jotka Plutarkhos ystävällisesti sisällytti kirjoituksiinsa ikään kuin suodakseen heille ”viidentoista minuutin kuuluisuuden” antiikin tapaan. Maaeläinten älykkyyden puolestapuhuja Aristotimos tunnetaan sen sijaan myös piirtokirjoitusmateriaalista: hän toimi Apollonin pappina ja keisari Hadrianuksen lähipiirissä.

Dialogia on yritetty ajoittaa siinä mainitun yksityiskohdan perusteella. Aristotimos mainitsee nähneensä äskettäin koiran näyttelijänä Marcelluksen teatterissa Roomassa ja iäkkään keisari Vespasianuksen olleen myös katsomossa. Vespasianus hallitsi kei-

sarina vain kymmenen vuotta kuollen vallassa ollen vuonna 79. Tällöin dialogin tapahtuma-aika on ajoitettavissa 70-luvun loppuun, jolloin Plutarkhos itse olisi ollut kolmen-neljänkymmenen ikäinen. Dialogin kehys on tietysti ainakin osittain fiktiivinen. Plutarkhos on laittanut nämä tuntemansa henkilöt, isänsä sekä joitakin ystäviään ja tuttaviaan keskustelemaan keskenään ja on voinut aivan hyvin keksiä myös ajankohdan. Tai tämäntyyppinen keskustelu on voitu käydä tuolloin 70-luvun lopulla, mutta Plutarkhos on kirjoittanut sen paljon myöhemmin. Kuten tämän käyttämämme kriittisen edition laatija Jean Bouffartigue on todennut, teoksen tasapaino filosofian, retoriikan ja eläintemaatiikan välillä viittaa kypsän kauden teokseen.⁷⁵ Asiat ovat hyvin hallinnassa.

Dialogi alkaa viittauksella edellisen päivän keskusteluun, mikä jäljittelee Platonin joidenkin dialogien tapaa viitata aiempiin keskusteluihin tai lainata niitä.⁷⁶ Autobulos ja Soklaros tuntuvat aluksi olevan samaa mieltä metsästyksen hyödyllisyydestä. Autobulos kertoo innostuneensa metsästystä ylistävästä puheesta niin, että hänelle itselleen tuli halu lähteä jahtiin. Soklares puolestaan viittaa siihen kreikkalaisten keskuudessa laajalti esiintyneeseen käsitykseen, että metsästys on ”sotaa” viekkaita ja siten arvollisia vastustajia, petonisäkkäitä vastaan ja samalla hyödyllistä harjoitusta varsinaista sotaa varten.⁷⁷ Soklaros näkee metsästyksen puhtaampana ”näytöksenä” kuin aseellisen gladiaattoritaiselun. Tällä hän tarkoittaa sitä, että metsästys on ”aito” tilanne, jossa mies osoittaa rohkeutensa, fyysisen taituruutensa ja neuvokkuutensa kohdatessaan voimakkaan petoeläimen. Taistelunäytös kahden gladiaattorin välillä on puolestaan keinotekoinen

tilanne – gladiaattorithan olivat orjia tai entisiä orjia, jotka oli pakotettu taistelemaan keskenään areenalla. Rooman keisariajalla gladiaattoritaisteluissa saattoi yllätyselementtinä olla mukana petoeläimiä, mutta varsinaiset eläintaistelunäytökset olivat oma väkivaltaviihteen lajinsa. Niissä taistelevista ihmisistä käytettiin nimityksiä *bestiarii* (lat. *bestia*, ”petoeläin”) tai *venatores*, ”metsästäjät”, joten eläintaistelunäytöksillä koettiin olevan yhteys metsästykseseen.

Autobulos vastustaa metsästystä pelkän huvin vuoksi, koska se totuttaa ihmisen tappamaan. Se paaduttaa ihmisen sietämään väkivaltaa ja lopulta myös jopa nauttimaan siitä. Hänen mukaansa väkivalta lisää väkivaltaa. Poliittisten kumousten kuten ”kolmenkymmenen tyrannin” kauden aikana yksi teloitus johti toiseen eikä säädyllyisyys ollut enää arvossaan. Sama koskee myös eläinten syömistä. Ihmiset olivat aluksi pääosin kasvissyöjiä, mutta tulvien tai muiden luonnonmullistusten vuoksi jouduttiin syömään kotieläimiä. Autobulos esittää täsmälleen samoja perusteita kuin *Lihansyönnistä*-esseessä esitetään: ihminen ei ole petonisäkäs, kuten näätä, joka kuolee nälkään, jollei saa lihaa; liha on ihmiselle vain lisäruoka, ruoan lisuke (*opson*). Tässä yhteydessä Autobulos puhuu myös eläimiä kohtaan tunnetusta säälintunteesta (*oiktos*) ja lempeydestä (*praotēs*), ihmisten alkuperäisestä tai perimmäisestä myötätunnosta eläinten kärsimystä kohtaan, mikä sittemmin on rappeutunut. Ensimmäinen elävän tappo johti toiseen, ja sitten tappamisesta tuli arkipäivää. Pythagoralaiset yrittivät pysäyttää tämän rappeutumisen. He kohtelivat eläimiä hyvin, koska sen avulla totuttiin tuntemaan rakkautta ja myötätuntoa (*to filanthrōpon, to filoiktirmon*) myös toisia ihmisiä kohtaan.⁷⁸

Kolmannen luvun lopussa on retorisesti tehokas vetoomus eläinten mentaalisten kykyjen puolesta ("ikään kuin" -fraasin toisto). Autobuloksen mukaan toisenlaiset eläimet eivät tosiaan-kaan vain "ikään kuin" (*hōsperei*) tunne (ole vihaisia, peloissaan) vaan todella tuntevat. Samoin ne Autobuloksen mielestä myös suunnittelevat (miten pääsky muuten rakentaisi pesänsä?) ja muistavat (mehiläinen osaa palata pesäänsä). Ne eivät vain "ikään kuin" suunnittele tai muista. Jos eläinten henkisiä kykyjä vähätellään eikä niiden ruumiinkieltä oteta todesta, voisi saman tien todeta, että elävät olennot (*zōa*) eivät elä, vaan ainoastaan "ikään kuin" elävät.

Kolmannen luvun alussa Autobulos kumoo nopeasti väitteet, että kokonaisuuden kannalta kaikella, myös rationaalisuudella, pitäisi olla vastakohta. Jos ihmisen rationaalisuus, järjellisyys, tarvitsee vastakohtaa, sen vastakohta on sieluton olio, kuten kivi, eikä sielullinen olento, kuten eläin. Autobulos arvostelee myös ominaisuuksien pitämistä toisensa poissulkevinä. Hän kysyy, miksi "todellisuus pitäisi jakaa osiin", toisin sanoen, miksi ominaisuudet olisivat toisensa poissulkevia – miksei yhtä hyvin voi olla asteita, niin että myös järjellisissä on järjettömyyttä. Varhaistoalaisten mielestä kuitenkin viisas (*sofos*) on täydellinen järjellisydessään. Ihminen on joko *sofos* tai sitten ei ole.

Autobuloksen (tai Plutarkhoksen) menetelmänä on osoittaa, miten naurettaviin johtopäätöksiin stoalaisten lausumat johtavat. Hänen on sinänsä helppo ajaa alas varhaistoalaisten lausuntoja, jotka olivat usein myös tarkoituksellisen kärjistettyjä jo senkin vuoksi, että stoalaisuus oli 300-luvun eaa. Ateenassa uusi filosofinen koulukunta, jonka piti tehdä itseään näkyväksi ja kuu-

luvaksi. Kuten antiikin mielenfilosofian tutkija Richard Sorabji on osoittanut, hellenistisen kauden ja roomalaisajan filosofinen keskustelu ihmismielestä – miten ihminen aistii, ajattelee, tuntee – käytiin aina peilaamalla näitä kykyjä eläinten (lähinnä nisäkkäiden ja lintujen) vastaaviin.⁷⁹ Samalla kehiteltiin mielenfilosofian terminologiaa. Autobulos viittaa Khrysippoksen ”Johdantoja”-nimiseen teokseen, jossa esitellään stoalaisia termejä: aikomus, suuntautuminen, valmistautuminen ja muisti.

Autobulokselle on tärkeää, että eläimet ymmärretään paitsi tunteviksi myös ennakoiviksi, muistaviksi ja mielikuvia (*fantasia*) muodostaviksi olennoiksi. Jokainen sielullinen olento sekä aistii että kykenee muodostamaan mielikuvia; jokainen sielullinen on sekä rationaalinen että irrationaalinen (koska sielussa ovat nämä molemmat osat). Sielullinen elävä olento tekee aistiensa avulla arvioita ja sitten päätöksiä; sillä on erilaisia haluja. Se selviää hengissä, kun sen aistit ovat valppaita ja kun sen arviointikyky pystyy seulomaan hengissä selviämisen kannalta olennaiset ja epäolennaiset aistimukset toisistaan. Halujen osalta sillä on kokemukseen perustuvaa tietoa siitä, mikä tuottaa tuskaa ja mikä mielihyvää – eli se myös muistaa. Eläin pystyy ennakoiden pelkäämään kärsimystä tuottavia asioita sekä muistamaan ja siten haluamaan itselleen hyödyllisiä asioita. Autobulos päättyy siis siihen, että eläinten käyttäytyminen viittaa älyn käyttöön. Lisäksi eläinten eleet ovat ilmaisevia.

Eläinten kouluttaminen on Autobuloksen mukaan sekin todiste eläinten rationaalisuudesta, sillä vain järjellinen voi oppia. Jos stoalainen todella uskoisi, että hevonen on absoluuttisesti järjetön eläin (*alogos*), hän ei yrittäisi kouluttaa ratsuaan. Eikä eläi-

miä tarvitse kouluttaa väkivalloin, vaan niitä voidaan kouluttaa myös ”lumoamalla kuulo” (*kelēsis*) tai ”taianomaisella elekielellä” (*goēteia*); stoalaisetkin käyttävät näitä molempia keinoja.

Neljännessä luvussa nostetaan jo esille eläinten moraalisuus. Soklaros väittää, etteivät eläimet edisty moraalisessa mielessä, eivätkä ne kilvoittele tullakseen paremmiksi eläimiksi. *Eläinten älykkyydestä* -dialogissa ei juurikaan käsitellä eläinten hyveitä, joista keskustellaan *Grylloksessa* ja hieman myös *Lihansyön- nistä*-esseessä. Sen sijaan pohditaan moraalisuuden asteita. Varhaisstoalaisten mielestä vain *sofos*, täydellisen viisas, saattoi olla täydellisen hyveellinen. Varhaisstoalaisille hyve, kuten täysi viisaus, oli siis joko/tai: joko olet täydellisen hyveellinen tai sitten et ole lainkaan hyveellinen. Autobulos tarttuu juuri tähän mustavalkoisuuteen. Viisaudessa on ihmistenkin keskuudessa asteita, sillä olihan Platon nyt paljon viisaampi kuin joku orja. Toisaalta kilpikonnan on hidas, mutta sitä ei ole tarkoitettukaan nopeaksi eläimeksi (sillä on muut keinot säilyä hengissä). Samoin orjan- kaan ei tarvitse olla yhtä viisas kuin Platon.

Voi sanoa, että Autobulos (tai Plutarkhos) siis kannattaa eräänlaista moniarvoisuutta – erilaisuutta tarvitaan monipuolisen kokonaisuuden syntymiseksi. Erilaisuus ei koske vain älykkyyttä tai fyysisiä ominaisuuksia vaan myös hyveitä ja paheita. Eläimissäkin on pahoja ja hyviä (ihmisten moraalisilla mittapuilla mitaten). Virtahepo on eläinkunnan Oidipus, joka surmaa isänsä ja nai äitinsä, kun koiraskyyhkyt taas ovat hyveellisiä. Jotkut eläimet ovat sottaisia (aasit ja lampaat), kun taas pääskyt ja ilvekset pitävät pesänsä puhtaina. Autobulos ei ota huomioon sitä, että edelliset ovat ihmisistä riippuvaisia kotieläimiä, kun jälkimmäiset

taas ovat luonnonvaraisia eläimiä, jotka ovat vapaampia määrittelemään tilansa.

Viidennessä luvussa Soklaros puolustautuu puhumalla ihmisen ihailtavasta ja ihmeellisestä oppimiskyvystä ja terävä-älyisyydestä. Ihminen myös poikkeaa eläimistä oikeudenmukaisuuden (*dikaiosynē*) ja sosiaalisuutensa (*koinōnia*) suhteen. Autobulos jatkaa kuitenkin vielä eläinten järjellisyyskäsittelyä. Vaikka eläimillä olisi vähemmän älyä kuin ihmisillä, tämä ei tarkoita sitä, että ne olisivat kokonaan älyttömiä. Autobulos marssittaa esiin opetetut sirkuseläimet, joista Aristotimos antaa myöhemmin esimerkin. Eläinten älykkyyden puolesta puhuu myös se, että saman lajin sisällä on olemassa älyltään puutteellisia eläimiä. Tällaisesta esimerkkinä toimii raivohulluuteen sairastunut koira, jonka käytös poikkeaa täysin normaalin koiran käytöksestä. Jos raivohullun – mielipuolen – koiran sanotaan olevan älyä vailla, niin silloin sen verrokilla, terveellä koiralla, on pakko olla älyä. Koira on siis älyllinen olento, joka käyttää älyään.

Kuudennessa luvussa Autobulos tarttuu Soklaroksen väitteeseen, että oikeudenmukaisuus on se piirre, joka erottaa ihmisen muista elävistä olennoista. Jos näin ei ole, voiko eläimiä, jos ne vielä tunnustetaan älyllisiksi olennoiksi, käyttää hyödykseen ja myös syödä niitä? Soklaros mainitsee näet stoalaisten ja peripatetikkojen (Aristoteleen koulukunnan) kannan, että jos oikeudenmukaisuus ulotetaan koskemaan eläimiä, koko käsite menettää sisältönsä. Soklaros järkeilee, että jos eläinten ajatellaan olevan järjellisiä (*logikos*) ja samanheimoisia (*homofylēs*) kuin ihmiset ja jos sitten sen seurauksena meidän täytyy olla vahingoittamatta niitä ja kohdella niitä kunnioittavasti (*met' eulabeias*), ei voitaisi

enää harjoittaa metsästystä, kalastusta eikä linnustamista.

Samalla Soklaros pelkää, että jos eläinten täydestä hyödyntämisestä luovuttaisiin, ihmiskunta päätyisi elämään ”eläinten elämää”, toisin sanoen ilman ihmiskulttuurin tuotteita ja instituutioita. Ilmaisua ”eläinten elämä” tai ”eläintenkaltaisen elämä” (*thēriōdēs zēn*) käytti jo Platonin aikalainen, puhuja Isokrates, jonka mukaan ihmiset ovat ”päässeet pakoon” tai ”vapautuneet” eläimenkaltaisesta elämästä.⁸⁰ Sitä, mitä tosiaan tapahtuisi, jos eläimille taattaisiin jonkinlainen koskemattomuus ja oikeus omaan elämään, saatettiin siis pohtia jo 300-luvulla ennen ajanlaskumme alkua – lähtökohtana ehkä pythagoralainen eläinuhrien kritiikki. Plutarkhoksen teemat ja termit saattoivat siten olla perin yleisiä pohdittaessa tätä mahdollisuutta.

Plutarkhos itse käsittelee ihmiskunnan alkuaikoja ohimennen esseessään ”Miten hyötyä vihamiehistään”.⁸¹ Hän mainitsee, että ihmiset olivat aluksi ”toisenlajisten” eläinten (*allofyloi*) ja villien eläinten armoilla. Sitten ihminen oppi käyttämään hyväksi ja hyödyntämään (*khrestai*, *ōfeleisthai*) eläimiä. Plutarkhos mainitsee lihansyönnin, eläinten turkin käytön vaatteina, eläinten elimistä uutetut lääkeaineet ja eläinten nahan käytön sotavarusteissa. Plutarkhos tunnistaa ihmiskulttuurin riippuvan eläinten hyödyntämisestä todetessaan, että jollei eläimiä olisi riittävästi, ihmisestä tulisi köyhä (*aporos*) ja sivistymätön (*anhēmeros*). *Aporos* tarkoittaa sellaista, jolla ei ole resursseja, keinoja, ja *an-hēmeros* sellaista, jota ei ole kesytetty; sana on myös lempeän, *hēmeros*, vastakohta.

”Miten hyötyä vihamiehistään” -kirjoittelmassa Plutarkhos nostaa siis esiin sen, että ihmiskulttuurit ovat riippuvaisia eläin-

ten työpanoksesta ja elämästä. Samaa mieltä on Soklaros *Eläinten älykkyystestä* -kirjoitelmassa. Hänen mukaansa luopuminen eläinten täydestä hyödyntämisestä johtaisi paitsi koko inhimillisen sivistyksen luhistumiseen myös laittomuuteen. Ihmisten yhteiselämä olisi köyhää ja kävisi mahdottomaksi. Soklaros lainaa Hesiodoksen tunnettuja runosäkeitä, joissa oikeudenmukaisuuden (*dikē*) todetaan olevan ylijumala Zeun yksinomainen lahja ihmisille. Näin ollen oikeuksien myöntäminen eläimille olisi ainakin Zeuksen lahjan vastaista. Lisäksi Soklaros tulkitsee Hesiodoksen väittävän, että ainoastaan ihminen, Zeuksen lahjan ansiosta, kykeni vastavuoroiseen oikeudenmukaisuuteen: ”Ne, jotka eivät osaa toimia oikeudenmukaisesti suhteessa meihin, eivät voi myöskään kärsiä mitään epäoikeudenmukaisuutta puoleltamme.”

Autobulos lähtee vastauksessaan siitä, että Hesiodoksen väittämää ei ole todistettu. Hän ihmettelee, kuinka stoalaiset saattavat olla niin tarkkoja hakiessaan epikurolaisesta oppijärjestelmästä pieniäkin virheellisyyksiä mutta tässä isossa asiassa, oikeudenmukaisuuden käsitteessä, turvautuvat Hesiodoksen muutamaaan säkeeseen. Autobulos sen sijaan esittää kaksi vaihtoehtoa, miten suhteemme eläimiin on järjestettävä.

Ensiksi, hän mainitsee ne, (1) joiden mukaan eläinten hyödyntäminen on aina jollakin tavalla väärin. Kohdassa käytetään hyödyntämisestä epämääräistä ilmaisua *houtōs metakheirizomai*, ”kohdella tällä tavalla”, mutta kyse on siis ihmisten keskimääräisestä eläinten työpanoksen ja kehon hyödyntämisestä. Äärimäinen johtopäätös tämän perusteella olisi eläinten hyötykäytön lopettaminen – se, mistä nykyisin puhutaan abolitionismina.⁸²

Autobulos ei kuitenkaan käsittele abolitionismia varsinaisena vaihtoehtona vaan viittaa Empedokleeseen ja, yllättävää kyllä, myös Herakleitokseen. Autobulos moittii näitä esisokraatikkoja liiasta ”luonnon” (*fysis*) syyttelystä. Heidän mukaansa ”luonto” eli eläminen on pelkkää taistelua ja alistumista välttämättömyyteen. Herakleitos todellakin vertasi todellisuutta tai olemassaoloa alituisen sotaan ja totesi, että ”meidän elämämme on niiden kuolema; niiden kuolema on meidän elämämme”.⁸³ Mutta Herakleitos tiettävästi hyväksyi alituisen sodan (”olemassaolon taistelun”), kun taas Empedokles päätyi kieltämään sielullisten elävien olentojen syömisen. Autobulos pitää siis tällaista asennetta elämäntieteisenä.

Autobuloksen toinen vaihtoehto (2) sovittaa yhteen eläinten maltillisen hyödyntämisen (*khresthai*), kunhan samalla tunnustetaan eläinten järjellisyys eli tunnustetaan, että myös eläimillä on *logos*. Tällöin ihmiset eivät tee vääryyttä, eivät lankea rikokseen, vaikka kesyttävätkin kesyttämiseen sopivia eläimiä ja surmaavat vahinkoeläimiä. Kun eläinten *logos* tunnustetaan, ne tunnustetaan paitsi päätteleviksi ja muistaviksi myös tunteviksi olennoiksi, mikä vaikuttaa siihen, miten niitä pitää kohdella.

Autobuloksen mielestä kotieläimiä voi siis käyttää ihmisten palvelijoina (*antidoula*). Sellaiset käytännöt kuitenkin pitäisi kieltää, jotka tuottavat eläimille kohtuutonta kipua – kuten hanhien pakkosyöttö hanhenmaksan tuottamiseksi, eläintaistelunäytökset, joissa eläimet pakotetaan areenalle taistelemaan keskenään, sekä metsästys, jossa surmataan puolustuskyvyttömiä riistaeläimiä. Autobulos siteeraa Bion Borystheneläistä (335–245 eaa.), joka huomioi eläimen näkökulman: kun pojat kivittä-

vät leikeissään huvikseen sammakkoa, ei sammakko kuitenkaan kuole leikisti vaan taatusti ihan oikeasti. Autobulos selvästikin kiihtyy puheenvuoronsa loppua kohti (ja Soklaros toppuuttelee) ajatellessaan emoja, jotka erotetaan poikasistaan. Tällöin hänellä on mielessään esimerkiksi emolehmät, jotka erotetaan vasikoistaan, tai sitten villieläinten pentujen pyydystäminen ja myyminen lemmikeiksi.

Eläinten älykkyydestä -kirjoitelman muusta sisällöstä on syytä ottaa vielä esille antiikin kirjailijoiden usein käyttämä esimerkki koirasta tienhaarassa tai ”Khrysippoksen koirasta” (13. luku), jossa pohditaan sitä, miten koira päättelee vai päätteleekö lainkaan. Plutarkhos esittää ongelman suppeasti: ”Niinpä loogikot väittävät, että koira monen polun risteyksessä turvautuu useiden toisistaan erillisten päätelmien ketjuun: ’Varmastikin saalis ryntäsi tätä tietä, tai tuota, tai tuota. Mutta ei tätä tietä, eikä tuota. Jäljellä olevaa siis.’” Koiran tarvitsee siis vain haistaa kolmen tien risteyksessä kahta tietä, joissa se ei havaitse jälkeä, jolloin se päättelee, että saaliin on täytynyt kääntyä kolmannelle tielle. Esimerkki on alun perin Khrysippoksen, ja sitä lainasivat ennen Plutarkhosta Filon Aleksandrialainen ja Plutarkhoksen jälkeen Ailianos, Sekstos Empeirikos, Porfyrios ja kirkkoisä Basileios Suuri.⁸⁴ Khrysippoksen tarkoituksena oli esimerkillään ilmeisesti valaista, miten koira vain näyttää päättelevän, vaikka ei tosiasiaassa päättele – koska siltä puuttuu järjellinen sielunosa. Plutarkhoksen (Aristotimoksen suulla) mielestä koira ei itse asiassa tarvitse tässä mitään päättelyä, vaan se vain seuraa jälkeä, luottaa havaintoonsa.

Pitopuheita

Pitopuheita kuuluu antiikin kirjalliseen lajiin, jossa kuvaillaan juomajuhlia (*symposia*) ja niissä käytäviä keskusteluja. Lajityypin kuuluisin teos on Platonin *Pidot*. Platonin aikalaiselta, Ksenofonilta (n. 430–350), on säilynyt samanniminen teos. Toiselta puolelta kreikkalais-roomalaista maailmaa voidaan mainita sävyltään, sisällöltään, tyyliltään ja tarkoitukseltaan hyvin toisenlainen mutta yhtä kaikki saman kirjallisen lajityypin perinteitä hyödyntävä *Trimalkion pidot*, jonka kirjoittaja Petronius oli suurin piirtein Plutarkhoksen aikalainen. Plutarkhoksella oli luultavasti käytettävissään myös useita jo kadonneita lajityyppiin kuuluvia tekstejä, ja häneltä itseltään on säilynyt toinenkin pitokirjallisuutta edustava kirjoitelma, ”Seitsemän viisaan pidot” (*Hepta sofōn symposion*). Yhdessä suhteessa *Pitopuheita* vaikuttaa kuitenkin ainutlaatuiselta teokselta pitokirjallisuuden joukossa. Fiktiivinen tai puolifiktiivinen kehys on riisuttu siitä kokonaan pois, ja lukija viedään keskelle hyvin autenttisen tuntuista puheensorinaa, moninaisin antimin katetun pitopöydän ääreen.

Pitopuheita on Plutarkhoksen laajin yksittäinen teos ja samalla kuin läpileikkaus hänen monipuolisesta tuotannostaan. Keskustelunaiheet eli *probleemat* ulottuvat juhlaetiketistä vanhojen miesten ikänäköön, ”kana vai muna” -kysymyksestä siihen, miksi juoma lievittää nälkää mutta jano kasvaa syödessä, pitoihin sopivan musiikin (ja muusikoiden) laadusta siihen, miksi kiinnittämme syksyisin uniimme vähemmän huomiota, ja niin edelleen. Aihevalikoima on rikas, dialogimuoto mahdollistaa erilaisten näkökulmien kirjon ja lukuisat sitaatit ja anekdootit tuovat kes-

kusteluun mukaan historiallista, väliin eksoottistakin väriä.

Suurin osa *Pitopuheisiin* osallistuvista tiedetään todelliseksi henkilöiksi muiden lähteiden tai joissakin tapauksissa vähintään Plutarkhoksen muiden tekstien perusteella. Tällä kertaa Kreikan Aidedsoksessa juhlittavissa pidoissa ovat äänessä Plutarkhoksen ilmeisen läheiset ystävät Kallistratos ja Polykrates sekä Symmakhos, josta tiedetään hieman vähemmän. Roomassa Sextius Sullan kotona järjestetyissä juhlissa pääsevät isännän lisäksi ääneen itse Plutarkhos, joka toimii myös minäkertojana, hänen veljensä Lamprias, pythagoralaiset Lucius ja Filinos sekä pitovieraat Empedokles, Theon ja Nestor. Jälkimmäinen keskusteluista käydään Plutarkhoksen itsensä kunniaksi Roomassa järjestetyissä juhlissa, mikä on tyypillistä *Pitopuheille*. Keskustelut käydään usein aidonoloisissa tilanteissa, kuten huvilayhdyskunnan kesäjuhlissa, sukulaisen häissä tai kertojan omassa tervetuliaisjuhlissa.

Gryllokseen ja *Eläinten älykkyydestä* -dialogiin verrattuna *Pitopuheissa* onkin selvästi aidomman tuntuinen keskustelun tunnelma. On luultavaa, ehkä jopa todennäköistä, että ainakin osa *Pitopuheista* perustuu todellisiin keskusteluihin ja todellisiin juhliin. Teosta perinpohjaisesti tutkinut Sven-Tage Teodorsson nostaa esiin myös sen meille kenties hankalasti hahmottuvan tosiasian, että Plutarkhoksen kaltainen, vauras ja hyvän kreikkalaisen koulutuksen saanut keisariajan ihminen todella erottui muistinsa puolesta modernista lajitoveristaan. Kyky muistaa esimerkiksi vuosien takaisia pitkiäkin keskusteluja oli huomattavasti harjaantuneempi kuin meillä.⁸⁵

Pääsemmekö siis *Pitopuheiden* äärellä kuulostelemaan suoraan Plutarkhoksen ja hänen ystäviensä käymiä todellisia keskusteluja,

näiden miesten aitoja omia mielipiteitä, jopa sanoja, joilla ne on lausuttu? Houkutus uskoa niin on suuri, mutta todellisuus lie-
nee paljon monimutkaisempi. Vaikka *Pitopuheita* erottuu muista kirjallisen lajityyppinsä edustajista ”realismillaan”, on joka tapauksessa todennäköistä, että Plutarkhos käytti teoksensa somittelussa kirjallisia lähteitä, muististaan poimimiensa sitaattien ja repliikkien sekä yleissivistyksensä ja mielikuvituksensa ohella.

Yksi mahdollinen esimerkki fiktiivisyydestä löytyy toisesta nyt suomennetusta otteesta. Jälkimmäiseen keskusteluun osallistuneista Luciuksesta, Empedokleesta ja Nestorista tiedetään vain se, mitä juuri tämä tekstipätkä heistä kertoo. Ja mitä teksti sitten kertoo? Etrurialainen Lucius osallistuu keskusteluun vakaumus-
sellisena pythagoralaisuuden asiantuntijana. Keskustelussa tulee esiin pythagoralaisuuden erityinen suhde etruskeihin: Pythagoraan nimittäin kerrottiin olevan isänsä puolelta tyrrenialainen, siis itäisen Egeanmeren alueella asuneen esikreikkalaisen kansan perillinen, ja kreikkalaisen perinteen mukaan etruskit olivat edelleen tyrrenialaisten sukua – perinne oli niin vahva, että antiikin lähteissä Etruriaa kutsutaan yleensä Tyrrheniaksi. Kuin sattumalta Lucius jakaa etunimensä Lucius Tarquinius Priscuksen (616–578), Rooman puolimyyttisen viidennen kuninkaan kanssa, jonka oman etruskinkielisen nimen kerrotaan olleen Lucumo, ”kuningas”. Plutarkhoksen Lucius (tai kreikaksi Leukios) voidaan siis tulkita jonkinlaisena lihaksitulleena Etruskina. Riippumatta siitä, oliko hän todella joskus elänyt ja roomalaisissa pidoissa lempeästi vaiennut henkilö, *Pitopuheiden* sivistynyt vastaanottajakunta saattoi saman tien jo nimestä lukea hänessä tyrrenialaisen, siis etruskin, perikuvan.

Samanlaisia mietteitä nousee Empedokleen ja Nestorin kohdalla. Onko Empedokles-niminen hahmo mukana vain siksi, että teoksen kirjoittaja saa luontevan syyn siteerata henkilöhahmonsa kuuluisampaa kaimaa, kenties yhtä lempikirjailijaansa? Empedokles Akragaslainen (492–432), filosofi, lääkäri, runoilija ja maagi, oli Plutarkhoksen ja hänen keskustelukumppaneidensa ja henkilöhahmojensa käsittelemien aiheiden kannalta keskeinen kreikkalainen (sisilialainen) ajattelija, joka luultavasti vaikutti Plutarkhokseen syvällisemmin kuin välillä satunnaisilta tuntuvista sitaateista voisi ehkä päätellä. Entä kuka sitten on Nestor? Nestoria ei tunneta muualta edes Plutarkhoksen omista teksteistä, mutta tässä hän saa kunnian kertoa ainutlaatuisen kiinnostavia tietoja kreikkalaisten yhteisestä esi-isästä Hellenistä ja tämän kunnioittavasta suhteesta Poseidonin lapsiin. Nestorin sanoihin keskustelu myös päättyy. Hänen myötään sukelletaan syvälle ihmislajin alkuhistoriaan, ja miellelyhtymää Homeroksen viisaaseen vanhaan sankariin on vaikea välttää.

Nyt suomennetuissa teksteissä ehdottomasti kiinnostavinta on kuitenkin niiden aihesisältö. Isoja teemoja, jotka kaikuvat myös muissa tämän kirjan teksteissä, ovat ihmisen suhdetta toisenlajiisiin eläimiin olennaisesti määrittävä ruokakulttuuri, merellisten kreikkalaisten erityinen, väliin omituinenkin suhde kalaan, sian asema yhtäältä kreikkalaisessa ja toisaalta naapurikansojen kulttuurissa, pythagoralainen väkivallasta pidättäytymisen perinne sekä eläinten moraali (tai sen puute) ja kyky toimia myös ihmisen opettajina. Lisäksi aivan kielen tasolla keskusteluissa sivutaan ihmisiä ja muita eläimiä toisiinsa mahdollisesti sitovaa läheisyyden, kaltaisuuden, vastavuoroisuuden ja oikeudenmukaisuuden

piiriä. Tätä peruskysymystä lähestytään vaikeasti suomennettavilla termeillä *oikeios* (*oikos*, *oikeiotēs*) ja *dikaios* (*dikē*), joista lisää jäljempänä.

Aluksi keskustelijat puivat kreikkalaisen ruokakulttuurin perusrakenteen paljastavaa käsitettä *opson*. Sanalla voidaan tarkoittaa mitä tahansa kypsennettyä ruokaa, jota syödään peruselin-tarvikkeen eli leivän lisukkeena, mutta sillä voidaan viitata myös viinin kanssa nautittaviin huikopaloihin, ruoan maustamiseen ja ylellisiin erityisherkkuihin, ”leikkeleisiin” – itäisen Välimeren alueella puhutaan nykyään *mezeistä*. Klassisessa Ateenassa sanan merkitykseksi kuitenkin vakiintui nimenomaan kala, joka ateenalaisille oli kallista luksusta. Attikalaisen kielimuodon ja ateenalaisen kulttuurin vaikutus koko kreikkalaiseen kielialueeseen oli niin tuntuva, että nykykreikan kalaa merkitsevä sana (*psari*) juontaa juurensa tähän käsitteeseen vanhan kreikan varsinaisen kalaa merkitsevän sanan (*ikhthys*) sijaan.

Keskustelussa Polykrates puhuu kalan ylivertaisuudesta herkkujen joukossa. Symmakhos jatkaa merenantimien ylistämistä mutta toteaa, että kalan sijaan suola on lisukkeista tärkein. Ilman sitä esimerkiksi liha on vain kuolleita ruumiinosia ja sellaisena ulosteitakin kartettavampaa. Lamprias myötäilee ja tuo esiin vielä sen, että toisin kuin (oletettavasti pitopöydällä kuolleina makaa-vat) maaeläimet, merenelävät eivät kuulu läheisyytemme piiriin. Ne eivät ole kanssamme kuin perheenjäsenenä kasvaneita, meihin tottuneita olentoja (*syntrofos*, *synēthēs*), joten niiden tappaminen ei aja ihmistä häpeään. Vaikka Lamprias ei tässä kohtaa käytä sanaa *oikeios*, ajatus (joidenkin) toisenlajisten eläinten kanssa muodostetusta *oikoksesta* (kodista, sukulaisuudesta, yhteisestä taloudesta)

meitä sitovan moraalin perustana on jo hahmollaan. Moraali ei ulotu kaloihin, koska ne Lampriaksen näkemyksen mukaan jäävät maaeläinten (tai vähintäänkin kotieläinten) yhdessä muodostaman *oikoksen* ulkopuolelle (*apoikos*).

Toisenlainen näkökulma kaloihin ja kalansyöntiin avautuu myöhemmin, kun päästään pohdiskelemaan pythagoralaisten ehdotonta pidättäytymistä kalojen syömisestä. Kun Theon ja Sulla ovat esittäneet arveluja siitä, että syöntikielto johtuisi meren ja siinä elävien olentojen vierasheimoisuudesta (*asymfylos*), ”toiseudesta” (*allotrios*), vihamielisyydestä ja uskonnollisesta epäpuhtaudesta, niin Plutarkhos omassa pitkässä ja vaikuttavassa puheenvuorossaan osoittaa asian olevan monimutkaisempi ja moraalisesti syvempi. Kalojen tappaminen ruokapöytään on järjenvastaista, koska ne vierasheimoisina elävät kokonaan toisessa elämänpiirissä kuin ihmiset eivätkä siten voi millään tavoin uhata meitä tai esimerkiksi satojamme. Tässä toistuu Plutarkhoksen *Lihansyönnistä*-kirjoittelmassaan esittämä näkemys, jonka mukaan sielullisen olennon tappaminen voi olla ihmiselle oikeutettua vain välttämättömyyden pakosta, siis esimerkiksi silloin, jos kyseinen olento uhkaa ihmisen omaa eloonjäämistä.

Toisaalta kohta paljastaa antiikin ihmiselle luultavasti melko tavanomaisen näkemyksen toisenlaisista eläimistä jossain määrin moraalisisina olentoina. Etenkin elämänpiiriämme (*oikosta*) lähimpänä olevat ja/tai siihen kuuluvat maaeläimet voivat omilla teoillaan ikään kuin ansaita sen, miten niitä kohtelemme. Ne voivat rikkoa meitä vastaan tai auttaa ja opastaa meitä, työskennellä kanssamme tai osoittaa suurta solidaarisuutta ja jopa rakkautta meitä kohtaan, mistä *Eläinten älykkyydestä* -dialogissa on kosolti

esimerkkejä. Lähestymme nykyisenkin eläin keskustelun kannalta keskeistä ja kreikkalaisessa kulttuurissa hyvin monitulkintaista ihmisen maailmassa olemista ja suhteitamme toisiin maailmassa olijoihin raamittavaa käsitettä *dikē*, oikeudenmukaisuus.

Plutarkhos päättyy puheenvuorossaan siihen, että pythagoralaiset pidättäytyvät kalojen syömisestä paitsi oikeudenmukaisuuden vuoksi myös kalansyönnin turhuuden takia. Jo *Pitopuheiden* aloitusosiossa kreikkalaista ruokakulttuuria valaiseva käsite *opson* paljastaakin myös nyky keskustelun valossa mielenkiintoisen seikan. Kreikkalaisessa mielessä liha ja kala ovat lisuke *varsinaisen ruoan kyljessä* – siis pohjimmiltaan turhuutta, ainakin mikäli Plutarkhosta ja pythagoralaisia on uskominen. Onko ihminen siis *dikaios*, oikeudenmukainen ja oikeamielinen, noudattaako hän hyvään elämään ohjaavia perinnäistapoja, mikäli tappaa toisen sielullisen olennon vain ohimenevän ja pohjimmiltaan turhan makunautinnon takia? Sääteleekö *dikē* ihmisen suhdetta myös toisenlajisiin eläimiin?

Kysymystä lähestytään tämän kirjan teksteissä monesta suunnasta. *Grylloksessa*, jossa teemana on eläinten hyveellisyys, käsitellään kuitenkin varsinaisesti vain kolmea kardinaalihyvettä, rohkeutta, kohtuullisuutta ja järkevyyttä, ei varsinaisesti oikeudenmukaisuutta. *Gryllos* sivuaa eläimen asemaa ihmisen maailmassa puhuessaan esimerkiksi opetetuista sirkuseläimistä ja ihmisten kaikkiruokaisuudesta. Muut eläimet tyytyvät ”luonnolliseen ravintoonsa”, mutta ihminen on tarpeettomasti *pamfagos*, kaikkeasyövä.⁸⁶

Aristotimos, joka *Eläinten älykkyydestä* -dialogissa puolustaa näkemystä erinäisistä maaeläimistä rationaalisina, taitavina

ja monissa tapauksissa moraalisesti hyveellisinä olentoina, jättää vesieläimet *dikēn* piirin ulkopuolelle. Hän kuitenkin toteaa, että maaeläinten kohdalla vastaava olisi raakalaismaista, hänen esimerkkiensä valossa jopa täysin mieletöntä. Aristotimoksen kuvatessa ihmisen ja koiran välistä suhdetta (*Eläinten älykkyydestä* 970c) *dikaios* on käännetty ”oikeamielisenä ja vastavuoroisena” – myös tämä kaksisuuntainen aspekti käsitteellä nimittäin on.

Pitopuheissa Lamprias toteaa ilmeisesti pöydälle asetettuihin lihanpaloihin viitaten: ”Isoisällänihän oli tapana sanoa joka kerta juutalaisia pilkatessaan, että nämä eivät syö moraalisesti kelvollisinta (*dikaiotatos*) liharuokaa. Me taas pidämme meren antimia kelvollisimpina lisukkeina (*dikaiotaton opson*). Vaikka suhteessamme näihin maaeläimiin ei muuta oikeudenmukaisuuden ja moraalin piiriin kuuluvaa (*dikaios*) näet olisi-kaan, ne kuitenkin syövät samaa ruokaa kuin me ja hengittävät samaa ilmaa, ja niiden kylpypaikat ja juomat ovat samat kuin meilläkin. Niinpä ne ajavat teurastajansa häpeään tuskantäyteillä huudoillaan, ja useimmista on sukeutunut elämäntavoiltaan kuin perheenjäseniämme, kanssamme asumaan tottuneita kotieläimiä.” Kohta on monitulkintainen. On vaikea sanoa varmasti, tarkoittaako Lamprias sitä, että *dikēn* velvoite ei ulotu ihmisen ja toisenlaisen eläimen suhteeseen, vai sitä, että oikeudenmukaisuus on jo rikottu (koska eläimet makaavat kuolleina ruokapöydällä). Samassa kohdassa *dikaios*-sanana käännökseen on pyritty tuomaan *dikēn* kenties varhaisin merkitys, johon ulotumme: perinnäistapa, sosiaalinen järjestys, sivilisaatiota yhteen sitova moraalit. Ihminen on *dikaios*, mikäli hän noudattaa ja vaalii oman yhteisönsä perinnäistapoja, moraalista sivi-

tystä. *Pitopuheiden* keskustelijat joutuvatkin sen hämmentävän seikan äärelle, että naapurikansoja edustavien ihmisten käsitys *dikēn* piiristä, sisällöstä ja ilmenemismuodoista voi suurestikin poiketa heidän omastaan. Juutalaisten sikaan kohdistama tabu herättää keskustelijoissa kiinnostavia, paljastaviakin mietteitä. Perin kreikkalaiselta vaikuttaa esimerkiksi Lampriaan pohdintasian rajoittuneesta näkökentästä. Mikä olisikaan kauempana kreikkalaisesta ihanteesta, valoa kohti kurkottavasta filosofi-ihmisestä, kuin mutaisella pellolla juuria tonkiva olento, jota Zeuksen avara taivas ei voisi vähempää kiinnostaa?

Varsinaista lopputulosta keskustelussa juutalaisten siansyöntikiellon syistä ei saavuteta, mutta pohdinta siasta eräänlaisena kulttuuriheeroksena on sitäkin mielenkiintoisempaa. Kallistratos esittelee tuntemaansa perimätietoa (”kerrotaan, että...”), jonka mukaan sikaa itse asiassa kunnioitetaan, koska se on opettanut ihmisille kyntämisen taidon. Vaikka edellä ja tuonnempana puhutaan egyptiläisistä uskomuksista (joita keskustelijat ilmeisesti pitivät samankaltaisina kuin juutalaisia uskomuksia), tässä kohtaa liikutaan ilmeisesti kuitenkin kreikkalaisten asuttamalla maaperällä. Kallistratos nimittäin vetoaa kreikankielisten sanojen ”sika” (*hys*, akkusatiivissa *hyn*) ja ”auranvannas” (*hynis*) läheiseen sukulaisuuteen. Tätä kansanetymologiaa ei ole nykytutkimuksessa täydellisesti tyrmätty. On myös syytä muistaa, että maanviljelyn jumalattaren Demeterin kultissa nimenomaan porsailla on keskeinen rooli (uhrieläiminä).

Eläinten älykkyydestä -dialogissa käsitellään monia muitakin esimerkkejä siitä, miten toisenlainen eläin on opettanut ihmiselle tärkeitä taitoja, esimerkiksi kutomisen, musiikin sekä raken-

nus- ja lääkintätaitoon liittyviä asioita. Halkyonin, jäälinnun, pesästä kerrotaan uskonnollista tunnetta lähenevin sanoin, kun sitä verrataan Deloksen saaren kuuluisaan sarvialttariin. Kaiken kaikkiaan eläimet toimivat monien hyveiden ja toimintatapojen kuten uskollisuuden, jälkeläisistä huolehtimisen ja yhteistoiminnan esikuvina.

Tämän kirjan tekstejä yhdistää avarakatseisuus sen suhteen, missä rooleissa eläimet, ihminen mukaan lukien, voivat esiintyä – tai mistä rooleista he voivat vapautua. Lihapalan sijaan sika voi olla ihmisen opettaja, ja sika voi olla myös entinen ihminen, joka ei tahdokaan takaisin ihmiseksi. Kalaa syövä ihminen voi itse joutua kalanruuaksi. Toisenlaiset eläimet voivat olla oikeamielisiä, suunnitelmallisia ja loogisia, kuten ihmisetkin, ja toisaalta ihmiset voivat olla mielettömiä ja kaoottisia. Ihmisen kodin piirissä asuva ei välttämättä muutu kesyksi ja hallittavaksi (pääskynen). Ihmiset puolestaan voivat pidättäytyä sielullisten olentojen vahingoittamisesta.

Kirjan tekstien maailmassa ihmiset elävät vuorovaikutussuhteessa toisenlajisten eläinten kanssa. Jotkut näistä eläimistä ovat kaltaisiamme enemmän kuin toiset, ja jotkut jopa elävät kanssamme samassa taloudessa kuin perheenjäsenet (*syntrofos*). *Pitopuheissa* Lamprias perustelee kalojen jättämistä *dikēn* hallitseman piirin ulkopuolelle sillä, että kalat eivät ole kaltaisiamme vaan vierasheimoisia (*ekfylos*), ne elävät meidän elämänpiirimme ulkopuolella (*apoikos*). Käsitteet *oikos* ja *dikē* näyttävätkin liittyvän toisiinsa. Se, että joku on *oikios*, meidän kaltaisemme ja läheisemme, ”meidän huonettamme ja sukua”, tuo tämän olennon myös *dikēn*, eli oikeudenmukaisuuteen ja vastavuoroisuuteen

velvoittavan sosiaalisen järjestyksen piiriin. Peripateetikko Theofrastos (371–287), joka lieene vaikuttanut myös Plutarkhoksen eläinajatteluun, perusteli kasvissyöntiä ja eläinten tappamisen kieltoa nimenomaan sanoista *oikos* ja *oikeios* johdetulla yhteenkuuluvuuden käsitteellä, *oikeiotēs*.⁸⁷

Pitopuheiden perusteella kerran Plutarkhoksen tervetulojuhliissa Roomassa käyty keskustelu, tämän suomennosvalikoiden viimeinen teksti, päättyy viisaan Nestorin puheenvuoroon. Siinä hän toteaa, että Hellenin jälkeläiset, siis muinaiset kreikkalaiset, ”syyrialaisien tapaan kuvittelivat ihmisen saaneen alkunsa vedestä. Siksi he myös kunnioittavat kaloja, joiden he päättelevät olevan samaa syntyä (*homogenēs*) ja yhdessä meidän kanssamme kasvaneita (*syntrofos*).”⁸⁸ Moraalisesti velvoittava yhteenkuuluvuus, ihmiset ja toisenlaiset eläimet yhteen sitova ja *dikēn* hallitsema moraalinen elämänpiiri, näyttää siis lopulta ulottuvan myös kauempana *oikoksen* keskipisteestä eläviin sielullisiin olentoihin. Elämänpiirin sisällä me kaikki olemme *oikeioi kai syntrofoi*, toistemme kaltaisia, yhdessä kasvaneita, kuin perheenjäseniä.

VIITTEET

1. *Moralia* 159c.
2. Tässä käytetään termiä ”toisenlainen eläin” viitattaessa muihin eläimiin kuin ihmiseen. Termi vastaa yhteiskunnallisessa ja kulttuuri-
sessä eläintutkimuksessa vakiintunutta englanninkielistä käsitettä *non-human animal*, ja sen käyttöön liittyy pyrkimys irtautua länsimaaisessa aatehistoriassa pitkään vallinneesta, hierarkkisesta ja nykybiologiankin valossa vanhentuneesta ihminen/eläin-kahtiajasta. Suomeksi näkee käytettävän myös termejä ”vieraslajinen” ja ”toislajinen”, mutta koska edellinen saattaa assosioitua biologisesti haitallisina pidettäviin ”vieraslajeihin” ja ”toislajinen” esimerkiksi toissijaisuuteen tai muihin kielteisiin määreisiin, on valittu niitä neutraalimpi käsite. ”Toisenlainen” kuitenkin kantaa mukanaan myös muiden eläinten ja eläinlajien *toiseutta* maailmassa, jota ihminen katsoo, tulkitsee ja normittaa omasta näkökulmastaan käsin.
3. Ks. ”Delfoista olevasta E-kirjaimesta”, *Moralia* 385b.
4. Ammonios toimi *strategoksena* eli ”kenraalina” kolme kertaa (ks. *Moralia* 736d), mikä tuolloin tarkoitti lähinnä nuorten miesten sotaharjoitusten ohjaamista. Tärkeämpi tehtävä saattoi olla Areopagi-neuvoston sihteerin toimi, jossa hän hoiti suhteita roomalaisiin viranomaisiin.
5. Ks. ”Monarkiasta, oligarkiasta, aristokratiasta”, *Moralia* 816d.
6. Ks. *Demostheneen elämäkerta* 2, 2.
7. *Moralia* 608a–612c.
8. *Moralia* 1012b–1030c.
9. Plutarkhoksen arvostuksesta ks. Goldhill 2002.
10. ”Delfoin Pythian oraakkeli ei enää ennusta runomuodossa”, *Moralia* 394e–395b.
11. Lamprias-luettelossa mainitaan kirjoitelmat ”Metsästyksestä” ja ”Onko eläimillä järkeä/puhetta?” (*Ei logon ekhei ta zōa*).

12. Ks. *Moralia*, ”Seitsemän viisaan pidot” 157c–d, *Kiintymys jälkeläisiin* 493a, ”Sattumasta” 98b–c, ”Miten hyötyä vihamiehistään” 86b–92a ja ”Vihan hillitsemisestä” 457a, 459b, ”Delfoissa olevasta E-kirjaimesta” 390e–f, ”Moraalisesta hyveestä” 443b, ”Kolotesta vastaan” 1125a–c sekä ”Terveysohjeita”, jossa ei varsinaisesti tarkastella ihmisen eläinsuhdetta, vaikka suositellaankin lihansyönnin vähentämistä tai lopettamista (131f–132a).
13. *Moralia* 671b–c; *Moralia* 379e–381d; *Moralia* 911c–919e.
14. *Moralia* 493a; *Peri tykhēs*, *Moralia* 98b–c.
15. Plutarkhos käyttää tätä ilmaisua myös kirjoitelmassa ”Miten hyötyä vihamiehistään”, jossa julmuus eläimiä kohtaan kielletään epämoraalisena. Vielä tärkeämpänä siinä kuitenkin pidetään rehellisyyttä ja jaloutta kohdatessa vihamiehiä. Ei pidä kohdella raa’asti vihamiehiään, jottei – raakaan käytökseen tottuneena – kohtelisi raa’asti myös ystäviään. (*Moralia* 91 c–d.)
16. Becchi 1993, 60–62. Ks. myös Santese 1999, 58–60.
17. ”Sattumasta” on poikkeuksellinen Plutarkhoksen kirjoitelmien joukossa sikäli, että se sisältää sitaatteja vain vähän. Joskus on kyseenalaistettu, että se olisi Plutarkhoksen laatima.
18. Platon, *Protagoras* 321c.
19. Plutarkhos, ”Sattumasta” 98e.
20. Plutarkhos, ”Sattumasta” 98f.
21. *Gryllos* 10, 992b; *Eläinten älykkyydestä* 12, 968c; 7, 964f.
22. Ksenofon, *Muistelmia Sokrateesta* I 14, IV 13; Cicero, ”Jumalten olemuksesta” (*De natura deorum*) II 154–159; ks. myös Aristoteles, *Politiikka* I 8, 1256b.
23. ”Sattumasta” 98f.
24. 60, 7–61, 1; vrt. *Eläinten älykkyydestä*, 14. luku.
25. Plutarkhos, ”Cato vanhemman elämäkerta” 5, 1–2, 5–7.

26. Platon, *Lait* VI 766a; vrt. Platon, *Gorgias* 478c–e, 507e–508a, 511c–512b.
27. Kreikkalaisesta pappeudesta ks. Haake 2008; Feldmeier 1998.
28. Plutarkhos, 17. luku, *Moralia* 792f.
29. Plutarkhos, *Lihansyönnistä* I 1, 993b; I 4, 994e.
30. Plutarkhos, *Eläinten älykkyydestä* 6, 964d.
31. Ovidius, *Metamorfoosit* XV 464–468, 470–474.
32. Ks. Platon, *Lait* VI 782c.
33. Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka* III 10, 1118a20–23.
34. Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka* VIII 11, 1161b.
35. Cicero, ”Valtiosta” III 5, 8; III 11, 18–19.
36. Seneca, Kirjeet 121, 19–24 ja 108, 17–22 kirjekokoelmassa *Kirjeet Lucilliukselle, Epistulae morales ad Lucilium* (suom. 2011).
37. Esimerkiksi Senecan opettaja Sotion kuului pythagoralaisuudesta vaikutteita saaneen Sextius Quintuksen kannattajiin. Molemmat kannattivat kasvisyöntiä. Ks. *Kirje Lucilliukselle* 108, 17–22.
38. Ks. Plutarkhos, *Pitopuheet* VIII 727b.
39. Plutarkhos, *Moralia* 91c–d.
40. Plinius, ”Luonnonhistoria” (*Naturalis historia*) XXXVI 115.
41. Cicero, ”Kirjeet ystäville”, *Epistulae ad Familiares* VII 1, 3.
42. Aristoteles, *Politiikka* I 8, 1256b23–26.
43. Plinius, ”Luonnonhistoria” (*Naturalis historia*) 8, 70.
44. Arrianos, ”Metsästystaito” 5.
45. Sekstos Empeirikos, ”Pyrrhonismin pääpiirteitä”, *Hypotyposeis Pyrrhōneion* I 62–67, 72–78.
46. Oppianos, ”Metsästystaidot” II, 358–375.

47. Plutarkhoksen fragmentti 193 Sandbach = Porfyrios III 18. F.H. Sandbach on koonnut Plutarkhoksen fragmentteja Loeb-sarjan 15. osaan (1969). On kuitenkin epäselvää, mikä tässä fragmentissa on Plutarkhoksen omaa tekstiä ja mikä Porfyrioksen tulkintaa.
48. Homeros, *Odysseia* X 135–574.
49. Poikkeuksia oli: Aiskhyloksen *Kahlehditun Prometheuksen* Io-neito ja Aristofaneen *Lintujen* Tereus.
50. 2, 986d–f.
51. Stoalaisten ajatuskoe, ks. Plutarkhos ”Yleiskäsitteistä: stoalaisia vastaan” (*Moralia* 1064a–b). Stoalaiset esittivät, että jos Kirke olisi tarjonnut kahta juomaa, joista toisen juotuaan ihminen muuttuisi aasiksi mutta säilyttäisi järkensä, kun toinen juoma taas säilyttäisi ihmismuodon mutta turmelisi järjen, niin he valitsisivat jälkimmäisen. Ks. Korhonen 2014, 38–39.
52. Teos tunnetaan päähenkilönsä Grylloksen nimellä tai latinankielisellä nimellä *Bruta animalia ratione uti* (tai lyhenteillä *Bruta animalia* ja edelleen *Brut. an.*). *Moralia*-kokoelman kirjoituksista käytetään yleensä joko latinankielisiä nimiä tai niihin viitataan pelkillä ns. Stephanus-numeroilla. Gryllos kattaa *Moralia*-sarjasta numerot 985d–992a.
53. *Lihansyönnistä*, 1. essee, 6. luku, 995e.
54. Ks. *Demostheneen elämäkerta* 11, 5.
55. Puheenaihe V, 669f–6671b.
56. *Lihansyönnistä* 2. essee, 1. luku, 997a.
57. Galenos, *Peri tōn en tais trofaïs dynamēōn* III 6, 664a.
58. Diogenes Laertios IX 68.
59. Tämä ajatus esiintyy itse asiassa jo Aristoteleen *Politiikan* tunnetussa kohdassa. Vain *poliksen*, kaupunkivaltion ulkopuolella elävät, jumalat ja luonnonvaraiset eläimet, ovat riippumattomia. Ihminen puolestaan tarvitsee järjestäytyneen ihmisyhteisön, kuten *poliksen*, tullakseen ihmiseksi (I 2, 1253a26–29).

60. Kyynikko Krates eli 300-luvulla eaa. Krateen runo on säilynyt keisari Julianoksen (Julianos ”Luopio”) puheessa ”Sivistymättömälle kyy-nikolle” (*Eis tous apaideutous kynas, Orationes* VI, 199d–200a). Julianos pyrki lyhyenä hallituskautenaan (361–363) palauttamaan vanhan olym-polaisen jumaluskonnon valtakuntansa viralliseksi uskonnoksi kristin-uskon sijaan.

61. Epikurolaisten Polystratoksen (k. 219 eaa.) ja Filodemoksen (1. vs. eaa.) vain papyruksina säilyneissä kirjoituksissa ”Järjettömästä halveksunnasta” (*Peri alogou katafronēseōs*) ja ”Jumalista” on nähty merkkejä tästä rajanvedosta. *Grylloksessa* keskustellaan rohkeuden yhteydessä myös vihasta tai kiivaudesta (*thymos*), joka oli Filodemoksen erään kirjoitel-man aihe.

62. *Eläinten älykkyydestä* 22, 975a; 35, 983f.

63. *Moralia* 382a–c. Ks. myös Korhonen 2013.

64. *Valtio* II 369b–372e, erityisesti 372a–d.

65. Platonin dialogeissa on toki paljonkin kohtia, joissa siat tai muut eläimet nähdään kategorisesti tyhminä ja tylsinä. Esimerkiksi *Laeissa* pidetään tietämättömyyttä matematiikan alkeista ihmiselle suurena häpeänä: sen kaltainen tietämättömyys sopii pikemminkin ”siankaltaiselle oliolle” (VII 819d).

66. Epäluotettavalla kertojalla tarkoitetaan tarinan kertojaa, joka esimerkiksi valehtelee tai ei ymmärrä tapahtumien merkitystä.

67. Bréchet 2005, 57–58, 60.

68. Stephanus-numeroilla teos kattaa *Moralia*-sarjan numerot 959b–985c.

69. *Eläinten älykkyydestä* 2, 960b; ks. myös 23, 975c.

70. Samaa lähdetä käytti noin sata vuotta myöhemmin elänyt Ailianos (170–235) teoksessaan ”Eläinten erikoispiirteistä” (*Peri zōōn idiotētos*).

71. Ks. myös s. 209–215 *Pitopuheita*-osuus.

72. Plutarkhos, ”Seitsemän viisaan pidot”, *Moralia* 160–f163d.

73. Viittaukset Aristoteleeseen: 24, 977a; 31, 981b; 33, 981f; viittaukset tarinoihin, ks. 15, 970f; 20, 974c; 21, 974e.
74. ”Pitopuheet” VIII, 2 ja 10. ”Pitopuheissa” IV 3 vietetään Autobuloksen, Plutarkhoksen pojan häitä, mutta hän ei itse osallistu keskusteluun. *Rakkaudesta (Erōtikos)* on suomennettu 2005 (*Moralia* 748e–771e).
75. Bouffartigue 2012, xx–xxi.
76. Ks. esimerkiksi Platonin *Valtion* alku.
77. Ks. Platon, *Lait* VII 824a.
78. Plutarkhos, *Eläinten älykkyydestä* 2, 959f.
79. Sorabji 1993.
80. Isokrates, *Nikokles* 3, 5.
81. Plutarkhos, *Moralia* 86b–92a.
82. Nykyisessä eläinoikeuskeskustelussa abolitionismi tarkoittaa sitä, että eläimet ovat ihmiskulttuureissa vastaavassa asemassa kuin orjat ja että tietyt lajit on vapautettava poliittisin päätöksin, kuten orjuus lakkautettiin esimerkiksi Ranskassa vuonna 1848.
83. B80 ja B77 Diels-Krantz, *Der Fragmente der Vorsokratiker*.
84. Fragmentti II 726, *Stoicorum Veterum Fragmenta*; ks. Sorabji 1993, 26 n49.
85. Teodorsson 1989, 14.
86. *Gryllos* 992b.
87. Esim. Sorabji 1993, 156, 177–178.
88. *Pitopuheita* 730e.

Jälkisanat

Eläineettistä pohdintaa pidetään usein modernina ilmiönä. Yleensä se yhdistetään teollistumiseen ja sitä seuranneen kaupungistumisen aikakauteen. Etääntyessään kotieläimistä sekä eläintuotannosta ihmiset ovat luoneet inhimillistettyjä eläinkuvia, jotka ovat johtaneet huoleen eläimistä. Olemmeko siis vieraantu-neiden, disneymäisten eläinkäsitysten uhreja?

Tähän kyyniseen näkemykseen liittyy monia ongelmia. Ensinnäkin kaupungistuminen toi eläintuotannon aluksi hyvin lähelle suuria ihmismassoja, kuuluivathan kotieläimet sekä teurasmarkkinat, työhevosista puhumattakaan, kaupungistumisen alkukehitykseen – juuri siihen aikakauteen, jolloin eläinkysymys nousi Euroopassa uudella tavalla esille. Ensimmäiset eläinsuojelulait kohdistuivatkin usein niihin koti- ja työeläimiin, joiden kurja kohtelu oli suurelle yleisölle tuttua. Toiseksi, moraalipsykologian näkökulmasta on usein välttämätöntä, että ihmisellä ei ole omaan etuun liittyviä siteitä siihen käytänteeseen, jota hän pyrkii arvioimaan. Eläintuotannosta leipänsä saava ei kenties olekaan se, jolla on parhaat edellytykset pohtia eläintuotannon oikeutusta; etäisyys mahdollistaa uudenlaista, kriittistä arviointia. Kolmanneksi, eläinten paljon parjattu inhimillistäminen näyttäytyy eläintutkimuksen näkökulmasta

uudessa valossa. Uuden aikakauden alussa, 1600-luvulta lähtien, eläimiä määritettiin väärin perustein mekaanisiksi, kognitiivisesti kyvyttömiksi olennoiksi – pitkälti filosofi Rene Descartesin ajatusten pohjalta. Nykytutkimus on kuitenkin paljastanut, että eläimillä on huikea määrä sellaisia kykyjä, joita aiemmin pidettiin ihmisen erityisominaisuutena.

Näihin seikkoihin – pyyteettömään moraaliharkintaan sekä eläinten mielen kykyjen huomioonottamiseen – rakentui 1970-luvulla eläinetiikaksi kutsuttu käytännöllisen filosofian haara. Se on pyrkinyt kyseenalaistamaan eläinten arvoon ja asemaan liittyviä oletuksia sekä hahmottamaan uudelleen ihmisen suhdetta muihin eläimiin. Monet eläinetiikan tunnetuimmista teorioista vaativat radikaalia muutosta tapaamme kohdella eläimiä. Eläimet eivät ole silkkaa materiaa, joka voidaan asettaa tuotantokoneen asemaan, vaan itsessään arvokkaita, oman olemassaolonsa jonakin kokevia, tuntevia, järkeileviä olentoja, joita tulee kohdella kunnioittaen. Eläinetiikan väitteistä löytyy paljon tukea tehomaatalouden kritiikille ja vegaaniselle elämäntavalle.

Kyynisyyden kritiikille on kuitenkin vieläkin painokkaampi syy. Eläinten arvon pohdinta ei suinkaan ole uusi ilmiö. Jo antiikin ajalla – ja monissa kulttuureissa paljon tätä aiemmin – eläinten asemasta on keskusteltu. Plutarkhos on tästä yksi esimerkki.

Plutarkhos käsitteli monia eläinetiikan teemoja hyvin samalla tapaa nykykeskusteluun verrattuna jo pari tuhatta vuotta sitten. Sen sijaan, että huolta eläinten asemasta pidettäisiin modernina ilmiönä, voikin kysyä, miksi keskustelu ei ole edennyt 2000 vuodessa. Yksi vastaus lienee se, että kriittiset äänet, Plutarkhos mukaan lukien, on usein sivuutettu. Eläinkysymystä ei ole

käsitelty kunnolla, sillä eläimiä ei olla pidetty kyllin tärkeänä aiheena.

Kuten Plutarkhos tekee ilmeiseksi, tärkeästä aiheesta kuitenkin on kysymys. Nykypohdinnan tavoin hän kahlaa läpi suuren määrän aineistoa – tosin tieteellisen sijaan anekdoottista – joka koskee eläinten mentaalisia kykyjä. Jo 1500 vuotta ennen Descartesia hän asetti Descartesin väitteet eläinten konemaisuudesta naurunalaisiksi. Plutarkhoksen peruslähtökohtana on se, että aistimellisuus ja järjen käyttö eivät suinkaan ole toistensa vastakohtia. Se, että eläin luottaa sille synnynnäisiin aisteihin tai vaitoihin, ei tarkoita, etteikö eläin samalla myös järkeilisi ohjatussa elämäänsä eteenpäin. Plutarkhos myös esittää tärkeän, nykyistä evoluutiotutemusta mukailevan väitteen, jonka mukaan olisi kerrassaan omituista, mikäli luonto olisi asettanut eläimiin kyvyn tuntea mutta ei kykyä järjestelmällisesti ohjata omaa toimintaa tuon tuntokyvyn mukaisesti – mitä hyötyä olisi kärsimyksestä, jos se ei saisi eläintä valitsemaan pakoreittejä tai välttämään kärsimyksen aiheuttajaa? Eläinten mentaalista maailmaa kartoittaessaan Plutarkhos mainitsee monia nykytutkimuksessa esille tuotuja kykyjä aina muistista ja oppimisesta tunteisiin ja intentionaalisuuteen. Hän myös esittää napakan huomautuksen, jonka voisi kohdistaa moneen skeptikkoon tai nykytutkijaan, joka suhtautuu eläimiin behavioristisesti. On absurdia väittää, että eläimet ainoastaan ”ikään kuin” järkeilevät tai ”ikään kuin” tuntevat, sillä ilmeinen aineisto edessämme tukee oletusta, että ne todella ovat tuntevia, ajattelevia olentoja.

Plutarkhos käsittelee myös etiikkaa. Hän pohtii sitä nykykeskustelussa usein vilahtavaa väitettä, jonka mukaan vain ihminen

on moraalinen olento, eikä hänellä siten ole velvollisuuksia muita eläimiä kohtaan. Plutarkhoksen vastaus on kolminainen. Ensinnäkin ihmiset ovat usein sangen moraalittomia, toiseksi metsästyksen ja lihansyönnin nautinnonhakuisuus ei ole moraalinen peruste, ja kolmanneksi myös eläimistä voidaan löytää moraalisuutta (sekä jopa platonilaisia kardinaalihyveitä aina rohkeudesta kohtuullisuuteen). Plutarkhoksen sanat osoittavatkin ilmeiseen suuntaan: jos ihminen todella on moraalinen, hänen täytyy käyttäytyä moraalisesti myös suhteessa muihin eläimiin.

Plutarkhos pohtii erityisesti välttämättömyyden merkitystä. Jos muiden eläinten käyttö ruoaksi ei ole välttämätöntä (onhan vierellämme suuri määrä kasvikunnan tarjoamaa ravintoa), jos se sen sijaan perustuu hekumalliseen nautinnonhakuun ja kulinarismiin ja jos se samalla tuottaa julmalla tavalla tuskaa näille eläimille, miten voimme perustella sen moraalisesti? Tehtävä näyttää mahdottomalta.

Elisa Aaltola

Ympäristö- ja eläinetiikan dosentti, Turun yliopisto

Kirjallisuutta

Käytetyt tekstieditiot

GRYLLOS

- Indelli, Giovanni (toim.) (1995). Plutarco: *Le bestie sono esseri razionali*. Corpus Plutarchi Moraliū 22. Napoli: M. D'Auria Editore.

ELÄINTEN ÄLYKKYYDESTÄ

- Bouffartigue, Jean (2012) (toim.). Plutarque: Œuvres Morales tome XIV:1, traité 63. *L'intelligence des animaux*. Editio Budé. Paris: Les Belles Lettres.

PITOPUHEITA

- Scarcella, Antonio M. (toim.) (2001). Plutarco: *Conversazioni a tavola*. Libro quarto. Corpus Plutarchi Moraliū 34. Napoli: M. D'Auria Editore.
- Braccini, Tommaso & Ezio Pellizer (toim.) (2014). Plutarco: *Conversazioni a tavola*. Libro ottavo. Corpus Plutarchi Moraliū 50. Napoli: M. D'Auria Editore.
- Fuhrmann, François (toim.) (1978). Plutarque: *Propos de table*. Livres IV–VI. Œuvres morales, tome IX, deuxième partie. L'Association Guillaume Budé. Paris: Les Belles Lettres.
- Frazier, Françoise & Jean Sirinelli (toim.) (1996). Plutarque: *Propos de table*. Livres VII–IX. Œuvres morales, tome IX, troisième partie. L'Association Guillaume Budé. Paris: Les Belles Lettres.

Plutarkhos-suomennokset

- (1955). *Kuuluisien miesten elämäkertoja*. Suomentanut Kalle Suuronen. (Suomennosvalikoima, sisältää elämäkerrat *Antonius*, *Brutus*, *Cicero*, *Caius Julius Caesar*, *Tiberius ja Caius Gracchus*, *Demosthenes*,

- Aleksanteri Suuri, Alkibiades, Perikles.*) Helsinki: Tammi.
- (2004). *Lihansyönnistä / Om att äta kött*. Suomentaneet / översättning av Tua Korhonen, Antti J. Niemi & Pia Åberg. Helsinki: Summa.
- (2005). *Hellien tunteiden kirja*. Suomentaneet Erkki Sironen & Sampo Vesterinen. Helsinki. (Suomennosvalikoima, sisältää Plutarkhoksen kirjoitelmat *Neuvoja vastanaineille, Sisarrakkaudesta, Kiintymys jälkeläisiin, Rakkaudesta.*) Helsinki: Tammi.

Muuta

- Becchi, F. (1993). Istinto e intelligenza negli Scritti zoopsicologici di Plutarcho. Teoksessa M. Bandini & F. G. Pericoli (toim.), *Sritti in memoria di Dino Pieraccioni*. Firenze: Istituto Papirologo "G. Vitelli", 59–225.
- Beck, Mark (2014) (toim.). *A Companion to Plutarch*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Bréchet, Christophe (2005). La philosophie de Gryllos. Teoksessa Jacques Boulogne (2005) (toim.), *Les grecs de l'antiquité et les animaux. Le cas remarquable de Plutarque*. Lille: Université Charles de Gaulle, 43–61.
- Campbell, Gordon Lindsay (toim.) (2014). *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Dierauer, Urs (1977). *Tier und Mensch im Denken der Antike. Studien zur Tierpsychologie, Anthropologie und Ethik*. Studien zur antiken Philosophie Bd. 6. Amsterdam: Grüner.
- Dombrowski, Daniel A. (2014). Philosophical Vegetarianism and Animal Entitlement. Teoksessa Gordon Lindsay Campbell (toim.), *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*. Oxford: Oxford University Press, 535–555.
- Feldmeyer, Reinhard (2012) Philosoph und Priester: Plutarch als Theologe. Teoksessa M. Baumbach ym., *Mousopolos Stephanos*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 412–425.
- Garnsey, Peter (1999). *Food and Society in Classical Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Georgoudi, Stella & Piettre Koch Renée & Francis Schmidt (toim.) (2005). *La cuisine et l'autel. Les sacrifices en questions dans les sociétés de la méditerranée ancienne*. Bibliothèque de l'École des hautes études,

- Sciences religieuses, 124. Turnhout: Brepols.
- Gilhus, Ingvild Sælid (2006). *Animals, Gods, and Humans. Changing Attitudes to Animals in Greek, Roman and early Christian Ideas*. Oxford: Routledge.
- Goldhill, Simon (2002). *Who Needs Greek? Contests in the Cultural History of Hellenism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goulet-Cazé, M. (1996). Religion and early Cynics. Teoksessa R. Bracht & Goulet-Cazé (toim.), *The Cynics. The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*. Berkeley: University of California Press.
- Haake, Matthias (2008) Philosopher and priest. Teoksessa B. Dignas & K. Trampedach (toim.), *Practitioners of the Divine. Greek Priests and Religious Officials from Homer to Heliodorus*. Cambridge (Mass.) & London: Harvard University Press.
- Haussleiter, Johannes (1935). *Der Vegetarismus in der Antike*. Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten, vol. 24. Berlin: Töpelmann.
- Helmbold, William C. (1966). Plutarch, *Moralia*. Volume XII. With an English translation by Harold Cherniss & William C. Helmbold. Loeb Classical Library 406. Cambridge, MA: Harvard University Press (1957).
- Indelli, Giovanni (1978) (toim.). *Polistrato: Sul disprezzo irrazionale delle opinioni popolari*. La scuola di Epicuro II. Napoli: Bibliopolis.
- Kaski, Liisa (2012). Djurens rätt och vegetarism. Fyra skrifter ur *Moralia*. Översättning med introduktion och noter av Sven-Tage Teodorsson. Sävedalen. (Englanninkielinen arvostelu Plutarkhosruotsinnoksesta.) *Arctos* 2012, 262–264. <http://pro.tsv.fi/kfy/arctos/reviews1.html>
- (2013). Ihmisen ja eläimen suhteesta varhaisessa kreikkalaisessa ajattelussa. – *Elore*, vol. 20, 1. http://www.elore.fi/arkisto/1_13/kaski.pdf
- Kindstrand, J. F. (1998). "Claudius Aelianus und sein Werk." *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 34, 4, 2973–2975.
- Korhonen, Tua (2003). Plutarkhoksen perusteluja kasvisyönnille. *Helikon* 2, 8–13.
- (2004). Antiikin käsityksiä kasvisyönnistä. Plutarkhos ja uuden ajan vegetarianismi. Taustaesseeet teoksessa: Plutarkhos: *Lihansyönnistä / Om att äta kött*. Kääntäneet / översättning av Tua Korhonen, Antti J. Niemi, Pia Åberg. Helsinki: Summa, 58–73.
- (2013). Kuin kuvastimessa. Plutarkhoksen tulkinta egyptiläisestä eläinten palvonnasta. Teoksessa Mika Kajava & Erja Salmenkivi &

- Manna Satama (toim.) (2013), *Kivi, paperi, papyrus. Jaakko Frösénin juhla kirja*. Helsinki: The Finnish Institute at Athens, 73–80.
- (2014). Hyvät, pahat ja rumat. Antiikin keskustelu eläinten hyveellisyydestä. *Lähde. Historiatieteellinen aikakauskirja* 2014, 18–47.
- Lamberton, Robert (2001). *Plutarch*. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Newmyer, Stephen T. (2014). Animals in Plutarch. Teoksessa: Mark Beck (toim.), *A Companion to Plutarch*, 223–234. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Nuopponen, Tommi (2012). Porfyrios: Pidättyminen sielullisten olentojen tuhoamisesta (otteita). *Nuori Voima* 1, 2–3.
- Russell, D. A. (1973) *Plutarch*. London: Duckworth.
- Santese, Giuseppina (1999). Introduzione. Teoksessa *Plutarco: Il cibarsi di carne*. Introduzione, testo critico, traduzione e commento a cura di Lionello Ingeles e Giuseppina Santese. Napoli: M. D’Auria Editore.
- Seneca, Lucius Annaeus (2011). *Kirjeet Luciliukselle*. Suomentanut Antti T. Oikarinen. Helsinki: Basam Books.
- Sorabji, Richard (1993). *Animal Minds and Human Morals*. Ithaca NY: Cornell University Press.
- Tacitus (2010). *Taistelu keisarivallasta*. Suom. Heikki Laakkonen & Kalle Korhonen. Helsinki: Gaudeamus.
- Teodorsson, Sven-Tage (1989). *A Commentary on Plutarch’s Table Talks*, I–III. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg (I), 1990 (II) ja 1996 (III).
- Tuominen, Miira (2012). Porfyrioksen elämästä ja tuotannosta. *Nuori Voima* 1, 4–5.

Eläinhakemisto

- aasi 26, 112–113, 129, 148, 184,
199, 219
ankerias 29, 52–53, 70, 124
anthias-kala 89, 144
antilooppi 13, 85
apina 20, 54
boniitti 80
delfini 57, 60, 65, 71–74, 90–92,
193
egyptinmangusti, ks. faaraorotta
elefantti 22, 30, 34–36, 40, 43–44,
49, 55–56, 66, 72, 84, 87–88,
105, 118, 169–170, 180
emakko, ks. sika
etana 134
faaraorotta 30–31, 63, 80, 89
fretti 139, 152
haikara 20, 33, 112, 133
halkyon 68–69, 90, 214, ks. myös
kuningaskalastaja
hanhi 13, 26, 32, 45, 89, 203
harjalintu 150
haukka 20, 22, 50, 86, 110
hevonon 13, 18, 23, 26, 40, 51,
55, 64, 72, 83, 101–102, 108,
111–112, 115, 145, 169–172,
198, 222
hiiri 128, 148
hilleri 152
hummeri 29
huulikala 66, ks. myös ranta-
huulikala
hylje 65, 67–68
hyttynen 67
hämähäkki 31, 48, 62, 178
härkä, ks. nauta
ibis 48, 129
ikneumoni, ks. faaraorotta
ilves 21, 199
isokauris 80
isopeura 80
joutsen 46, 48, 50, 86
juovaselkäsarda 55, 88
jänis 13, 29, 41–42, 79, 129–130,
139, 148
jäälintu, ks. halkyon
kameleontti 59
kameli 22
kana 133, 139, 205
karhu 13, 41, 42, 48, 56, 190
karju, ks. sika ja villisika
karitsa, ks. lammas
kaskas 20, 54, 133, 150
kauris 12, 13, 21–22, 29, 54, 80,
87, 109
keihäsantilooppi 85
keltajuovamullo 57, 70–71, 90
kelttikala 29, 139

- kesyhanhi 13
kettu 23, 36, 41, 43, 64, 89, 102,
113, 115
kettuhai 55
kili, ks. vuohi
kilpikonna 20, 48, 111, 148, 199
kirahvi 180
kissa 13, 147
koira 12, 13, 18, 21, 23, 26, 32,
36–42, 47–48, 51, 72, 83, 109,
111, 115, 169–171, 181, 187,
194, 200, 204, 212
koirahai 141
korppi 32, 45, 104, 111
korppikotka 128
koruahven 65–66, 89–90
kotka 20, 32, 39, 50, 64
kottarainen 45
krokotiili 31, 53, 63, 67, 128, 183
krokotiilinvartija 63
kukko 66, 108, 129
kuningaskalastaja 90, 154, ks. myös
halkyon
kurki 32, 41, 60
kuttu, ks. vuohi
kuusipeura 80
kyyhky 13, 20–21, 36, 68, 199
kärpänen 67, 134, 139
käärme 44–45, 48, 54, 64, 87, 89,
102, 110, 111
lahna 57
lammas 21, 26, 45, 54, 109, 112–
113, 148, 170, 175–176, 199
langusti 88
lehmä, ks. nauta
leijona 18, 21, 30, 41, 44, 48, 56,
66, 95, 97, 101–103, 109, 115,
128–129, 176, 180, 183, 190
makrilli 29, 80
mato 33, 67, 147
mehiläinen 18, 32, 54, 63–64,
68–69, 113, 178, 197
mehiläissyöjä 54
meriahven 29, 55–57, 123, 144
meriankerias 29, 59
meribassi 57, 139, 192
merihanhi 32
meriharjus 57
merijänis 70, 90
merikilpikonna 66
merikrotti 58, 88
merilahna 57
merisiili 60
meritähti 58
merivuokko 129
metsäkauris 29, 80
monni 128, 147
mullo 29, 55, 70, 90
mureena 53, 59, 86–87
mustekala 29, 59, 88
muuli 19, 38–39, 41–42, 82
muurahainen 33–35, 48, 64, 187
naakka 41
nauta 13, 23, 26, 30, 44, 49, 54–55,
70, 75, 83, 90, 123–124, 144,
148, 171–172, 175–176, 204
niilinsilli 18, 77
nökkakala 69
norsu, ks. elefantti
närhi 46–47, 133
näätä 13, 48, 152, 196
oinas, ks. lammas
opaskala 63–64
osteri 33, 63

- pantteri 54, 56, 102, 183
 papukaija 45
 papukaijakala 29, 56, 139
 paraias-kala 29, 80
 peltopyy 20–21, 42, 112, 133
 peura 18, 29, 42, 80, 84
 piikkihaikala 66
 pillerinpyörittäjä 128, 187
 pukki, ks. vuohi
 punahirvi 80
 purppurakala 63
 pääskynen 18, 21, 31, 48, 54,
 68–69, 72, 77, 102, 132–134,
 150, 197, 199, 214
 päästäinen 128
 rantahuulikala 57, 65, 89
 rapu 18, 59, 62, 88, 111
 rusotäplämullo 90, 129, 139
 saksanhirvi 41, 80
 sammakko 27, 68, 88, 134, 204
 sampi 60, 65
 sapelibeisa 85
 sarda 62, 80, 88–89, ks. myös
 juovaselkäsarda
 sarvipöllö 18
 satakieli 46, 48, 68, 112, 133, 150
 sateenkaarikala 57
 seepia 57–58, 88
 sienenvartija 62, 89
 sienieläin 62
 sienikala 65
 siili 43, 60, 129
 sika 13, 66, 95–113 (Gryllos), 121,
 127–130, 146–149, 152, 169,
 177, 183–189, 208, 213–214,
 220
 silmäsähkörausku 58
 simppu 57
 simpukanvartija 62, 89
 simpukka 33, 62, 149
 sonni, ks. nauta
 susi 13, 29, 41, 48, 54, 83, 95, 98,
 103, 109–110, 190
 tamma, ks. hevonen
 tiikeri 49
 tokko 57
 tonninkala 29, 60–62, 83, 89
 trappi 64, 89
 trokhiilos-lintu, ks. krokotiilinvartija
 täpläkauris 80
 valas 63–64
 valkobeisa 49, 85
 varsa, ks. hevonen
 vasikka, ks. nauta
 vesirota 129, 148
 villisika 29–30, 41, 56, 101, 103,
 115, 131, 149, 186
 virtahepo 20, 199
 vuohi 26, 49, 50, 99, 104, 107–
 108, 111, 116, 117, 148, 176

